

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

136896

TANZİMAT SONRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE
SÜRYANÎ CEMAATİ

136896

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ÇİÇEK

Enstitü Anabilim Dalı: TARİH
Enstitü Bilim Dalı: YAKINÇAĞ TARİHİ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI

EYLÜL - 2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BOKÜ MANTASYON MERKEZİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TANZİMAT SONRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE
SÜRYANÎ CEMAATİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mustafa ÇİÇEK

Enstitü Anabilim Dalı : TARİH
Enstitü Bilim Dalı : YAKINÇAĞ TARİHİ

TEZ YAKINLAŞTIRMA MERKEZİ

Bu tez 24.09.2003 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Azmi ÖZCAN Yrd.Doç.Dr. Turgut SUBAŞI Yrd.Doç.Dr. Osman ÖZKUL

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti çeşitli din, dil, ırk ve kültürlere sahip unsurlardan oluşmaktaydı. Devlet, din ve mezhep bağını gözetenek oluşturmuş olduğu “Millet Sistemi” çerçevesinde bu çok yönlü topluluğu idare etmiş ve bir birlerine karışmamalarına da özen göstermişti. Böylece hem gayrimüslimler, hem de Müslümanlar varlıklarını aynı toplumda uzun yıllar yaşayarak günümüze kadar devam ettirebilmişlerdi.

Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayrimüslimlerin durumları hem yerli hem de yabancı kamuoyunun zaman zaman ilgisini çekmekte ve özellikle de devletin son dönemlerindeki durumları incelenmektedir.

Bu araştırmamızda yüzyıllardır Yukarı Mezopotamya ve çevresinde yaşayan Süryaniler değerlendirilmiş, Osmanlı Devleti’nin bilhassa son zamanlarındaki devletle olan ilişkileri Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde yer alan Süryanilerle alakalı belgelere dayanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın Süryani cemaati ve kilisesinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini aydınlatmada önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bilgi ve tecrübeleri ile yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI’ya, çalışmalarına ışık tutan hocalarım Prof. Dr. Azmi ÖZCAN’a, Prof. Dr. Atila ÇETİN’e; kaynaklara ulaşmada yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bayezid Kütüphanesi ve İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi çalışanlarına; bilgi, tecrübe ve yorumlarıyla bana yardımcı olan Mürsel ÖZDEMİR’e, Necmi ŞAHİN’e, Ali KINAY’a, Mehmet Faik YAVUZ’a, Ekrem POLAT’a ve Hayrullah TÜRKER’e; desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen eşime ve 2003 yılında dünyaya gelen oğlum Talha Salih’e şükranlarımı sunarım.

Mustafa ÇİÇEK
EYLÜL 2003 - SAKARYA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IV
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLER.....	7
1.1.Osmanlı Yönetiminde gayrimüslimler ve “Millet Sistemi”nin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	7
1.2.Gayrimüslimlerin Hukuki Durumları.....	9
1.2.1.Tanzimat Öncesi Dönem.....	9
1.2.2.Tanzimat Sonrası Dönem.....	11
1.2.2.1.Merkezi Yönetim Alanındaki Düzenlemeler.....	11
1.2.2.2.Yerel Yönetim Alanındaki Düzenlemeler.....	14
1.3.Gayrimüslim Tebaanın Hak ve Yükümlülükleri.....	16
1.3.1.Gayrimüslimlerin Askerlik Durumları.....	19
1.3.2.Gayrimüslimlerin Ceza Hukuku.....	21
1.3.3.Gayrimüslimlerin Vergi Hukuku.....	22
1.4.Devletin Cemaatlerle İlişkisi.....	24
2. OSMANLI HAKİMİYETİNE KADAR SÜRYANİ CEMAATİ.....	29
2.1.Süryani Sözcüğünün Kökeni.....	29
2.2.Süryani Halkının Kökeni.....	31
2.3.Süryani Dili ve Yazısı.....	33
2.4.Hristiyanlığın Doğuşu ve Antakya Kilisesi'nin Kuruluşu.....	34
2.5.Hristiyanlıktaki Görüş Ayrılıkları.....	36
2.5.1.İznik Konsili (325).....	37
2.5.2.İstanbul Konsili (381).....	37
2.5.3.Efes Konsili (431).....	37
2.5.4.II. Efes Konsili (449).....	39
2.5.5.Kadıköy Konsili (451).....	39

2.6.Bağımsız Antakya Süryani Kilisesi'nin Kuruluşu.....	40
2.7.Süryanilerde İnanç.....	41
2.8.Osmanlı Hakimiyeti Öncesinde Süryani Kilisesi'nde Meydana	
Ayrılıklar.....	43
2.8.1.Süryani Nesturi Kilisesi.....	44
2.8.2.Maruni Kilisesi.....	44
2.8.3.Keldani Kilisesi.....	45
2.8.4.Melkit Kilisesi.....	45
3. OSMANLI YÖNETİMİNDE SÜRYANİLER.....	46
3.1.Süryani Cemaatinin Ermeni Patrikhanesi'ne Bağlanması.....	46
3.2.Süryani Kilisesi'nde Meydana Gelen Ayrılıklar.....	48
3.2.1.Süryani Katolik Kilisesi.....	48
3.2.2.Süryani Protestan Kilisesi.....	50
3.2.3.Süryani Ortodoks Kilisesi (Yakubîler - Kadimiler).....	50
3.2.3.1.Süryani Yakubî mi - Süryani Kadim mi?.....	51
3.2.3.2.Süryani Kadim Kilisesi'nin oluşması.....	53
3.3.Süryani Dini Liderleri.....	55
3.3.1.Dini Liderlerin Seçim ve Tayinleri.....	55
3.3.2.Dini Liderlerin Liyakatli Olması.....	58
3.3.3.Dini Liderlerin İşlerine Müdahale Edilmemesi.....	61
3.3.4.Dini Liderlerin Teşekkür ve Tebrikleri.....	62
3.3.5.Dini Liderlerin Maaşları.....	64
3.3.6.Dini Liderlerin Taltifleri.....	64
3.3.7.Dini Liderlerin Seyahatleri.....	67
3.3.7.1.Süryani Kadim Patriği İlyas Matran'ın Seyahati.....	67
3.3.7.2.Süryani Kadim Patriği Abdülmesih Efendi'nin Seyahati.....	67
3.3.7.3.Süryani Kadim Patriği Abdullah Efendi'nin Seyahati.....	68
3.3.7.4.Süryani Kadim Patriği İlyas Efendi'nin Seyahati.....	68
3.3.7.5.Süryani Katolik Piskoposu Yakub Halyani'nin Seyahati.....	69
3.3.7.6.Süryani Kadim Patriki Petrus'un Seyahati.....	69
3.3.7.7.Bağdat Süryani Piskoposu Nuri Efendi'nin Seyahati.....	69

4. SÜRYANİ CEMAATİNİN TEŞKİLATLANMA ÇABALARI, MEZHEP PROBLEMLERİ VE OSMANLI DEVLETİ.....	71
4.1.Misyonerlik Faaliyetleri; Din ve Mezhep Değiş-tirmeler.....	71
4.2.Süryanilerin Devlet Yönetimine Katılması.....	76
4.3.Süryanilerin Matbaa Kullanması.....	76
4.4.Süryani Milletine Yapılan Yardımlar.....	77
4.5.İbadethaneler.....	81
4.5.1.Kiliselerin Yapımı ve Tamiri.....	81
4.5.2.Kabristan Tahsisi.....	85
4.6.Süryanilerin Taraf Olduğu Tartışmalar.....	85
4.6.1.Süryani Kadim Cemaati ile Süryani Katolik Cemaati Arasındaki İhtilaflar ve Osmanlı Devleti.....	86
4.6.2.Süryani Cemaati ile Ermeniler Arasındaki İhtilaflar ve Osmanlı Devleti.....	90
4.6.3.Süryani Kadim Cemaati ile Diğer Cemaatler Arasındaki İhtilaflar ve Osmanlı Devleti.....	93
4.7.Süryanilerin Karşılaştığı Asayiş Problemleri ve Yerel Yöneticilerle İlişkileri.....	94
4.8. Süryanilerin Devlet Aleyhindeki Faaliyetleri.....	96
SONUÇ.....	99
KAYNAKLAR.....	105
EKLER.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	123

KISALTMALAR

A. DVN.	Sadaret Divân (Beylikçi) Kalemi Belgeleri.
A. DVN. MHM.	Bab-1 Asafi Mühimme Kalemi Belgeleri.
a.g.e.	adı geçen eser.
a.g.m.	adı geçen makale.
A. MKT. DV.	Sadaret Mektubî Kalemi Deavî Yazışmalarına Ait Belgeler.
A. MKT. MVL.	Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler.
A. MKT. MHM.	Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı.
A. MKT. NZD.	Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret Ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler.
A. MKT. UM.	Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler.
Bkz.	Bakınız.
B.O.A.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
C.	Cilt.
Çev.	Çeviren.
DH. EUM. AYŞ.	Dahiliye Nezareti Asayiş Kalemi Belgeleri.
DH. EUM. EMN.	Dahiliye Nezareti Emniyet Kalemi Belgeleri.
DH. EUM. MTK.	Dahiliye Nezareti Muhaberât Ve Tensikât Müdüriyeti Belgeleri.
DH. EUM. 4.ŞB.	Dahiliye Nezareti.
DH. İD.	Dahiliye Nezareti İdarî Kısım Belgeleri.
DH. KMS.	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Belgeleri.
DH. MUI.	Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri.
Hicrî	H.
HR. MKT	Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri.
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı.
MV.	Meclis-i Vükelâ Mazbataları.
Rûmî	R.
s.	Sayfa.
sa.	Sayı.

ss.	sayfa sayısı.
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti.
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu.
Y. A. RES.	Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı.
Y. EE.	Yıldız Esas Ve Sadrazam Kâmil Paşa.
Y. MTV.	Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı.
Y. PRK. ASK.	Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat.
Y. PRK. AZN.	Yıldız Perakende Evrakı Adliye Ve Mezahib Nezareti Maruzatı.
Y. PRK. AZJ.	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Ve Journaller.
Y. PRK. BŞK.	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti.
Y. PRK. DH.	Yıldız Dahiliye Nezareti Maruzatı.
Y. PRK. EŞA.	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik Ve Ataşemiliterlik.
Y. A. HUS.	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı.
Y. PRK. MF.	Yıldız Maarif Nezareti maruzatı.
Y. PRK. UM.	Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı.
Y. PRK. ZB.	Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti Maruzatı Analitik Envanteri.

ÖZET

Osmanlı Devleti sınırları dahilinde onlarca etnik grup bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti bu etnik unsurları, hangi ırktan olursa olsun dinî ve mezhebî bağlarını göz önünde bulundurarak oluşturmuş olduğu ve “Millet Sistemi” denilen bir yöntemle idare etmiştir.

Yukarı Mezopotamya ve çevresinde yaşamış, kendilerine has dilleri, yazıları, kültürleri ve inanışları olan Süryaniler, Hıristiyanlıkta yaşanan görüş ayrılıkları neticesinde muhalif grup içinde yer almış ve Bizans Devleti'nin baskılarına maruz kalmıştır.

Yavuz Sultan Selim zamanında başlayan Osmanlı egemenliği ile Süryaniler için yeni bir sayfa açılmıştır. Böylece Süryaniler Osmanlı Devleti'ndeki millet sisteminin bir parçası haline getirilerek Ermeni Patrikhanesi'ne bağlanmışlardı. Batılı kiliselerin tesirleri neticesinde Süryaniler arasında Batılı mezhepler yayılmış, bunun sonucunda da Süryani Katolik ve Süryani Protestan cemaatleri oluşmuştur.

Süryaniler, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini önceleri Ermeni Patrikhanesi aracılığı ile sonraları ise kendi patrikhaneleri vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti, Süryanilerin seçmiş oldukları din adamlarını tayin ederek, müdahalede bulunmamış, patrikhaneye ve cemaat mensuplarına da çeşitli vesilelerle yardımda bulunmuştur. Süryanilerin seyahat işlerini düzenlemiş, verdiği nişanlarla onları onurlandırmıştır. Her türlü din hürriyeti sağlanarak ibadethanelerinin inşa ve tamirine müsaade edilmiş, ibadethanelerin paylaşımı ve başka nedenlerden dolayı oluşan ihtilaflar devlet tarafından halledilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, Süryanilere yönelik olumsuz muameleleri engellediği gibi, devlete yönelik hareketleri de ciddiyetle takip etmiştir. Süryaniler Müslümanların hoşgörüsü ile müesseselerini ve kültürlerini muhafaza ederek günümüze kadar gelebilmişlerdir.

SUMMARY

“Syrian Congregation in the Ottoman State After the Tanzimat.”

The Keywords: Nation System, Syrian, Syrian Kadım Church, Syrians in the Ottoman State.

The Ottoman state was a multi cultural state consisting of many ethnic and religious communities. There were lots of ethnic groups in the border of the Ottoman State. The Ottoman State governed these ethnic groups whith a special system called “Millet system”. According to which these groups were classified by their religious affiliations not by their ethnic origins.

The Syrians who lived in Upper Mezopotamia and around, had their own languages, writings, cultures and beliefs.

With the Ottoman sovereignty started at the time of Yavuz Sultan Selim a new page was opened for the Syrians. They formerly carried out their relations with the Ottoman State by the Armenian Patriarchate and later by their own Patriarchates. The Ottoman State appointed the the religious functionaries were selected by the Syrians. The Otoman State didn't intervene with them. The State organized their travelling affairs and honoured them by giving signs. Every kind of religious freedom was provided, building and repairing temples were permitted. The Ottoman State blocked the negative behaviours towards the Syrians and also followed seriously the actions againts the State. The Syrians could protect their institutions and cultures because of such tolerance.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde etnik bakımdan sayıları yirmi biri bulan gayrimüslim unsurlar yer almaktaydı [Ercan, 2001: 53]. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Müslümanlarla gayrimüslimler iç içe yaşamalarına rağmen devlet ile gayrimüslim reaya arasındaki ilişkiler Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar hukukî bir zemine oturtulamamıştır [Ortaylı, 2002: 216]. Fatih Sultan Mehmed döneminde gayrimüslimlerin hukukî statülerinde bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bilindiği gibi, zimmet akdi ile İslam hukukunda devlet, gayrimüslimlere din ve ibadet özgürlüğü tanımakta, can ve mal emniyetlerini garanti altına almaktadır. Osmanlı Devleti de İslam hukukuna göre gayrimüslimlerin İslam toplumu içerisindeki konumlarını düzenlemiştir.

Osmanlı Devleti'nde "millet" kelimesi irkî bir anlamdan ziyade, dinî ve mezhebî bir aidiyeti ifade etmektedir. Din bağı, toprak esası ya da milliyetten daha önemlidir. Hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin etnik kökenleri ve farklı dilleri önemli değildir. Türk, Arap, Arnavut veya başka bir etnik guruba mensup herkes, Müslüman olduğu için İslam milletine dahildir. Millet kavramı, Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de aynı din ve mezhebe inanan toplulukları ifade etmektedir. Rum milleti denildiğinde dili ve ırkı ne olursa olsun Hıristiyanlık dininin Ortodoks mezhebine dahil olan Sırp, Rum, Bulgar gibi herkes anlaşılmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra Rum Kilisesi'ne din ve özel hukuk işlerinde özerklik vermiş, Rum milletinin seçmiş olduğu Georgios Scholarius'u "Gennadios" unvanıyla patrik olarak atamış ve cemaatini idare için gerekli yetkileri kullanma imtiyazı tanımıştı. Böylece patrik Rumeli, Anadolu, Mısır, Suriye, Filistin ve Rus Ortodokslarının lideri olmuştur. Sultan II. Mehmed, 1461 yılında Ermenilerin en yüksek dini lideri olan ve Bursa'da ikamet eden Hovakim (Ovakim)'i de İstanbul'a getirterek kendisine Ermeni Patriği unvanını vermiştir. Ermeni milletine, Musevilerin ve Ortodoks Hıristiyanların dışında kalan bütün diğer Hıristiyanlar üzerinde de idari bir yetki tanımıştır. Fatih Sultan Mehmed, Yahudileri de hahambaşının liderliğinde bir millet olarak düzenlemiş, Moşe Kapsali de Osmanlı döneminin ilk hahambaşısı

olmuştur. Bu cemaatlerin başlarında bulunan İstanbul Rum ve Ermeni Patrikleri ile İstanbul Yahudi Hahambaşına, cemaatlerini yönetme ve masrafları için vergi toplama hakkı verilmiştir. Her milletin yargı, maliye ve eğitim örgütleri vardı. Millet gruplarına dahil olan gayrimüslimler, devlet nazarında Osmanlı tebaası idiler.

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti dışarıdan yabancı devletlerin baskısıyla, içeriden de bir kısım gayrimüslimlerin ayrılıkçı faaliyetleri ile “Millet Sistemi” olarak adlandırın yapıda önemli değişiklikler yapmıştır. 1839 yılındaki Tanzimat ve 1856 yılındaki Islahat Fermanları ile gayrimüslimler hem merkezi idarede hem de yerel yönetimlerde temsil edilmeye başlanmıştır. Gayrimüslimlerin Islahat Fermanı ile ortaya çıkan yeni durumlarına ilişkin düzenlemeler yapılması için komisyonlar oluşturulmuştur. Her “millet” için birer nizamname hazırlanmış ve Babıali’nin onayı ile bu nizamnameler yürürlüğe girmiştir. Nizamnameler, patriğin seçimi ve yetkisi ile meclislere, metropolitlere, mahkemelere, okullara ve mali idareye ait çeşitli hükümler içermektedir.

Bu gayrimüslim unsurlar içinde büyük çoğunluğu teşkil eden Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler hakkında pek çok çalışma yapıldığı bilinen bir gerçektir. Hem nüfuslarının çokluğu, hem de devletin son zamanlarında oynamış oldukları roller göz önüne alındığında bu ilginin olması, belki de, doğal karşılanmalıdır.

Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, Osmanlı Devleti’nde bu unsurların dışında da dinleri, dilleri, ırkları ve kültürleri birbirinden farklı bir çok topluluk da bulunmaktaydı. İşte bu topluluklardan birisi de Hıristiyanlığın doğuşundan itibaren günümüze kadar varlığını korumuş olan Süryanilerdi. Süryaniler, Hıristiyanlık içinde yaşanan görüş ayrılıklarının neticesinde ve özellikle 451 yılındaki Kadıköy Konsili’nden sonra Bizans Devleti’nin baskısına maruz kalmış ve büyük katliamlara uğramışlardı. Bu baskı ve katliamlar neticesinde yok olma tehlikesi de geçiren Süryani Kilisesi pek çok yeri patrikhane merkezi olarak kullanmak zorunda kalmıştır. Süryanilerin yaşadıkları yerlerin büyük çoğunluğu Hz. Ömer zamanında İslam Devleti’nin topraklarına dahil olmuş ve Süryaniler de İslam hukukunun

gayrimüslimlere tanımış olduğu haklar çerçevesinde Müslümanlarla birlikte yaşayarak varlıklarını devam ettirmiştir.

Süryanilerin yaşamış olduğu topraklar Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı Devleti topraklarına dahil olmuştur. Yavuz Sultan Selim Kudüs'e girdiği sırada yayımlamış olduğu bir fermanla Habeş, Kıptî ve Süryânî Kiliselerini Ermeni Patrikhanesi'ne bağlamıştır. Bu kiliseler Osmanlı Devleti ile alakalı bütün işlerini Ermeni Patrikliği aracılığıyla yürütmüşlerdir. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Süryani Kilisesi İstanbul'da bulundurduğu vekili vasıtasıyla devlet katındaki işlerini takip etmiştir.

Bu çalışmada varlığını günümüze kadar korumayı başarmış bir topluluk olan Süryanilerin, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki durumları incelenmeye çalışılmıştır. Hemen akla "Neden Süryaniler?" sorusu gelebilir. Süryaniler hakkında yapılan araştırmaların çok büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nden ya hiç bahsetmemekte, ya da yok denecek kadar az bahsetmektedir. Osmanlı Devleti, Süryanilerin yaşamış olduğu toprakları 400 yıldan daha uzun bir süre yönetmiştir. İşte tam bu noktada şu sorular gündeme gelmektedir: Osmanlı Devleti'ndeki Süryaniler hangi idarî statü içinde bulunmuştur? Osmanlı Devleti Süryanilere yönelik bir zulüm ve soykırım yapmış mıdır? Osmanlı Devleti'nin, haklarında bir çok araştırma yapılan Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve diğer "millet"lere yönelik tavrı ile bugüne kadar yeterince araştırma yapılmamış Süryanilere karşı tavrı nasıl olmuştur? Yani, Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaasının her birine eşit mesafeli durabilmiş midir? Osmanlı Devleti'nin en buhranlı dönemleri olan ve adım adım parçalanmaya gittiği yıllarda bu ilişki nasıl devam etmiştir? Yukarıda ifade edilen bu ve bunun gibi sorulara verilecek cevaplar, Süryani konusunu incelemenin önemini ortaya çıkaracaktır.

Süryanilerle alakalı, hem Süryani asıllı hem de diğer araştırmacıların kaleme almış olduğu eserlerin önemli bir kısmı incelenmiştir. Ancak Süryanilerin Osmanlı Devleti'ndeki durumları ile ilgili çalışmaların yok denecek kadar az ve yetersiz olduğu görülmüştür. Bu araştırmaların bir kısmının Süryanilerin geçmişi hakkında bilgi verirken, Osmanlı Devleti döneminden hiç yaşanmamış gibi bahsetmemesi dikkat

çekmektedir. Bazı araştırmacıların da tamamen taraflı ve karalamaya yönelik bir anlayışla kitaplarını kaleme aldıkları gözden kaçmamaktadır. Bu tür araştırmaların yanında, sayıları az olmakla birlikte İşlam Devletleri ve Osmanlı Devleti dönemlerindeki Süryanilere değinen çalışmalar da vardır.

Süryaniler hakkında şimdiye kadar yapılan en kapsamlı araştırmanın Mehmet elik'in "Süryani Tarihi" adlı eserinin olduğu görölmektedir. Üç cilt olarak tasarlanan bu çalışmanın şimdiye kadar sadece başlangıçtan VII. yüzyıla kadarki tarihi kapsayan birinci cildi yayımlanabilmiştir.

Süryanilerle alakalı yapılan çalışmalardan birisi de Gabriele Yonan'ın "Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust" adlı eseridir. Yonan, objektiflikten uzak olan bu eserinde Süryanilerin Osmanlı Devleti tarafından sistemli bir şekilde katliama tabi tutulduğunu ve soykırım uyguladığını iddia etmektedir. Bu iddiasına delil olarak da Batılı misyoner teşkilatlarının ve diplomatların raporları ile katliamı yaşadıklarını iddia edenlerin ifadelerini göstermektedir.

Yakup Bilge, "Geçmişten Günümüze Süryaniler" adlı eserinde, Süryanilerin Osmanlı Devleti hakimiyetinde kısmen bir rahatlama içinde bulduklarını belirtmekle birlikte, Sultan II. Abdülhamid'den itibaren baskıya maruz kaldıklarını ve Birinci Dünya Savaşı'nda da "Türk" ve "Kürt" kuvvetlerine karşı savaştıklarını belirtmektedir. Ayrıca Bilge, İtilaf Devletleri'nin müttefikleri olan Süryanilere verdikleri sözleri savaş sonrasında da tutmadıklarını ifade etmektedir.

Bu çalışmanın temelini yayınlanmamış arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir çok katalog taranmış, konu ile alakalı olan belgeler incelenmiştir. Ancak Temmuz 2003 tarihinde gerçekleştirilen "Midyat Sempozyumu"nun bildirisi daha yayımlanmamış olduğundan tezde bu sempozyumdan istifade edilememiştir. Sempozyumda tebliğ verenlere de müracaat edilmiştir.

Osmanlı Devleti'ndeki Süryanilerin durumunu incelemeye geçmeden önce Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu konuda da büyük

ölçüde Gülnihal Bozkurt'un, "Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu: 1839-1914," Bilal Eryılmaz'ın, "Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi," Yavuz Ercan'ın "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları", Ali Güler'in "Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar" ve editörlüğünü Azmi Özcan'ın yaptığı "Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti" adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Araştırmada yararlanılan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde yer alan hicrî ve rumî tarihlerin miladî tarihlere çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun "Tarih Çevirme Kılavuzu"ndan faydalanılmıştır. Genel olarak belgelerde hicrî tarih kullanılmasından dolayı hicrî tarihlerin kısaltılması verilmemiş ancak rumî tarihlerin kısaltılması verilmiştir. Ayrıca araştırmada Türk Dil Kurumu'nun İmla Kılavuzu'ndan da istifade edilmiştir.

Bu araştırma, Türkiye'nin sınırları dışında kalmış olan Süryanileri de kapsayacak şekilde, Osmanlı Devleti'nde yaşamış olan Süryaniler olarak ele alınmış ve özellikle Tanzimat'tan sonraki dönemde devlet içindeki durumları değerlendirilmiştir.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimler hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı belirtilen "Millet Sistemi"nin ortaya çıkışı ve ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. Gayrimüslimlerin hem Tanzimat öncesi hem de Tanzimat sonrasındaki hukukî durumları üzerinde durulmuş ve meydana gelen yeni uygulamalar hakkında açıklamalar yapılmıştır. Gayrimüslimlerin devlet içindeki hak ve yükümlülüklerinin neler olduğu hususunda bilgi verilerek, devletin cemaatlerle olan ilişkisini nasıl ve ne şekilde sağladığı ifade edilmiştir.

İkinci bölümde, Süryaniler hakkında genel bilgiler verilerek, Süryani adının ve Süryani halkının kökeninin nereden kaynaklandığı hususunda bilgi verilmiştir. Süryani dilinin ve Süryani yazısının hangi dil ve hangi alfabeden kaynaklandığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde Hıristiyanlığın doğuşuna kısaca değinilmiş, bu dinin yayılmasında

Süryanilerin işlevi anlatılmıştır. Daha sonra Antakya Süryani Kilisesi'nin kuruluşu, Hıristiyanlar arasındaki görüş ayrılıklarının nedenleri ve üzerinde durulmuştur. Antakya Süryani Kilisesi'nin bağımsız hale gelmesi ve Bizans Devleti'nin bu kilisenin mensuplarına yönelik şiddet uygulamaları hakkında da bilgiler verilmiştir. Geleneksel Süryani Kilisesi'nde meydana gelen bölünmeler ve oluşan yeni cemaatler de kısaca tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yaşayan Süryanilerin devletle olan ilişkileri ele alınmıştır. Süryani cemaatinin devletle olan münasebetlerini önceleri Ermeni Patrikhanesi vasıtasıyla daha sonraları ise İstanbul'da bulundukları patrik vekili marifetiyle sağladıkları belirtilmiştir. Süryani Yakubî adının Süryani Kadim adına dönüşmesi ve Süryani Kadim Kilisesi hakkında bilgi verilmiştir. Süryani dini liderlerinin seçim ve tayinlerinin nasıl olduğu, Osmanlı Devleti'nin dini liderlerin cemaatlerini temsil edecek liyakatlere sahip kimseler olmasına gösterdiği önem ve dinî liderlerin işlerine müdahale edilmemesine yönelik titiz tavırları üzerinde durulmuştur. Süryani dinî liderlerinin Osmanlı Devleti'ne ve padişahına yapmış oldukları teşekkür ve tebriklerin ne amaçla yapıldıkları, yine dinî liderlerin maaşları, taltif edilmeleri ve seyahatleri hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'ne yönelik misyoner hareketleri, din ve mezhep değiştirmeler ve bunların Süryanîlere etkileri üzerinde durulmuştur. Süryanîlerin devlet yönetimine ne şekilde katıldıkları, cemaat mensuplarına Osmanlı Devleti'nin yaptığı yardımlara değinilmiştir. Süryanîlere ait ibadethanelerin inşa ve tamirinin nasıl yapıldığı üzerinde durularak bu konudaki faaliyetler incelenmeye çalışılmıştır. Süryanîlerin başta ibadethanelerin paylaşılması meselesi olmak üzere farklı farklı nedenlerden dolayı diğer cemaat mensupları ile aralarında oluşan ihtilaflardan bahsedilmiş ve devletin olaylara yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Ayrıca Süryanîlerin karşılaştığı asayiş problemlerinde devletin tavrının ne şekilde olduğu ve bazı Süryanîlerin devlet aleyhindeki çalışmaları da değerlendirilmiştir.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLER

1.1. Osmanlı Yönetiminde gayrimüslimler ve “Millet Sistemi”nin Ortaya

Çıkışı ve Gelişimi

İslam kamu hukukunda halk iki ana gruba ayrılmaktadır: Müslümanlar ve “Zimmîler.”¹ Zimmîler, İslam devleti tarafından zimmet adı verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan toplulukları oluşturmaktadırlar. “Dar’ül Harb” de² yaşayan “Ehl-i kitap,”³ “Haraç”⁴ ve “Cizye”⁵ ödeyerek İslam egemenliğini kabul ederse zimmî olur. İslam devleti ile ehl-i kitap arasında yapılan iki taraflı sözleşmeye zimmet adı verilmektedir [Bozkurt, 1989: 7-8].

Zimmet anlaşması ile zimmîlerin can ve mal dokunulmazlıkları, vicdan ve ibadet hürriyetleri İslam devletinin teminatı altındadır. Zimmîler, Müslüman olmadıkları için onlara şer’i hükümler uygulanmadığı gibi, Müslümanlardan farklı olarak yönetilir ve farklı bir hukuka da tabi olurlardı. Osmanlı Devleti, fetih öncesi ya da fetih sonrasında cizyeye bağlamış olduğu ve Osmanlı Devleti toprakları saydığı yerlerde, gayrimüslimlerin yaşamlarını eskisi gibi sürdürmelerine izin vermiştir. Osmanlı Devleti’nde, devletin temelini şer’i hukuk teşkil etmektedir. Din bağı, toprak esası ya da milliyetten daha önemlidir. Müslümanların etnik kökenleri ve farklı dilleri önemli değildir. Türk, Arap, Arnavut veya başka bir etnik gruba mensup herkes, Müslüman olduğu için İslam milletine dahildir [a.g.e., s. 8-9]. Millet kavramı Kur’an’ı

¹“Zimmî,” Kendi dinlerini değiştirmeden bir İslam devletinin korumasından yararlanan, Müslüman olmayan ehl-i kitap kişilere zimmî denir. [Bozkurt, 1989: 8]. Bu araştırmada zimmî kelimesi, Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslimleri ifade için kullanılacaktır.

²“Dar’ül Harb”, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında sulh akdedilmemiş memleket, kafirlerin ve onların gayri İslami hükümlerinin hakim olduğu yer [Yeğin, Badıllı, İsmail, Çalım, 1997: 174].

³ Vahiy yoluyla nazil olmuş olan kitaplara inananlar [Pakalın., 1993, C I: 509].

⁴“Haraç”, zimmî toprak sahiplerinin fetihden önceki topraklarından yararlanmayı sürdürdebilmeleri için verdikleri vergidir [Bozkurt, 1989: 26].

⁵“Cizye”, ergin, vücut ve akılca sağlam, vergi verebilecek güçte olan gayrimüslim erkeklerden askerlik hizmetine karşılık alınır [Bozkurt, 1989: 26-27].

Kerim’de de din anlamında kullanılmaktadır [Eryılmaz, 1996: 17]. Millet kavramı, Müslümanlarda olduğu gibi zimmîlerde de aynı din ve mezhebe inanan toplulukları ifade etmektedir. “Rum milleti”⁶ denildiğinde dili ve ırkı ne olursa olsun Hıristiyanlık dininin Ortodoks mezhebine dahil olan Sırp, Rum, Bulgar gibi herkes anlaşılmaktadır.⁷

Osmanlı Devleti, millet sistemi içinde, her dini grubun en yüksek rütbeli din adamlarından birini kendi cemaatini düzenlemek ve yönetmekle görevlendirmiştir. Böylece bu gruplar kendilerine verilen “Berat”larla⁸ elde ettikleri özerklik sayesinde, Osmanlı egemenliğinde, ama devlet içinde devlet gibi kendi din, hukuk ve geleneklerini, eğitim sistemlerini sürdürmüşler, dine ilişkin kurallarını, örflerini ve özel hukuklarını korumuşlar ve baskı görmeden uygulamışlardır. Dini grupların liderleri birer devlet memuru gibi, kendi yönetimlerindeki toplulukların yönetiminden de sorumlu tutulmuşlardır [Bozkurt, 1989: 10].

Millet sistemi ile gayrimüslimlere bir yandan din ve özel hukuk işlerinde büyük ölçüde müsamaha gösterilmiş, bir yandan da Müslümanlardan ayrılmaları sağlanarak toplumdaki dini hassasiyet de korunmuş oluyordu. Böylece millet sistemi ile Osmanlı toplumunda gayrimüslimler ve Müslümanlar yan yana, aynı devletin hükümlerine altında ama farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşamışlardır. Bu sistemin temelinde hukuki ve dini gerekler olduğu gibi, aynı toplumda yaşayan farklı grupları tasnif ederek hüviyetlerini belirleme gibi pratik yararlar da vardır [a.g.e., s10].

Temelinde İslamî esaslara bağlılık yatan ve Osmanlı Devleti’nin yöneticileri tarafından idare kolaylığı sağlamak amacıyla geliştirilerek orijinal bir kurum haline dönüştürülen “millet sistemi”nin tarihi, Osmanlı Devleti’nde Sultan II. Mehmed’e kadar gitmektedir. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’un fethinden sonra Rum Kilisesi’ne din ve özel hukuk işlerinde özerklik vermiş, Rum milletinin seçmiş olduğu patriğe de, cemaatini idare için gerekli yetkileri kullanma imtiyazı tanımıştı. Böylece patrik tüm Ortodoks

⁶ “Rum milleti” kavramı etnik bir grubu ifade etmemektedir. Rum kelimesi Ortodoks kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır [Bozkurt, 1989: 9].

⁷ Daha geniş bilgi için bkz. [Ursinus, 1954: 614; Braude, 1982: 69-88]

⁸“Berat,” Osmanlı Devleti teşkilatında bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere, tayin edilenlere vazifelerini icra salâhiyetini tevdi etmek üzere, padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet veya tayin emirleri hakkında kullanılan bir ıstılahtır. Beratlarda verilen hizmetin adı, yeri, geliri veya maaşı, verilenin ismi, niçin verildiği ve kendisinden ne istenildiği belirtilirdi [Pakalın, 1993, C I: .205].

Hıristiyanların lideri olmuştur. Sonradan aynı imtiyazlar Ermenilere ve Yahudilere de tanınmıştır. Bu cemaatlerin başlarında bulunan İstanbul Rum ve Ermeni Patrikleri ile İstanbul Yahudi Hahambaşına, cemaatlerini yönetme ve masrafları için vergi toplama hakkı verilmiştir. Her milletin yargı, maliye ve eğitim örgütleri vardı. Millet gruplarına dahil olan gayrimüslimler, devlet nazarında Osmanlı tebaası idiler [a.g.e., s.10].

1.2. Gayrimüslimlerin Hukuki Durumları

1.2.1. Tanzimat Öncesi Dönem

Fatih Sultan Mehmed, 1453 yılında İstanbul'u aldıktan sonra Bizanslılara günlük hayatlarını eskisi gibi sürdürebileceklerini, dinlerinin vecibelerini yerine getirebileceklerini bildirmiş, Rum din adamlarından kendi geleneklerine göre bir patrik seçmelerini de istemiştir. Rum din adamları da Georgios Scholarius'u "Gennadios" unvanıyla patrik olarak seçmişlerdir [Güler, 2000: 14; Bozkurt, 1989: 12]. Fatih Sultan Mehmed, seçimi onaylayarak bütün bu hakların kendi güvencesi altında bulunacağını, Gennadios'un önceki patriklerin yetkilerine aynen sahip olduğunu, Rumların davalarının eskisi gibi Ruhanî Meclis'te görülebileceğine, dair bir ferman yayımlamıştır. Bulgar ve Sırp kiliselerinin de Rum Patrikhanesi'ne bağlanmasından sonra yapılan fetihlerle birlikte iki eski patriklik olan Antakya ve İskenderiye patriklikleri de bu kiliseye bağlanmış, İstanbul'daki Rum Patrikhanesi; Rumeli, Anadolu, Mısır, Suriye, Filistin ve Rus Ortodokslarının ruhanî ve idarî merkezi haline getirilmiştir [Bozkurt, 1989: 12].

Patriğin seçim işleri padişahın onayı ile tamamlandığından patrik aynı zamanda padişahın bir memuru olarak kabul edilmiştir. Ayrıca patriğe üç tuğlu Osmanlı Paşası unvanının verilmesine de II. Mehmed devrinde başlamıştır. Patrik, Ortodoks lideri

olmasından dolayı “Divan”da⁹ söz alma hakkına sahipti. Devlet, patriğin güvenliğini sağlamak amacıyla Yeniçeri Çorbacılarından kurulu bir muhafız birliği de görevlendirmiştir [Eryılmaz, 1996: 32].

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’un fethinden sonra Ortodoks Rumlara tanımış olduğu statünün aynısını Ermenilere de tanımıştır [B.O.A., Y.EE: 38/69]. İstanbul’da Bizans’ın son dönemlerinden itibaren ticaretle uğraşan bir Ermeni nüfusu bulunmakla beraber, Ermenilerin ruhanî lideri 1324 yılından itibaren Bursa’da oturmaktaydı [Güler, 2000: 16]. Sultan II. Mehmed, İstanbul’u aldıktan sonra 1461 yılında Ermenilerin en yüksek dini lideri olan ve Bursa’da ikamet eden Hovakim (Ovakim)’i İstanbul’a getirterek kendisine Ermeni Patriği unvanını vermiştir. Böylece İstanbul Samatya’daki Sulu Manastır (Surp Kevork) Ermeni Patrikhanesi’ne verilerek, Osmanlı Ermenilerinin ruhanî ve cismanî merkezi haline getirilmiştir [Süslü, 1990: 7]. Ermeni milletine, Musevilerin ve Ortodoks Hıristiyanların dışında kalan bütün diğer Hıristiyanlar üzerinde de idarî bir yetki tanınmıştı [Eryılmaz, 1996: 34]. Bunlar Ermeni Patrikhanesi’ne bağlanan Süryanî, Habeş ve Kıpti Kiliselerine bağlı olan Çingeneler, Süryanîler, Suriye ve Mısır Monophysitleri ile Bosnalı Begomillerden meydana gelmekteydi. Bütün bu Gayrimüslimler Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini Ermeni Patrikliği vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Ermenilere tanınan statünün, kendi toplumlarının dışında diğer bazı cemaatleri de kapsamı bakımından farklı ve üstün bir nitelik taşıdığı da görülmektedir [Güler, 2000: 17].

Fatih Sultan Mehmed devrinde, Rum Ortodoks ve Ermeni Patriklerine verilen yetkiler, Yahudi Hahambaşına da tanınmıştır. Daha önce Sultan Orhan zamanında Bursa’da bir mahalle ve sinagog inşa etmelerine izin verilmişti. Sultan I. Murad, Edirne’yi aldığı Edirne Hahambaşısını Rumeli’deki bütün Yahudiler üzerine yetkili kılmıştı [Bozkurt, 1989: 12-13]. Fatih, Yahudileri Hahambaşının liderliğinde bir millet olarak düzenlediğinde Moşe Kapsali Osmanlı döneminin ilk Hahambaşısı olmuştur. Fatih, Moşe Kapsali’yi huzuruna davet edip kendisine iltifatta bulunarak, Musevilere ait

⁹ “Divan-ı Hümayun” Osmanlı Devleti’nde önceleri hükümdarın, sonraları Vezir-i Azam’ın reisliği altında toplanarak devlet işlerine bakan meclisin adı idi [Pakalın, 1993, C I: 462].

davaları görmesi için bir “Ferman”¹⁰ vermiştir [Eryılmaz, 1996: 36]. Fatih’ten sonraki devirlerde çeşitli ülkelerden gelen Yahudiler, Osmanlı topraklarına göç etmişlerdi. Yavuz Sultan Selim, Mısır’ı fethettiğinde “Nagid” ya da “Reis” olarak adlandırılan Yahudi liderlerinin yetkilerini kaldırıp onları da İstanbul’daki Yahudi Hahambaşına bağlamış, böylece hahambaşı, ülkedeki tüm Yahudiler üzerine yetkili olarak kılınmıştır [Bozkurt, 1989: 13].

1.2.2. Tanzimat Sonrası Dönem

1.2.2.1. Merkezi Yönetim Alanındaki Düzenlemeler

XIX. yüzyıldan itibaren yabancı devletler Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslimlerin haklarını korumak iddiasıyla Osmanlı Devleti’ne müdahalede bulunmaya başlamışlardı. Bunun yanında Fransız İhtilali’nin dünyaya yaymış olduğu milliyetçilik kavramı da gayrimüslimleri etkilemiş, önce Sırlar sonra da Rumlar, Osmanlı Devletine karşı ayaklanmışlardır. Osmanlı Devleti’ndeki Katolikler, genellikle Fransa, İtalya ve Avusturya; Protestanlar, İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri; Ortodokslar da Rusya tarafından himaye edilmekteydiler. Bu devletler Osmanlı Devleti’nin topraklarındaki çıkarları için azınlıkları himaye altına alarak kendi çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermekteydiler [Sonyel, 1985: 652].

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti dışarıdan yabancı devletlerin baskısıyla, içeriden de bir kısım gayrimüslimlerin ayrılıkçı faaliyetleri ile “Millet Sistemi”nde önemli değişiklikler yapmıştır. Sultan II. Mahmud, “Ben Müslümanını camide, Hıristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka güne bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır.” diyerek değişik dinlere mensup milletlerin dini nedenlerle ve milliyetçilik duyguları ile ayaklanıp bağımsızlıklarını istemelerini önlemek istemiştir [Bozkurt, 1989: 41].

¹⁰ “Ferman”, herhangi bir iş hakkında padişahın alâmeti şerife denilen tuğralı emri demektir. [Pakalın, 1993 C I: 607].

3 Kasım 1839 tarihinde Mustafa Reşid Paşa tarafından okunan Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarının sağlanacağı, din farkı gözetilmeksizin kişi hakları, ceza ve vergi hukuku alanlarında aynı hak ve güvencelerden yararlanılacağı belirtilmiştir. Ancak bu yeni ilkelerin, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında farklı hukuk uygulamasını getiren şer'i hukuka da aykırı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır [a.g.e., s. 41-42]. Gülhane Hatt-ı Hümayunu, bütün tebaanın eşitliği ilkesini getirmiştir. Böylece din esasına dayalı millet sistemi yerine Osmanlılık fikri ikame edilerek, "hakim millet"¹¹ anlayışı terk edilmeye başlanmıştır [Eryılmaz, 1996: 101].

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından sonra 18 Şubat 1856'da Babıali'de tüm bakanlar, yüksek memurlar, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve çeşitli cemaatlerin diğer ileri gelenlerinin de hazır bulunduğu bir toplantıda Islahat Fermanı okunarak yürürlüğe girmiştir [Bozkurt, 1989: 55].

Bu fermana göre, Fatih devrinden beri gayrimüslim cemaatlere verilen imtiyazlar aynen devam etmekle birlikte, patriklerin seçim usulü ıslah edilecekti. Bundan başka, cemaat işleri ruhanî ve cismanî üyelerden oluşan meclisler tarafından yürütülecek, cemaatlerin ruhanî liderlerine verilen bağışlar kaldırılarak maaş verilecekti. Şehir, kasaba ve köylerde tamir ve inşa olunacak binalar, patrik ve millet liderlerinin tasvibi ve "Babıali"¹² nin onayı ile olacaktı. Halk, yalnız bir mezhep cemaatıyla meskûn olan yerlerde açıktan ayin yapılabilecek, küçük ve büyük farkı gözetilmeden, bütün mezhepler din serbestisinden istifade edeceklerdi. Hiç kimse din değiştirmeye zorlanmayacak, hangi milletten olursa olsun bütün Osmanlı tebaası devlet hizmet ve memuriyetlerine kabul edilebilecekti. Her cemaate okul açma izni verilecek, karma bir meclis ise bu okulların teftişini yapacaktı. Karma mahkemeler oluşturulacak, özel

¹¹ Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar millet-i hakimeyi, müslüman olmayanlar ise millet-i mahkumeyi oluşturmaktaydılar. Gayrimüslimlerden Müslüman olanlar, hakim millet statüsüne geçmekte ve cizyeden muaf olmaktaydılar [Eryılmaz, 1996: 101].

¹² "Babıali", Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı güne kadar devlet idaresinin merkezi sayılan yere verilen isimdir. [Pakalın, 1993 C I: 136].

hukuku ilgilendiren davalara ise patriklerle, ruhanî meclisler bakabilecekti. Müslümanlar gibi gayrimüslimler de askerlik hizmetiyle mükellef olacaklardı.¹³

Islahat Fermanı ile gayrimüslim tebaaya hak ve görevler bakımından Müslümanlarla eşitlik sağlandığı görülmektedir. Bu fermanla gayrimüslimlerin, askerlik mükellefiyetinin yanı sıra devlet hizmetinde ve idaresinde görev alabilmeleri sağlanmış, devlet idaresinde olduğu gibi kendi cemaatlerinin yönetiminde de söz sahibi olmalarına imkan tanınmıştır.¹⁴

Gayrimüslimlerin Islahat Fermanı ile ortaya çıkan yeni durumlarına ilişkin düzenlemeler yapılması için komisyonlar oluşturulmuştur. Her “millet” için birer “Nizamname”¹⁵ hazırlanmış ve Babıali’nin onayı ile bu nizamnameler yürürlüğe girmiştir. Buna göre 25 Nisan 1861’de Rum Ortodoks Patrikliği nizamnamesi, 18 Mart 1863’te Ermeni Patrikliği nizamnamesi,¹⁶ 22 Mart 1865’te Yahudi milletinin nizamnamesi ve 12 Mart 1878’de de Protestan cemaatinin nizamnamesi hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Nizamnameler, patriğin seçimi ve yetkisi ise meclislere, metropolitlere,¹⁷ mahkemelere, okullara ve mali idareye ait çeşitli hükümler içermektedir [Eryılmaz, 1996: 118].

Osmanlı Devleti’nin ilk anayasası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi,¹⁸ gayrimüslimlerin de iştirak ettiği bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.¹⁹ Kanun-i Esasi, din ve mezhep

¹³ Daha geniş bilgi için bkz. [Eryılmaz, 1996: 114-116].

¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. [Özcan, 2000: 107-114].

¹⁵ “Nizamname”, kanunların tatbik suretlerini göstermek üzere Şura-yı Devlet’in tetkiklerinden geçirilmek suretiyle Heyet-i Vükela’ca tasdik olunduktan sonra padişah iradesine sunulan ve padişahın iradesi ile tatbik mevkiine giren kaidelerdir [Pakalın, 1993 CI: 704].

¹⁶ Ermeni Patrikliği Nizamnamesi’nin yürürlüğe giriş tarihini Gülnihal Bozkurt 29 Mart 1863 olarak göstermiştir [Bozkurt, 1989: 181].

¹⁷ “Metropolit”, Ortodoks ruhanî liderlerinin dinî ve ictimai mevkiileri yüksek olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir [Pakalın, 1993, C II: 494].

¹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. [Erdem, 1982: 3-14].

¹⁹ Bu komisyon on altısı devlet adamı, onu ulema ve ikisi asker olmak üzere toplam 28 kişiden teşkil edilmişti. Bu 28 üye arasında üçü Rum, üçü de Ermeni olmak üzere altı da Hristiyan vardı [Akşın, 1997, C III: 155].

farkı gözetmeksizin herkesin Osmanlı olduğunu kabul eder.²⁰ Bununla birlikte, devletin resmi dininin İslam olduğu belirtilmektedir.²¹

Kanun-i Esasi'ye göre oluşturulan parlamentonun ismi "Meclis-i Umumi"²² olup, "Heyet-i Ayan"²³ ve "Heyet-i Mebusan"²⁴ oluşmaktadır. Bunlardan Heyet-i Ayan atama²⁵ ile Heyet-i Mebusan ise seçimle işbaşına gelmektedir.²⁶ Ayan Meclisi için II. Abdülhamid, 9'u gayrimüslim olmak üzere 27 üye tayin etmiştir.²⁷ Sonradan sayısı 38 olan Ayan Meclisi'ne 2 gayrimüslim üye daha ilave edilmiştir [Güler, 2000: 28]. Yapılan seçimler neticesinde 69'u Müslüman, 46'sı gayrimüslim,²⁸ toplam yüz on beş üyeden oluşan ilk Osmanlı Parlamentosu Dolmabahçe Sarayı'nda 19 Mart 1877 Pazartesi günü Sultan II. Abdülhamid tarafından açılmıştır.²⁹ Görüldüğü gibi gayrimüslimler hem Ayan Meclisi'nde hem de Mebusan Meclisi'nde üçte birden daha fazla bir oranla temsil edilmişlerdir.

1.2.2.2. Yerel Yönetim Alanındaki Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mahmud Devri'nin sonlarına doğru merkezîyetçilik eğilimi ortaya çıkmış, taşra yöneticileri en küçük bir konuda bile merkezin görüşünü alma ihtiyacı hissetmiştir. Ayrıca Avrupa devletlerinin de gayrimüslimlerin mülki

²⁰ Madde 8 -Devleti Osmaniye tabîyetinde bulunan efradın cümlesine her hangi din ve mezhepten olur ise olsun bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir [Erdem, 1982:3].

²¹ Madde 11 - Devleti Osmaniye'nin dini İslâmdır. Bu esası vikaye ile beraber asayîşi halkı ve adabı umumiyeyi ihlâl etmemek şartile memaliki Osmaniye'de maruf olan bilcümle edyanın serbestii icrası ve cemaati muhtelifiye verilmiş olan imtiyazatı mezhebiyenin kemakân cereyanı Devletin tahdî himayetindedir [Erdem, 1982: 4].

²² Madde 42 - Meclisi Umumi Heyeti Âyan ve Heyeti Mebusan nâmlarile başka başka iki heyeti muhtevidir [Erdem, 1982: 6].

²³ Başkan ve üyeleri padişah tarafından atanan üye sayısı Heyet-i Mebusan'ın üçte birini geçmeyen ve Heyet-i Mebusan'dan gelen kanun tasarılarını inceleyen kurul. Daha geniş bilgi için bkz. [Çoker, 1998: 227-229].

²⁴ "Heyet-i Mebusan" Üyeleri halk tarafından seçilmiş olan Osmanlı Devleti meclisinin adıdır [Develioğlu, 1997: 595].

²⁵ Madde 60 - Heyeti Âyanın reisi ve âzası nihayet miktarı Heyeti Mebusan âzasının sülüsü miktarını tecavüz etmemek üzere doğrudan doğruya tarafı Hazreti Padişahiden nasbolunur [Erdem, 1982: 8].

²⁶ Madde 65 - Heyeti Mebusanın miktarı âzası tebaai Osmaniye'den her ellibin nüfus zükürda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur [Erdem, 1982: 9].

²⁷ Gayrimüslim üyeler için bkz. [Ortaylı, 1978: 176].

²⁸ Gayrimüslim mebusaların seçim bölgeleri ve isimleri için bkz. [Ortaylı, 1978: 177-178].

²⁹ Daha geniş bilgi için bkz. [Armağan, 1978: 149-168].

idarenin her kademesinde temsil edilmesine yönelik istekleri söz konusu olmuştur [Eryılmaz, 1996: 138].

Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetim alanındaki düzenlemelerden başka, yerel yönetim alanında da bir takım düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Gayrimüslimler yerel yönetimin hemen her kademesinde bu yeni düzenlemelere göre görev almışlardır. Gayrimüslimlerin görev aldıkları yerel yönetim birimlerinin başında, vergi ve diğer hazine gelirlerini toplayan muhassıllara yardımcı olmak üzere 1840 yılında oluşturulan "Muhassallık Meclisleri"³⁰ geliyordu [Güler, 2000: 29]. 1842 yılında Muhassallık Meclisleri kaldırılınca, bu meclisler "Memleket Meclisleri" ismini almıştır. Daha sonra bu meclislerin adı yine değiştirilerek 15 Ocak 1849 yılında "Eyalet Meclisleri"³¹ adı kullanılmıştır. Sancak merkezlerinde de "Küçük Meclisler"³² kurulmuştur. 1864 yılında çıkartılan Vilayet Nizamnamesi'ne kadar gayrimüslimler bu meclislerde yer almışlardır [Güler, 2000: 30].

8 Kasım 1864 yılında çıkartılan Vilayet Nizamnamesi'ne göre ülke "vilayet", "sancak", "kaza" ve "köy" şeklinde idarî birimlere ayrılmıştır.³³ Vilayetler valilerin, sancaklar mutasarrıfların, kazalar kaymakamların ve köyler de muhtarların idaresine verilmiştir. Bu nizamnameye göre her vilayette valinin maiyetinde bir "İdare Meclisi"³⁴ bulunacak, bu meclisin dışında yine vilayetlerde "Vilayet Umumi Meclisi"³⁵ de görev yapacaktı. Benzer organlar "sancak"³⁶, "kaza"³⁷ ve "köylerde"³⁸

³⁰ "Muhassallık Meclisleri"; Muhassıl, iki katip, hakim, müftü, asker zabiti ve yörenin ileri gelenlerinden dört kişiden oluşmaktaydı. Bölgede gayrimüslim halk bulunuyorsa onları temsilen metropolit ve kocabaşılardan iki kişi de bu meclise katılmaktaydı [Çadırcı, 1991: 212].

³¹ "Eyalet meclisleri"nde hükümetçe atanan bir başkan, kâtip, ulemadan bir üye, eyalet valisi, defterdar, hakim, müftü, halk tarafından seçilen dört Müslüman üye ve gayrimüslim cemaatlerden birer temsilci yer almaktadır [Çadırcı, 1991: 219].

³² "Küçük Meclisler"de iki gayrimüslim üye, "Eyalet Meclisleri"nde ise gayrimüslim toplulukların birer temsilcisi yer almaktaydı [Çadırcı, 1991: 219].

³³ Vilayet Nizamnamesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. [Subaşı, 1989: 28-39; Oğuz, 1986]

³⁴ "İdare Meclisi" de şer'î mahkemelerin müfettişi, defterdar, mektupçu, hariciye müdürü ve seçimle belirlenen ikisi müslüman, ikisi de gayrimüslim üye yer almaktadır [Eryılmaz, 1996: 139].

³⁵ "Vilayet Umumi Meclisi", ikisi Müslüman, ikisi de gayrimüslim olmak üzere her sancaktan seçilen üyelerden oluşmaktadır [Eryılmaz, 1996: 139].

³⁶ Mutasarrıf, merkez kazanın hakimi, müftü, gayrimüslim ahalinin ruhani reisleri, muhasebeci ve tahrirat müdürünün tabii üye olduğu Sancak İdare Meclisi'nde, ayrıca halk tarafından seçilen ikisi Müslüman, ikisi de gayrimüslim dört üyede yer almaktadır [Ortaylı, 1985: 76].

³⁷ Kaymakamın başkanlığında kaza hakimi, müftü, mal müdürü, tahrirat katibi gayrimüslim ahalinin ruhani reisleri, müslüman ve gayrimüslim üç üyeden oluşmaktadır. [Ortaylı, 1985: 77].

de oluşturulacaktı. Gayrimüslimler, oluşturulan bu meclislerin hepsinde görev almışlardır [Eryılmaz, 1996: 138-139].

Mülki idarenin bir çok biriminde yer alan gayrimüslimler, vilayet, sancak ve kazalarda kurulan mahkemelerde de görev yapma hakkını elde etmişlerdir. Vilayet Nizamnamesi'ne göre vilayetlerde oluşturulan "Temyiz Divanı"nda,³⁹ mümeyyiz adında seçimle işbaşına gelen üç Müslüman ve üç de gayrimüslim üye yer almaktaydı. Sancaklardaki Temyiz Meclisi'nde de yine üçer üye görev yapacaktı. Kazalarda da üyeleri aynı şekilde oluşan meclisler görev yapacak, Müslüman ve gayrimüslimleri yargılayacaktı.⁴⁰

Yukarıda da görüldüğü gibi bilhassa Islahat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimler, Müslümanlarla eşit statü içinde, mülki idarenin hemen her kademesindeki meclislere katılabildikleri gibi, mahkemelerde de görev yapabilmekteydiler.

1.3. Gayrimüslim Tebaanın Hak ve Yükümlülükleri

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimleri Müslümanlardan ayıran dinsel, siyasal ve hukuki statü farklılıkları vardı.⁴¹ İslam hukukuna göre düzenlenen hukuki statüleri Müslümanlarla eşit tutulmalarını engelliyordu. Buna rağmen Osmanlı Devleti, gayrimüslimleri kendi hukuk düzenlerine uymaya zorlamamakla birlikte bazı kısıtlamalara tabi tutmuştur. Ancak bu kısıtlamalar gayrimüslimlerin lehine sonuçlar vermiş, diğer toplumlarla karışmalarını, dolayısıyla asimile olmalarını engellemiştir [Bozkurt, 1989: 14]. Dini bağla bir cemaatin üyesi olan gayrimüslimler devletle olan ilişkilerini millet liderleri vasıtasıyla sağlamışlardır [Eryılmaz, 1996: 44].

³⁸ Köylerde Müslüman ve gayrimüslimler kendi müstakil idarelerine sahiptiler. Her sınıf ahalinin kendileri tarafından seçilen ikişer muhtarı bulunacaktır. Her sınıfın asgari üç, azami on kişiden oluşan bir ihtiyar meclisi bulunacaktır [Eryılmaz, 1996: 139].

³⁹ "Temyiz Divanı", Temyiz Mahkemesi'nin kuruluşundan önce bu mahkemenin işini gören divana denirdi [Devellioğlu, 1997: 1075].

⁴⁰ Daha geniş bilgi için bkz. [Eryılmaz, 1996: 139-140].

⁴¹ Daha geniş bilgi için bkz. [Akarlı, 2000: 27-40].

Gayrimüslimler aile hukukları açısından kendi dini hukuklarına tabi idiler. Nikah, boşanma, çeyiz, mehir ve nafaka gibi konularda kendi din adamları, dini kurallarını uygulamakla yükümlüydüler. Kendi aralarında aile hukuklarına ilişkin davaları patrikhanelerde oluşturulan heyetler görür ve gereğini Osmanlı Devleti yerine getirirdi. Dilerse aile hukukuna ilişkin meselelerde Kadıya da gidebilirlerdi [Bozkurt, 1989: 14]. Patrikhane mahkemesi, suçluları hapse atabilir, “sürgün”⁴² gönderebilir veya “kürek cezası”na⁴³ mahkum edebilirdi. Patrikhanede özel bir cezaevi de vardı. Verilen cezaların infazını devlet görevlileri yerine getirmek zorunda idi [Eryılmaz, 1996: 46].

Patrikhaneler, kendi cemaatlerinin doğum ve ölüm kayıtlarını tutmakla yetkiliydiler. Tanzimat’a yakın zamana kadar Hıristiyanların nüfus defterleri patrikhanelerde bulunuyordu. Her cemaat üyesi bağlı bulunduğu patrikhanenin nüfus defterine kayıtlı idi. Devlet, bütün halkın nüfus kayıtlarını tutmaya başlayınca bu defterleri esas aldığı belirtilmektedir [Eryılmaz, 1996: 47].

Gayrimüslimler genellikle şehirlerin kenar semtlerinde Rum, Ermeni ve Yahudi mahallelerinde gruplar halinde yaşarlardı. Kırsal kesimlerde ise kendi köylerinde yaşamakla beraber, Müslümanlarca kutsal kabul edilen bazı yerlerde ise oturmaları yasaklanmıştı.⁴⁴ Gayrimüslimlerin Müslüman mahallelerine yerleşmeleri pek hoş karşılanmıyordu. Bununla ibadet şekillerinin farklılığından kaynaklanan bir çatışma çıkmasını engellemek amacı güdülmekteydi [Bozkurt, 1989: 18-19].

Gayrimüslimlerin kılık-kıyafet hususunda Müslümanlara benzememeleri için kıyafetlerinde bir takım kısıtlamalar söz konusu olmuştur. Gayrimüslimlerin Müslümanlara benzer kıyafet giymesi yasak olduğu gibi Müslümanların da gayrimüslimler gibi giyinmeleri yasaktı. Ancak Osmanlı Devleti’nde hakim unsur Müslümanlar olduğu için gayrimüslimlerin giyimlerine özen göstermemiş ve bundan

⁴² “Sürgün”, bir kimsenin bulunduğu memleketten çıkarılarak başka bir memlekete gönderilmesi olayıdır [Pakalın, 1993, C III : 299].

⁴³ “Kürek cezası”, işledikleri bir suçtan dolayı savaş gemilerinde kürek çekmek üzere gemi hizmetine verme olayına denilmektedir [Pakalın, 1993, C II: 342].

⁴⁴ 1581 tarihli bir fermanla gayrimüslimlerin İstanbul’da Eyüp Sultan Türbesi civarında oturmaları yasaklanmıştı [Bozkurt, 1989: 18].

dolayı da ikaz edici fermanlar yayınlanmamıştır [Eroğlu, 1997: 11]. Gayrimüslimler farklı renkte elbise ve şapka giyer, Müslümanların bazı kıyafetlerini giyemezlerdi [Bozkurt, 1989: 19-20]. 1578 tarihinde Diyarbakır Beylerbeyine ve Âmid Kadısına gönderilen hükümde Yahudi ve Nasrânîlerin dışarıda giydikleri elbiselerin, Müslüman elbiselerinden ayırt edilemediği belirtilmiştir. Hamamlarda da yine kendilerini tanıtan alamet taşımadıkları vurgulanarak Müslüman olup olmadıklarının anlaşılamadığı ifade edilmiştir. Gayrimüslimlerin dışarıda kendilerine mahsus elbise giymeleri ve hamamlarda alaca kumaş giymeleri emredilmiştir [Eroğlu, 1997: 12]. 1526 yılında İstanbul Yahudi Hahambaşısı Elie Mizrahi, Yahudilerin bir kısmının giydikleri cübbeleri, Hıristiyanlara özgü kıyafetleri andırdığı gerekçesi ile yasaklamıştır [a.g.e., s.14].

Ancak XIX. Yüzyıldan itibaren kısıtlamaların yavaş yavaş ortadan kalktığı görülmektedir. Sultan II. Mahmud, fesi ordu mensupları ve devlet memurları için müşterek bir “serpuş”⁴⁵ olarak kabul edince, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında da bu serpuş giderek yayılmış, böylece kıyafet yönünden şekil farklılığı da azalmıştır [Eryılmaz, 1996: 52].

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti gayrimüslimlere kıyafet konusunda bir takım kısıtlamalar getirmiştir. Ancak bu kısıtlamaların onların birbirlerinden farklı olan milli kimliklerini muhafaza ettiği gözden uzak tutulmamalıdır.⁴⁶

Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ile kendilerine ait mezarlıkları vardı. Kiliselere ve kiliselere ait vakıf topraklarına kimse karışamazdı [Bozkurt, 1989: 20-22]. Osmanlı Devleti, ilk zamanlar kilise ya da havra yapımına sınırlı düzeyde müsaade etmiş, mevcutlarının tamirini de izin alma şartına bağlamıştır. Ancak 18. yüzyıldan sonra iç ve dış etkilerle kilise yapımına izin verildiği de görülmektedir [Eryılmaz, 1996: 45].

⁴⁵ “Serpuş”, başa giyilen başlık anlamına gelmektedir [Pakalın, 1993, C III: 188].

⁴⁶ Daha geniş bilgi için bkz. [İpşirli, 2000: 161-169].

1.3.1. Gayrimüslimlerin Askerlik Durumları

Geleneksel Osmanlı hukuk sistemine göre gayrimüslimler, cizye adı verilen bir vergi ödeyerek askerlik hizmetinden muaf tutuluyorlardı. Eli silah tutabilecek olan erkeklerden alınan bu vergi, din adamları ve yoksullardan alınmıyordu [Bozkurt, 1989: 23]. Bu durum Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar devam etmiş, Tanzimatla birlikte bazı konularda eşit hakların tanındığı açıklanınca gayrimüslimlerin de askere alınmaları gündeme gelmiştir.

Gayrimüslimlerin askere alınması hususundaki ilk teşebbüsün 1843 yılında olduğu görülmektedir. Ancak gayrimüslimlerden asker toplanamamıştır. Daha sonra 1847 yılında Rumların deniz kuvvetlerinde hizmete çağrılmaları ise başarıyla sonuçlanmış, yine aynı yıl gayrimüslimlerin deniz ve kara ordularında askerlik yapmaları için bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Ancak bu tasarı, gayrimüslimlerin isteksiz davranmaları üzerine Babıali tarafından beklemeye alınmıştır. Kırım Savaşı esnasında, 10 Mayıs 1855'de, çıkartılan bir "İrade-i Şahane"⁴⁷ ile hükümet, cizyeyi kaldırmış ve gayrimüslimlerin de askere alınmasını kabul etmiştir [Güler, 2000: 93].

Gülnihal Bozkurt, gayrimüslimlerin sivil yaşamı daha karlı bulmaları ve işlerini bırakmak istememelerinden dolayı orduya girme arzusunda olmadıklarını, Müslümanların da Hıristiyanlarla omuz omuza çarpışmayı istemediklerini belirtmektedir [Bozkurt, 1989: 121]. Hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin bu tavırları Osmanlı ordusunda gayrimüslimlerin yer almasını engellemiştir.

1857 yılında Müslümanlar için isteğe bağlı, gayrimüslimler için zorunlu olarak, askerlik hizmetinden "Bedel-i Askeri"⁴⁸ adlı vergiyi ödeyerek çekilme hakkı getirilmiştir [Bozkurt, 1989: 122]. Gayrimüslimlerden askerlik karşılığı olarak alınan bu verginin bedeli 1871'de 50 lira idi. Yasaya göre askerlik çağına gelen ve yaşları 15-75 arasında olan her 180 kişiden biri (3 milyon gayrimüslimden 16.666'sı) bu vergiyi veriyordu [a.g.e., s.124].

⁴⁷ "İrade-i Şahane" padişahın emri yerinde kullanılan bir tabirdir [Pakalın, 1993, C II: 79].

⁴⁸ "Bedel-i Askeri," Tanzimat'tan sonra cizye yerine Hıristiyanlardan alınan verginin adıdır [Pakalın, 1993, C I: 185].

1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi'nin 17. maddesinde⁴⁹ Osmanlı vatandaşları arasında askerlik vazifesi açısından da bir fark olamayacağı belirtilmektedir. 1885 yılında Sultan II. Abdülhamid, isteyen askerlik hizmeti karşılığı olarak 50 altın vererek, en yakın askeri birlikte 3 ay eğitim yapabileceğini açıklamıştır [Bozkurt, 1989: 127].

Osmanlı Devleti, 31 Ocak 1895 yılında askerlik bedeline ilişkin bir kararname yayınlamak bir takım düzenlemeler yapmıştır. Askerlik vergisinden askeri okullardaki öğretmen ve öğrenciler, askerlik hizmetinden izin belgesi ile ayrılanlar, polis hizmetinde bulunan gayrimüslimler, 15 yaşın altındaki ve 77 yaşının üstündeki erkekler, din adamları ve fakirler muaf tutulmuşlardır. 22 Nisan 1896 tarihli bir irade ile jandarmaların % 10'unun Hıristiyanlardan alınacağı belirtilmesine rağmen çok az sayıda talip olduğu belirtilmektedir [Bozkurt, 1989: 128].

7 Ağustos 1909'daki anayasa değişikliğinden sonra askerlik bedeli kaldırılarak tüm vatandaşlara askerlik görevi yükümlülüğü getirilmiştir [a.g.e., s.129]. Ancak bu durum, Türk askeri ile gayrimüslimlerin uyum sağlaması konusunda problem teşkil etmiş olmalı ki aynı yıl yeni bir tasarı düzenlenerek "Bedel-i Nakdi"⁵⁰ getirilmiştir. Buna göre 50 Osmanlı altını verilmesi kuralı aynen muhafaza edilirken, en yakın piyade alayında 3 aylık bir eğitime tabi tutulmaları şartı getirilmiştir. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı esnasında gayrimüslimler cephe gerisinde amele taburları halinde orduya katılmışlardır [Güler, 2000: 95-96].

Tanzimat Fermanı'ndaki Müslüman - gayrimüslim eşitliği prensibi gereğince, 1856 yılındaki Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere askerlik hizmeti yükümlülüğü getirilmiş, ancak yukarıda da belirtildiği gibi gayrimüslimlerin de Müslümanların da bu olaya çok sıcak bakmamaları nedeni ile bu uygulama uzun yıllar gerçekleştirilememiştir.

⁴⁹ Madde 17 - Osmanlıların kâffesi huzuru kanunda ve ahvali diniye ve mezhebiyeden maada memleketin hukuk ve vezaifinde mütevasidir [Erdem, 1982: 4].

⁵⁰ "Bedel-i Nakdi", fiilen yapılan askerlik hizmetinin para ile yapılması anlamına gelmektedir. Askerlik çağına girenler ve adlarına kura çıkanlar tarafından muvazzaf hizmetlerinden istisna edilmek için verdikleri para demektir [Pakalın, 1993, C I: 186].

1.3.2. Gayrimüslimlerin Ceza Hukuku

Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlere, İslam özel hukuku uygulanmamasına rağmen, kendi dini kuralları yerine İslam ceza hukuku tatbik edilmiştir. Kısasın uygulanmadığı durumlarda Müslümanlara tayin edilen diyetin yarısı tatbik edilmiş, gayrimüslimlerin kendi dinlerine karşı gelerek, dini nitelikte suç işledikleri takdirde cezalandırılmaları, idam cezası hariç, patriklere ve hahambaşına bırakılmışlardır [Bozkurt, 1989: 25-26].

Tanzimat'la bütün Osmanlı vatandaşlarının eşitliği kabul edilince her iki gruba da uygulanacak kanunların kabulü ve mahkemelerin kurulması zorunlu hale gelmiştir. Tanzimat'tan sonra kabul edilen ilk kanun olan 1840 tarihli ceza kanununda Osmanlı tebaasından olan herkesin eşitliğinden ve can, mal, ırz, namus dokunulmazlıklarından söz edilmekteydi. Bu kanun 1851 ve 1854 yıllarında değiştirilmiş ve 1858'de Fransız ceza kanunnamesi büyük değişiklik ve ilavelerle kabul edilmiştir.

1846 yılında İstanbul'da karma ticaret mahkemeleri kuruldu. Farklı mezheplerdeki gayrimüslimler, Müslümanlarla gayrimüslimler ve Osmanlı vatandaşları ile yabancılar arasındaki davalara bakan bu mahkeme, 1848 yılında geliştirilmiştir.

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile oluşturulan mahkemelerde Müslümanlar ve gayrimüslimler ortak görev yapacaklardı. Daha sonraları vilayet mahkemelerindeki hukuk ve cinayet daireleri birleştirilerek Divan-ı Temyiz oluşturuldu. Bu yeni mahkemelerde şeriat, cemaat, ticaret ve konsolosluk yargı yetkilerinin dışında kalan olaylarda Müslümanları ve gayrimüslimleri yargılayacaktı. Böylece "Nizamiye Mahkemeleri" kurulmuş oldu. Yeni uygulamaya göre mahkeme ilamları Türkçe yazılacak, ancak mahkemenin bulunduğu yerdeki halk çoğunluğunun konuştuğu dillere de tercüme edilecekti [Bozkurt, 1989: 113-114].

1868’de “Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye”⁵¹ ikiye ayrıldı: “Şura-yı Devlet”⁵² ve en yüksek adli mahkeme olarak “Divan-ı Ahkâmı Adliye”⁵³ kurulmuştur. Bu mahkeme dini hukuka giren konularda yetkili olmamakla birlikte, Nizamiye mahkemelerinin en üst organı idi. Müslüman ve gayrimüslim üyelerden oluşan ve her çeşit kanun ve tüzük tasarılarını incelemek yetkisine de sahip olan Şura-yı Devlet’in, 10 Mayıs 1868’deki açılış töreninde Sultan Abdülaziz, eski kanunlarla işlerin yürütülemeyeceğini, mezhep farkı gözetilmeden bütün tebaanın aynı vatanın evlatları olduğunu, mezhep ihtilaflarının Osmanlı tebaasını ayırmaması gerektiğini, herkesin dini inançlarında serbest olduğunu açıklamıştı. Şura-yı Devlet’in 41 üyesinden 28’i Müslümandı. Böylece Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimler, kanunların yapılması ve uygulamasında söz sahibi olmuşlardı [Bozkurt, 1989: 114-115].

1.3.3. Gayrimüslimlerin Vergi Hukuku

Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerde oturan gayrimüslimleri İslam hukukuna göre vergilendirmişti. Kanunnamelerle miktarı zaman ve bölgelere göre belirlenen iki ana vergi olan haraç ve cizye ile birlikte diğer örfi vergiler de alınırdı. Haraç, zımmî toprak sahiplerinin fetihden önceki topraklarından yararlanmayı sürdürülebilmeleri için verdikleri vergiydi. Alınan vergide arazinin verimli olup olmaması vergi miktarını etkilerdi. Arazi Müslüman çiftçiye geçer ya da sahibi İslam’ı kabul ederse, aynı vergi bu defa “öşür” adı ile alınırdı. Gayrimüslimlerden alınan bir diğer vergi olan cizye ise Kur’an-ı Kerim’in Tevbe Sûresi’nin 29. ayeti ile düzenlenmişti.⁵⁴ Cizye, ergin, vücut ve akılca sağlam, vergi verebilecek güçte olan ve genellikle 14-75 yaş aralığındaki

⁵¹ “Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye” islahat hareketlerinin icap ettirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak, lüzum gösterilen devlet işlerinde rey vermek üzere 1837 yılında teşkil olan meclisin adıdır. Bu meclis idare, tanzimat ve adliye adlarında üç kısma ayrılmıştı. İdare kısmı mülki ve mali işlerle, tanzimat kısmı kanun ve nizamnamelerin tetkik ve tanzimiyle, adliye kısmı da bazı davalarla meşgul oluyordu [Pakalın, 1993, C II: 430-431].

⁵² “Şura-yı Devlet”, 1867 yılında Meclis-i Vala’nın kaldırılması ile kurulan teşekkülün adıdır. Devlet işleri hakkında kararlar vermek, yapılan kanun ve nizamları tetkik eylemek, yüksek memurları muhakeme etmekle vazifelendirilmişti. Tanzimat, maliye, maarif, nafia gibi bölümleri vardı. Devletin sonuna kadar devam etmiştir [Pakalın, 1993, C III: 360-361].

⁵³ “Divan-ı Ahkâmı adliye”, kanunlara ve nizamnamelere göre bakılacak davaları görmek üzere kurulan ilk Nizamiye Mahkemesi’dir [Devellioğlu, 1997: 189].

⁵⁴ Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Rasulünün haram kıldığını haram saymayanlar ve hak dini kabul etmeyenlerle, boyun büküp cizye verinceye kadar savaşın!

zimmî erkeklerden alınırdı. Cizyenin miktarı senelere, bölgelere göre değişirdi. Bazen zengin orta ve fakir olarak gruplandırılıp farklı oranlarda, bazen de eşit olarak cizye alınırdı [Bozkurt, 1989: 26-29]. Kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, köleler, hastalar ve din görevlileri bu vergiyi ödemekten muaf tutulmuşlardı [Eryılmaz, 1996: 51].

Cizye, önceleri devletin memurları tarafından toplanırken, Fatih Sultan Mehmet zamanında suistimalleri engellemek için “iltizam”⁵⁵ sistemiyle toplanmaya başlanmış, bu sefer de fazla vergi toplanması gündeme gelmiştir. Sultan II. Mahmut 1834 yılında yayınladığı bir fermanla cizye miktarını zenginler için 60, orta halliler için 30 ve fakirler için de 15 akçe olarak belirlemiştir. Hıristiyanların artan şikayetleri üzerine yine 1834 yılında çıkartılan bir fermanla her kazada bir komisyon oluşturularak cizyenin toplanmasına karar verilmiş ve böylece gayrimüslimler de cizye toplanması işlemine katılmışlardır [Bozkurt, 1989: 26-29].

Tanzimat’la birlikte bütün Osmanlı Devleti vatandaşları eşit kabul edildiğinden, cizyenin de kaldırılması gerekmektedir. Ancak cizyenin kaldırılması gayrimüslimlerin askerlik sorununu ortaya çıkaracağından, cizye alınmasına devam edilmiş, 1856 yılındaki Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerin askerlik hizmetini ifası gündeme gelmiştir. Gülnihal Bozkurt, Müslümanlar ve gayrimüslimlerin karşı koyması üzerine cizyenin, “İane-i Askeriye”⁵⁶ adıyla tekrar düzenlendiğini belirtmektedir [Bozkurt, 1989: 118]. 1856 yılında cizyenin Bedel-i Askeriyeye çevrilip kaldırıldığı sırada alası (yüksek) 60, evsatı (orta) 30 ve ednası (aşağı) 15 kuruş idi. Buna göre orta derecedeki bir cizye yaklaşık olarak 7 okka reçel veya 6 okka şeker değerine tekabül etmekteydi [Eryılmaz, 1996: 52]. Gayrimüslimlerden de alınan gümrük vergisi, kiliselerin süslenmesine ve ayinlerin icrasına mahsus olan eşyaların alınmasında muaf sayılmıştı [a.g.e., s.48]. Bu muafiyet çok sıkı kontrol edilmekle birlikte din adamlarına da tanınmıştı. Tanzimat’la birlikte örfi vergiler kaldırılırken gayrimüslimlere konan içki vergisi alınmaya devam edilmiştir [Bozkurt,1989: 119-120].

⁵⁵ “İltizam”, devlete ait emvalden bazılarının tahsili kefil gösterilmek ve bedeli muayyen taksitlerde ödenmek üzere alınması yerinde kullanılan bir tabirdir [Pakalın, 1993, C II: 57].

⁵⁶ “İane-i Askeriye”, Tanzimat’tan sonra cizye yerine gayrimüslimlerden alınan verginin adıdır. Bu vergi daha sonra Bedel-i Askeri adını almış ve 1908 yılına kadar yürürlükte kalmıştır [Pakalın, 1993, C II: 11].

1.4. Devletin Cemaatlerle İlişkisi

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi ile başlayan klasik dönemdeki cemaat yapılanması XIX. yüzyıla kadar çok büyük değişiklikler olmadan gelmişti.

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarının sağlanacağı, din farkı gözetilmeksizin kişi hakları, ceza ve vergi hukuku alanlarında aynı hak ve güvencelerden yararlanılacağı belirtilmişti.⁵⁷

Islahat Fermanı ile gayrimüslim tebaaya tanınan hak ve görevlerin daha da geliştiği görülmektedir. Bu fermanla gayrimüslimlerin, askerlik mükellefiyetinin yanı sıra devlet hizmetinde ve idaresinde görev alabilmeleri sağlanmış; gayrimüslimler devlet idaresinde olduğu gibi kendi cemaatlerinin yönetiminde de söz sahibi olabilmişlerdir.⁵⁸

Gayrimüslim "millet"lerin Islahat Fermanı ile ortaya çıkan yeni durumlarına ilişkin düzenlemeler yapılarak, her "millet" için birer nizamname hazırlanmıştır. Buna göre 25 Nisan 1861'de Rum Ortodoks Patrikliği Nizamnamesi, 18 Mart 1863'de Ermeni Patrikliği Nizamnamesi, 22 Mart 1865'te Yahudi Milletinin Nizamnamesi ve 12 Mart 1878'de de Protestan Cemaatinin Nizamnamesi hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Nizamnameler, patriğin seçimi ve yetkisi, meclislere, metropolitlere, mahkemelere, okullara ve mali idareye ait çeşitli hükümler içermektedir.⁵⁹

Rum Ortodoks Patrikliği Nizamnamesi'ne göre patrik kayd-ı hayatla seçilmekte ve "İrade-i Seniyye"⁶⁰ ile memuriyeti tasdik edilmektedir. Patriklik makamı boşaldığında ruhanî meclis ile muhtelit (karma) meclis birlikte seçim işlerini yürütmek için İstanbul'da bulunan metropolitlerden bir kaymakam seçmekte, hükümetin bu kaymakamı onayı ile de seçim işlerine geçilmektedir. Kaymakam, metropolitlere mektup yazarak piskopos rütbesine sahip ruhbanlardan patriklik için kimi uygun

⁵⁷ Bkz. s. 11-12.

⁵⁸ Bkz. ss.12-13.

⁵⁹ Bkz. s.13.

⁶⁰ "İrade-i Seniyye", padişahın bir işin yapılması veya yapılmaması hakkında verdiği emir yerinde kullanılır bir tabirdir [Pakalın, 1993, C I: 78].

görürlerse ismini bir kâğıda yazarak 41 gün içinde İstanbul'a göndermelerini ister. Sürenin dolmasına 5 gün kala Umumi Meclis üyeleri de İstanbul'a çağrılırlar. Umumi Meclis bir komisyon kurarak metropolitlerin oylarını tasnif ederek bir deftere kayıtları yapılır ve mühürlenerek Babıali'ye gönderilir. Patrik ruhanî ve cismanî reistir. Osmanlı Devleti, patrik adaylarını mülki işlere ehliyeti bakımından incelemektedir. Adaylardan bu niteliği taşımayanlar varsa bunlar defterden çıkarılmaktadır. Ruhanî ve Karma Meclis, onaylanarak gelen patrik adaylarından üçünü, nihai patrik adayı olarak Umumi Meclis'e sunmaktadır. Umumi Meclis gizli oyla ve ekseriyet usulüne göre patriği seçmektedir. Seçim işlemi bir mazbata ile tespit edilerek Babıali'ye sunulmakta ve bir irade-i seniyye ile tayin edilmektedir. Rum Ortodoks Patrikliği'nin millet teşkilatında "Ruhanî Meclis"⁶¹, "Karma Meclis"⁶² ve "Umumî Meclis"⁶³ bulunmaktadır [Eryılmaz, 1996:118-119].

Ermeni Patrikliği Nizamnamesi'ne göre patriklik boşaldığında Ruhanî ve Cismanî Meclis toplanarak bir kaymakam seçerler. Kaymakam Osmanlı Devleti'ndeki bütün piskoposların isimlerinin yazıldığı bir defter tanzim eder. Defter ilk önce Ruhanî Meclis'e gelir. Üyeler dini nitelikler bakımından tercih ettiği piskoposlardan birinin ismini bir kâğıda yazarak oy kullanır. En çok oy alandan başlamak üzere adayların isimleri bir deftere yazılarak Cismanî Meclis'e havale edilir. Cismanî Meclis, adayların durumlarını cismanî açıdan değerlendirerek oy kullanır. En çok oyu alan 5 kişi Umumi Meclis tarafından gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre seçilir. Ermeni milletinin de Ruumlarda olduğu gibi Ruhanî Meclis, Cismanî Meclis ve Umumi Meclis olmak üzere üç meclisi vardır. Ruhanî Meclis 14, Cismanî Meclis 20 ve Umumi Meclis 140 üyeden oluşmaktadır [a.g.e., ss.119-124].

⁶¹ "Ruhanî Meclis" yarısı her yıl yenilenen 12 metropolitte meydana gelmektedir. Bu meclisin görevi boş bulunan piskoposluk makamına tayinler yapmak, Ortodoks akidesini korumak, vaiz ve rahiplerin tayinini gerçekleştirmek, dini neşriyata nezaret etmek, millet manastırlarının idaresini yürütmektir [Eryılmaz, 1996: 119].

⁶² "Karma Meclis" dördü piskopos ve sekizi avamdan olmak üzere 12 üyeden iki yıl süre ile seçilmekte ve her yıl yarısı yenilenmektedir. Millettin hayır kurumlarının idaresini yürütmek, patrikliğe bağlı manastırların gelirlerine dair vasiyetname ve vakfiyelere ait anlaşmazlıkları tetkik etmek ve karara bağlamak, hükümet tarafından patrikhaneye havale edilen cismani konulara bakmak görevleri arasındadır [Eryılmaz, 1996: 119].

⁶³ "Umumî Meclis" Ruhanî ve Karma Meclis tarafından seçilen üyelerle, sanat, ticaret ve sanayi gibi meslek mensuplarının temsilcilerinden oluşmaktadır. En önemli görevi patriğin seçimini yapmaktır [Eryılmaz, 1996: 119].

Yahudi milletinde, Hahambaşı adayını önce Cismanî Meclis belirlemekte, Ruhani Meclis kontrol etmekte ve mutlak çoğunluk esasına göre Umumî Meclis seçmektedir [Eryılmaz, 1996: 125].

Osmanlı Devleti'nde her milletin başında kendi cemaatleri tarafından ömürleri boyunca seçilen, vatana ihanet etmedikçe⁶⁴ ve kendi topluluklarının kurallarına aykırı davranmadıkça görevden alınmayan liderleri vardı. Seçilen dini liderlere içeriği yüzyıllarca değişmemiş olan dini ve hukuki yetkileri içeren bir berat yollarıydı. Beratlarda patriğin seçiminin tasdik edildiği, cemaatin mallarını idare, ayin ve dini hususlarda tam bir serbesti içinde olduğu, belli miktarda iane toplayabileceği, kendisinin ve din adamlarının vergiden muaf oldukları, kilise mallarından gümrük vergisi alınmayacağı, kilise mensuplarının yalnız patriklik aracılığı ile tutuklanabilecekleri, kilise mensuplarının adi suçları işlemeleri halinde dini sıfatlarının kaldırılmasından sonra cezalandırılacağı, cemaate bağlı olanların evlenme, boşanma ve miras gibi meselelerde patriğin ya da onun seçtiği din adamlarının kendi hukuk kurallarına göre çözüm getirecekleri belirtilmekteydi [Bozkurt, 1989: 29-30].

Patrikler, cemaatleri ile alakalı işlerden dolayı hükümete karşı sorumlu sayılırlardı. Patrikler, diğer alt rütbeli din adamlarını düzenlenen "Hatt-ı Hümayun"⁶⁵ ile tayin ederlerdi. Bu fermanlarında tayin edilen din adamlarının yetkileri belirlenirdi. Patrikler, dini, hukuki, mali konulardaki giderleri karşılamak üzere cemaatlerinden vergi toplarlardı. Patrikler, eğitim, hastahane, vakıf gibi kurumları belli bir hiyerarşi içinde özgürce idare ederlerdi. Azınlık mahallelerinde papaz ve kocabaşılar mülki ve belediye işlerinde kadının temsilcisi olarak ölüm, doğum, nüfus gibi kayıtları tutarlardı [Bozkurt, 1989: 30-31].

Gayrimüslimler, kilise, okul, hastahane gibi binaların yapımı ve tamiri başta olmak üzere her türlü isteklerini patrikhane aracılığı ile devlete ulaştırıyorlardı [Güler, 2000: 48]. Gayrimüslim dini liderler 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı'ndan itibaren

⁶⁴ Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, IV. Mehmed zamanında Rum Patriği III. Partenios'u, Eflak Voyvodası Konstantin'e gönderdiği mektuptan dolayı idam ettirmiştir. İdam edilen ikinci patrik ise 1821 yılındaki Yunan isyanı ile ilişkisi tespit edilen V. Gregorius'tur [Eryılmaz, 1996: 56-57].

⁶⁵ "Hatt-ı Hümayun" padişahlar tarafından bir maslahat zımında ısdar olunan yazılı emirler hakkında kullanılır bir tabirdir [Pakalın, 1993, C I: 769].

devletten maaş almaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti'ndeki patrikler ve metropolitler hem yurt içi hem de yurt dışı seyahatlerinde patrikhane aracılığı ile devletten izin almakta idiler. Seyahatlerine müsaade edilmesi halinde seyahate çıkabilmekteydiler. Osmanlı Devleti, yurt dışı seyahatlerin bazılarını devlet aleyhindeki faaliyetler çerçevesinde değerlendirerek engellemiştir [a.g.e., ss.55-57].

Osmanlı Devleti, gayrimüslim dini liderleri ve devlet hizmetindeki gayrimüslim memurları zaman zaman çeşitli derecelerde nişanlarla taltif etmiştir. Patrikler ve hahambaşları kendi cemaatinden birine nişan verilmesi için Osmanlı Hükümetine müracaat etmekte, konu incelendikten sonra nişan verilmesi için irade çıkartılmaktaydı. Gayrimüslim din adamlarına yabancı devletler tarafından verilen nişanlar da ancak devletin izin vermesi halinde takılabiliyordu [a.g.e., ss. 57-58].

Osmanlı Devleti, ibadet yerlerinin iç teşkilatına ve idaresine müdahale etmeyerek cemaatlerin yönetim teşkilatlarına bırakmıştır. Gayrimüslimlerin kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ile kendilerine mahsus mezarlıkları, kiliselere ait vakıf arazileri vardı ve buralara kimse karışamazdı. Kamu düzenine ve adaba aykırı olmamak kaydıyla ibadetlerini serbestçe icra edebilirlerdi. Osmanlı Devleti, dini bayram ve törenlerde gayrimüslim cemaatlere mutat yardımlarda da bulunuyordu. Patrikhaneler de yapılan yardımlara teşekkür ederek karşılık veriyordu [a.g.e., ss. 59-60].

Klasik dönemde ibadethanelerin inşa ve tamirindeki kısıtlamalar XVIII. yüzyıldan itibaren kaldırılmaya başlanmış ve son yüzyılda bütün engeller kaldırılmıştır. Cemaatler, tamir olunacak ve yeni yapılacak kilise ve okul için patrikhane aracılığı ile devlete müracaat etmekteydiler. Konu Şura-yı Devlet tarafından incelenmekte ve öngörülen ölçülerin dışına taşmamak kaydıyla izin verilmekteydi. İnşa edilen binalarla alakalı olarak yayınlanan fermanlar inşa ve tamir edilecek bina nerede ise o vilayetin valisine zaman zaman da vali ile beraber "Sancak Mutasarrıfı"na⁶⁶ hitaben yazılmıştır. Fermanlarda patrikhanenin izin talebi belirtildikten sonra nereye hangi ölçülerde

⁶⁶ "Sancak Mutasarrıfı", sancak adı verilen teşekkülün başında bulunan memur hakkında unvan olarak kullanılan bir tabirdir. Sancaklar cumhuriyet devrinde vilayetlere çevrilerek lağvedilmiştir [Pakalın, 1993, C II: 586].

yapılacağı (duvar kalınlıkları, yüksekliği, genişliği, kaç pencerele olacağı, kaç kapılı olacağı v.s.) ahşap mı, kagir mi olacağı, yapılacak masrafın nerelerden temin edileceği belirtildikten sonra masrafların belirtildiği şekilde karşılanması, kimseden zorla bağış toplanmaması istenilmektedir [a.g.e., ss.62-63].

2. OSMANLI HAKİMİYETİNE KADAR SÜRYANİ CEMAATİ

2.1. Süryanî Sözcüğünün Kökeni

Süryanî kelimesinin kökeni hakkında değişik varsayımlar ileri sürülmektedir. Çünkü bu kelimenin ilk kez nasıl, ne zaman, niçin ve kimler tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Süryanî kelimesinin kökeni hakkında ileri sürülen görüşlerden bazıları şunlardır:

Süryanî adı Pers Kralı Sirius'un (Keyhüsrev) (M.Ö.559-529) adından gelmektedir. Bu görüşe göre Sirius, Babil'de esir olarak bulunan Yahudilerin Filistin'e dönmelerine müsaade etmiştir. Yahudiler, Sirius'un kendilerine karşı gösterdiği cömertlikten övgüyle söz etmektedirler [Çelik, 1996: 15]. Başka bir görüşe göre ise; İsa'nın getirmiş olduğu Hıristiyanlık dinine inanan İbraniler, İsa ile Sirius'u birbirine benzetiyorlardı. Çünkü bunlardan biri onları esir olmaktan, diğeri de günahlarından kurtarmıştı. Bundan dolayı da İsa'ya inanan halka Surin (Süryanî) denmeye başlandı. İlk inananların konuştuğu Aramca diline de Syrusça (Süryanca) denildi [Bilge, 2001: 24].

Mor Dionyesius Yakub bin Suleybi, Mor Mihayel Rabo ve Mechul Urfalı Tarihi'nin yazarına göre, Suriye adı, bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'tan gelmekteydi. Süryanî adı da bu sözcükten türemiştir [Çelik, 1996: 15].

Suriye sözcüğü, Lübnan'ın Sur şehrinden türemiştir. Daha sonra bu ad Yunanlılar tarafından tüm sahil bölgesi için kullanılmış ve sakinlerinin lakabı da buradan gelmiştir [a.g.e., ss. 15-16].

Hz. İsa'nın tüm havarileri Lübnan'ın güney sahilinde bulunan Sur kenti ve çevresinden oldukları için, halk bunlara "Suriin" diyordu. Daha sonra bu kelime "Surin"e dönüştü. İsa'dan sonra havarilerin yaydığı bu yeni inanca inanan halk da Surin (Süryanî) olarak çağrıldı [Bilge, 2001: 24-25]. Suriye adı, Hz. İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur ya da Asurin'den türemiştir [Çelik, 1996: 16].

Yunanlılar, Asurluların ülkesine kelimenin sonuna bir “y” harfi ekleyerek “Asurya” demektedirler. Zamanla sözcüğün başında bulunan “a” harfi düşerek, “Surya” biçimini aldı. Süryanî adı, coğrafi bir terim olarak buradan gelmektedir [a.g.e., s.16].

Bir başka görüşe göre ise Süryanî ismi Suriye’den kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre Yukarı Mezopotamya halkı Suriyeli müjdecilerden Hıristiyanlığı öğrendiğinden putperestlikte kalan kandaşlarından ayrılmak için Süryanî adı altında mezhep kurmuşlardır [Bilge, 2001: 25]. Bu görüşe benzer bir görüş ise, Aramilerin⁶⁷ bir kısmı Hıristiyanlığı Suriyeli (Süryanîler) müjdeciler vasıtasıyla kabul etmişler ve kendilerini putperest Aramilerden ayırmak için Süryanî adını almışlardır [Öztemir, 1988: 21; Koluman, 2001: 21].

Süryanî ve Suriye isimlerinin Antakya ve civarının kurucusu Arami kralı Suros’tan kaynaklandığı kabul edilmektedir. Bu görüşe göre kral Suros adına izafeten, egemenliği altındaki ülke “Surisiyin” olarak adlandırılmış, daha sonra “Surisiyin” adındaki son “s” harfi atılmış ve “Suriyin” şeklini almıştır. Bölgede yaşayan halk da bu adla anılmaya başlanmıştır [Bilge, 2001: 27].

Bir başka görüş ise Süryanî ve Suriye adlarının Asur ve Asurya adlarından kaynaklandığı şeklindedir. Bu görüşe göre Asurlular, kendilerine Akkad dilinde “Athur” derlerdi. Aramice’de ise bunlar “Aşur” olarak çağrılırdı. Yunanlılar da Aşur adını Asur olarak kullanmışlardır. Çünkü Yunanca’da “ş” sesini verecek bir harf yoktu. Yunanlıların Asuryan olarak adlandırdıkları halk Yukarı Mezopotamya ve çevresinde yaşayanlardı. Yunanlıların kullandıkları “Asuryan” ve “Asurya” kelimeleri Mezopotamya halklarının diline girdiğinde Aramca dil kurallarına göre bazı değişmelere uğramıştır. Böylece kelimenin “Suroyo” şeklini aldığı belirtilmektedir [Bilge, 2001: 28-29].

Süryanîler kendilerine Arami ismini takarlarken, Yunanlılar onları Syrian ismiyle adlandırmışlardır. Syrian adı günümüzde Süryanî şekline dönüşmüştür [Işık, 2000: 82].

⁶⁷ Aramiler, M.Ö. 12. yüzyıldan başlayarak Suriye ve Mezopotamya’yı alt üst eden daha sonra da burada krallıklar kuran ve Sami dili konuşan halktır [Koluman, 2001: 20].

Öyle anlaşılıyor ki; Süryanî kelimesi bir yer adından ziyade dini bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Pavlos'un Hıristiyanlığı kabulüyle, Suriye ve Filistin'deki putperest Aramilerin bir kısmı yeni dine girdiklerinden, kendilerini putperest ırkdaşlarından ayırmak için "Suryoye-Süryanîler" lakabını kullanmaya başlamışlar ve zamanla bu lakap, ayrı bir mezhebe ad olmuştur [Çelik, 1996: 16].

Görüldüğü gibi Süryanî isminin nereden geldiği hususunda bir çok görüş ileri sürülmüştür. Bütün bunlar, Süryanî isminin kökeninin kesin olarak nereden kaynaklandığı hususunu şimdilik aydınlatmak için yeterli görülmemektedir.

2.2. Süryanî Halkının Kökeni

Süryanî halkının kökeni hakkında tıpkı Süryanî kelimesinde olduğu gibi değişik görüşler ileri sürülmüştür. Süryanî halkının kökenini Asurlulara, Aramilere ve eski Mezopotamya halklarına dayandıran araştırmacılar vardır.

Süryanîlerin eski Mezopotamya halklarından olduğunu belirten görüş sahiplerine göre; Süryanîlerin kökenini sadece Aramilere ya da sadece Asurlulara dayandırmak yeterli değildir. Süryanîlerin kökenleri tüm eski Mezopotamya halklarına dayanmaktadır.⁶⁸ Bütün bu milletler Sami'dir. Bu nedenle birbirleriyle kolayca anlaşabilmektedir [Bilge, 2001: 37].

II. Babil İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Mezopotamya halkları arasında yabancı egemenliğinin de etkisiyle bir kaynaşma yaşandığı, yabancı egemenliği altındaki bu halkların Aramicenin değişik lehçelerini konuştukları, benzer örf ve adetleri yaşadıkları belirtilmektedir. Bütün bu etkenler bu milletlerin kaynaşmasını hızlandırmış, Hıristiyanlıkla birlikte bu ortak noktalara din birliği de eklenmiştir. Böylece eski Mezopotamya halklarının üzerine yeni bir halk doğmuştur. Bu yeni halk ise Süryanîlerdir [a.g.e., s.38]. Süryanî yazar Aziz Günel ise Süryanîlerin

⁶⁸ Akkadlar, Asurlular, Babilliler, Kenanlılar, Fenikeliler, Aramiler ve diğer unsurlar [Bilge, 2001: 37].

Mezopotamya'nın eski halklarından birisi olan Babillilerin (Keldaniler) devamı olduklarını belirtmektedir [Günel, 1970: 71].

Süryanîlerin Arami olduğunu ileri süren görüşe göre ise Süryanîler, Hıristiyanlığı ilk kabul etmiş olan Aramilerdir [Öztemir, 1988: 20]. Bu görüş sahiplerine göre Suriyeli müjdecilerden Hıristiyanlığı tanıyan Aramilere, kendilerini putperest Aramilerden ayırmak için Süryanî denmiştir [a.g.e., s.21].

Kemal Özbay da Süryanîlerin Aramilere dayandığını iddia edenlerdendir. Özbay, Aramileri Hz. Nuh'un oğlu Sam ve onun oğlu Aram'ın nesline dayandırmaktadır [Özbay, 1975:11]. Özbay, Büyük İskender'in haleflerinden Selefkusların Aramların memleketlerini işgal ettikten sonra Aram adını Suriye'ye çevirdiklerini ve burada yaşayanlara da Süryanî denildiğini belirtmektedir [a.g.e., s.13].

Süryanîlerin kökeninin Asurlulara dayandığını belirten Yavuz Ercan bu konuda Süryanîlerin kendilerini Asurluların torunu saydıklarını, adları ile yaşadıkları yerlerin ortaklığının da bunu gösterdiğini belirtmektedir [Ercan, 2001: 62].

Ortadoğu'dan Avrupa ve Amerika ülkelerine yapılan göç sonrasında Süryanî halkın farklı bir yapılanma içine girdiği, toplumun eski kurumlarının ve geleneksel ideolojisinin bu yeni durumda halkın isteklerini karşılayamadığı ve bir arayış içinde olduğu iddia edilmektedir. Bu yeni oluşuma destek veren Süryanî aydınlarının, Süryanî halkının kökenini Asurlulara dayandırdıkları belirtilmektedir. Bu yeni oluşuma karşı olanların ise Süryanîlerin kökeninin Aramilerle ilişkilendirdikleri ifade edilmektedir [Bilge, 2001: 31].

Kökenlerinin Asurlulara dayandığını belirten görüş sahipleri Mezopotamya'da bağımsız bir devlet kurmak ya da demokratik hak ve özgürlüklerini getiren otonomi oluşturulmasını istemekteydiler. Bu görüş sahiplerine göre inanca dayalı bir toplumsal yapıdan ziyade siyasal bir toplum olarak varlıklarını devam ettirmek gerekiyordu [Öztemir, 2000: 40-41]. Köklerinin Aramilerden geldiğini iddia edenlerin ise

birlikteliklerini Hıristiyanlık üzerine kurmaya çalıştıkları belirtilmektedir [Çerme, 2003: 30].

2.3. Süryanî Dili ve Yazısı

Süryanîlerin kökenine dair görüş çeşitliliği, Süryanîce için de geçerli olmakla birlikte; kaynakların bir çoğu, bu dilin Sami dillerinden olan Aramca'nın devamı olduğu tespitinde birleşmektedir.⁶⁹ Kaynakların hemen hepsi, Süryanîce bahsine geçmeden evvel Aramca'dan söz etmekte, bu dilin kökeni hususunda izahatlar yapmaktadır. Çünkü Süryanîce, Doğu Aramca'nın bir diyalekti olarak kabul edilmektedir [Bilge, 2001: 59-60]. Gabriyel Yonan, Suriye havzasında yaşayan ve Aramca konuşan halkın, Hıristiyanlığı benimsedikten sonra, Aramca için yeni bir dönem başlattığını belirtmektedir. Aramca'nın bu yeni dönemine Süryanîce adı verilmiştir. Ona göre Aramca adı bu dilin Hıristiyanlık öncesi dönemlerini ifade ederken; Süryanîce, Aramca'nın Hıristiyanlık sonrası dönemini anlatmaktadır [Yonan, 1999: 21].

Yakup Bilge ise, Süryanîce'nin Doğu Aramca ve tüm Aramca'nın ağırlık merkezini oluşturduğu tespitinde bulunduktan sonra, Süryanî dilindeki ayrışmadan söz etmektedir. Bilge'nin aktardığına göre; 5. yüzyılda gerçekleşen Ephesos (Efes) ve Khalkedon (Kadıköy) konsillerindeki kristoloji tartışmaları Süryanî Kilisesi'ni ikiye bölmüş; bu bölünme Süryanî dilini de etkilemiştir. Din temelli bu ayrılık sonrasında Batı Süryanîleri (Yakubîler), Bizans etkisinde kalarak Batı Süryanîce'yi; Doğu Süryanîleri (Nesturiler) de Doğu Süryanîce'yi geliştirmişlerdir. Süryanîce'nin doğu ve batı lehçeleri, Yunanca ile rekabet edecek biçimde gelişmiş olmakla beraber; bu gelişme, VII. asırda başlayan Arapça etkisi sonucunda durmuştur. Arapça karşısındaki bu gerileme, Süryanîce'yi gitgide küçük bir halk topluluğunun dili haline getirmiştir. Yakup Bilge ayrıca Süryanîce'nin, günümüzde Türkiye'nin Mardin-Midyat, Şırnak, İstanbul; İran'ın Urmiye bölgesi, Kuzey Irak, Suriye, Lübnan ve öteki bazı küçük

⁶⁹ Daha geniş bilgi için bkz. [Andrews, 1992: 229; Yonan, 1999: 21; Bilge, 2001: 59; Özbay, 1975: 16; Öztemir, 1988: 36].

topluluklarca ve yukarıda adı geçen yerlerden Avrupa ve Amerika'ya göç eden Süryanîler tarafından konuşulduğunu belirtmektedir [Bilge, 2001: 60-61].

Süryanî alfabesi olarak bilinen bir yazı sistemini kullanan Süryanîler, bu alfabeyi Aramca alfabesinin el yazısında kullanılan bir biçiminden almışlardır. Bu alfabe 22 ünsüz harften oluşmakta ve genellikle sağdan sola doğru yazıldığı da belirtilmektedir [Ana Britanica Ansiklopedisi, C 29: 23]. Süryanî alfabesinde Estranguelo (yuvarlak) ve Serto (işlek yazı) adlarıyla iki tip yazı şekli bulunmaktadır [Koluman, 2001: 112]. VIII. asırdan itibaren, özellikle İncil'in okunuşunu kolaylaştırmak ve belli kurallara bağlamak ihtiyacı, Süryanî alfabesindeki ses değerini belirten işaret sistemlerinin kullanılmasını sağlamıştır [Büyük Larousse Ansiklopedisi, C 21: 10942; Ana Britanica Ansiklopedisi, C 29: 23]. Bu işaret sistemlerinin bazıları Arap alfabesinden alınmıştır. Bazılarında da satırın altında veya üstünde, ünlüleşmeyi belirten küçük Yunan harflerine yer verilmiştir [Ana Britanica Ansiklopedisi, C 29: 23].

2.4. Hıristiyanlığın Doğuşu ve Antakya Kilisesi'nin Kuruluşu

Hıristiyanlık Filistin ve çevresinde doğmuş, vahiy ve kutsal kitaba dayanan, özde tek tanrılı olmakla beraber, sonradan teslise yer vermiş ilahi kaynaklı bir dindir [Tümer, Küçük, 1997: 260-261]. Hz. İsa'nın doğduğu yıllarda, Filistin ve çevresi Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında yer alıyordu [a.g.e., s: 267-268]. Hz. İsa yeni dini halka anlatmaya başlamış ancak bu mücadelesinde çok az sayıda kişi kendisine inanmıştı [Çelik, 1996: 23-24]. Hz. İsa'nın, "Havari"lerin⁷⁰ arasından ayrılmasından sonra, havarilerin gayretleri neticesinde yeni din Kudüs dışında da canlanmış, Yahudi asıllı Hıristiyanlar Filistin'in her yanına dağılarak tebliğe başlamışlardı. Bu çalışmaların neticesinde Filistin ve Suriye'nin putperest halkı da yeni dine ilgi duymaya başlamıştı [Çelik, 1996: 28].

⁷⁰ "Havari", Hz. İsa'nın yardımcı ve sahabeleri olan 12 zattan her birine verilen isimdir [Yeğin, Badıllı, İsmail, Çalım, 1997: 338].

Hız. İsa'dan sonra cemaati, ilk ana kiliseyi Kudüs'te oluşturmuştu. Kudüs Kilisesi faaliyetlerini devam ettirirken Antakya'da da yeni dini kabul eden kimseler olduğu duyulmuştu. Bunun üzerine Barnabas Antakya'ya gönderilmiştir. Barnabas da Tarsus'ta bulunan Pavlos'u buraya getirtmiştir [Bilge, 2001: 74]. Pavlos ve Barnabas'ın yaptığı çalışmalar neticesinde Antakya'da cemaatin sayısı hızla artmıştır. Antakya'da İbrani kökenli Hıristiyanlarla, putperestlikten Hıristiyanlığa geçen halk arasında anlaşmazlıklar çıkmış, havarilerden Petrus buraya gelerek 52 yılından 60 yılına kadar burada kalarak çalışmalarını düzenlemiştir. Petrus, Antakya'dan ayrılırken putperest kökenli Hıristiyanlara Efudyos'u, Yahudi asıllı Hıristiyanlara ise İğnatius Nurani'yi başkan olarak atamıştır [Çelik, 1996: 52].

Bütün bunlardan dolayı Antakya Kilisesinin kuruluşu Petrus'a dayandırılmaktadır. Petrus, Antakya Kilisesi'nin ilk patriği olarak bilinmektedir. Petrus'tan sonra ikinci patrik olarak Efudyos ve onun ölümünden sonra da üçüncü patrik olarak İğnatius Nurani patrik olarak kabul edilmektedir [Bilge, 2001: 75; Çelik, 1996: 53].

Efudyos'un, 68 yılında İmparator Neron döneminde öldürülmesinden sonra cemaatin yönetimini İğnatius Nurani üstlenmiştir. Antakya Kilisesi'nin bağımsız bir piskoposluk haline gelmesi de bu döneme rastlamaktadır. Kudüs'ün 70 yılında Titus tarafından yıkılmasından sonra buradaki cemaat, Doğu Ürdün'deki Pella'ya göç etmiş, Roma'nın baskıları neticesinde misyon çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır. Böylece Antakya Kilisesi, Hıristiyan aleminin lideri olmuştur. Bundan sonra Antakya Kilisesi'nin lideri, bölgenin en büyük dini lideri olarak Suriye Piskoposu unvanını kullanmaya başlamıştır [Bilge, 2001: 75; Çelik, 1996: 53-54].

Antakya Kilisesi, bünyesinde Yahudi asıllı Hıristiyanlardan başka putperestlikten Hıristiyanlığa geçenleri de barındırmaktaydı. Yakup Bilge, Asurluların Hıristiyanlığa girmesiyle değişik etnik unsurların öneminin azaldığını ve bunların Süryanîlerle kaynaştığını belirterek, Antakya Kilisesi'nin kısa zamanda Antakya Süryanî Kilisesi'ne dönüştüğünü belirtmektedir [Bilge, 2001: 75].

Antakya Süryanî Kilisesi'nin çalışmaları sonucunda Hıristiyanlık, Suriye, Lübnan, Anadolu ve Mezopotamya'da hızla yayılmıştır [Çelik, 1996: 61]. Antakya Süryanî Kilisesi'nin bu yerlerdeki manevi üstünlüğü III. yüzyılın sonunda Suriye, Fenike, Arap vilayetleri, Filistin, Kilikya, Kapadokya, Kıbrıs, Mezopotamya ve İran toprakları üzerinde 12 metropolitlik ve 137 Piskoposluk ile yönetim alanında da görülmeye başlanmıştır [a.g.e., s.63].

2.5. Hıristiyanlıktaki Görüş Ayrılıkları

Hıristiyanlığın geniş bölgelere yayılması beraberinde yerli kültürlerden etkilenerek farklı farklı yorumlanmasına ve ihtilaflara neden olmaya başlamıştır. İlk zamanlar kilise kurumlaşmadığından farklı görüşler kilise yöneticisi ya da kişi ile sınırlı kalıyor, fikir sahibi ölünce de tartışma sona eriyordu. Dindeki bu tür görüş ayrılıkları yerel sinodlarda giderilmeye çalışılıyordu [Bilge, 2001: 80].

Hıristiyanlık içindeki büyük ihtilaflar kilisenin kurumlaşmasından ve Roma Devleti'nin resmi dini haline gelmesinden sonra görülmeye başlanmıştır. Kilisedeki kurumlaşmayla birlikte farklı bir yorum, kısa zamanda geniş bir kitleye yayılabilme imkanına kavuşmuş oluyordu. Yine dindeki yeni bir yorum devletin din politikasına uymadığında, devletin müdahalesi söz konusu oluyor ve bu müdahaleye de tepkiler doğuyordu. Böyle durumlarda da büyük ihtilaflar meydana gelebiliyordu [a.g.e., s.80].

Roma İmparatoru Konstantin (306-337), 313 yılında yayınlamış olduğu Milano Fermanı ile putperestlik de dahil olmak üzere diğer dinlere tanınan hakların aynısının Hıristiyanlık için de geçerli olduğunu ilan etmiştir. Zamanla Hıristiyanlara verilen haklar da genişlemiştir [Çelik, 1996: 100]. Kiliseye yapılan yardımlar ve tanınan haklar devletin de kiliseden bir takım haklar talep etmesine neden olmuştur. Giderek kilise devletin bir kurumu ve ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Devletin birliğini sarsacak kadar tartışmaların yaşandığı kiliseye zaman zaman devlet müdahale ederek durumu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Yöneticiler bu maksatla sık sık konsiller toplama yoluna gitmişlerdir [a.g.e., s.106].

2.5.1. İznik Konsili (325)

Hıristiyanlıktaki ilk büyük ihtilaf Arius'un "Oğul, baba ile ortak sonsuzluğa ve ezeliyete sahip değildir. Zaman yaratılışla başlar. Her şey gibi Oğul da yaratılmıştır. Ancak o yaratılanların ilkidir. Bunun için Oğul'un Baba'ya eşit olduğu söylenemez." düşünceleri üzerine yaşanmıştır [Bilge, 2001: 82].

Arius'un görüşleri kısa bir zamanda yayılıp büyük tartışmalara neden olunca İmparator Konstantin, tartışmalara son vermek için 325 yılında İznik'te bir konsil toplanmasını sağlamıştır. Toplanan konsil, Arius ve taraftarlarını aforoz ederek sürgüne gönderilmeleri kararını almıştır. Bu konsil tartışmalara son vermediği gibi İmparatorlar, politikalarına göre bazen İznik, bazen de Arius taraftarlarını baskı ve sürgüne maruz bırakmışlardır. Antakya Süryanî Kilisesi'nin toplantıya katılan yöneticileri kararları imzalamışlardır. Ancak zaman zaman Arius taraftarlarının Antakya Süryanî Kilisesi'ni ele geçirdikleri de görülmüştür [a.g.e., s.82].

2.5.2. İstanbul Konsili (381)

381 yılında İstanbul'da toplanan sinodda, Arius taraftarlarının aforoz edilmesi, sert önlemler alınması kararlaştırılmıştır. İmparator I. Theodosius (379-395) bu konsilin aldığı kararları sert bir biçimde uygulayarak, sapık kabul edilen Arius taraftarlarını ya öldürtmüş ya da sürgüne göndermiştir [a.g.e., s.83]. İznik Konsili'nde "İsa'nın Tanrı ile 'aynı özden', Tanrı'nın Oğlu ve bizzat Tanrı" olduğu şeklinde verilen karar, daha sonra toplanan İstanbul Konsili'nde de onaylanmıştır [Çelik, 1996: 141].

2.5.3. Efes Konsili (431)

Hıristiyanlık içinde meydana gelen tartışmaların en büyüklerinden birisi de İstanbul Patriği Nestoryus'un görüşleri üzerine yaşanmıştır. Nestoryus'un patrikliğinin ilk yılında tartışma Meryem üzerinde toplanmıştı. İskenderiye Kilisesi ve Suriye ile Mısır

keşişleri Meryem'e Tanrı Anası anlamında "Theotokos" ünvanını vermiş ve aksi görüştekileri küfürle suçlamışlardır. Bu görüşlere karşı çıkan Nastoryus, Meryem için Tanrı Anası anlamına gelen "Theotokos" kavramının kullanılmasının doğru olmadığını belirterek "İsa Tanrı değil, tanrısal nitelikleri taşıyan bir insandır. O'nun anası olan Meryem de Tanrı'nın değil, ancak bir insan olan İsa'nın annesidir" [Bilge, 2001: 84; Çelik, 1996: 151]. görüşünü savunmuştur.

Nastoryus'un görüşlerine şiddetle karşı çıkan İskenderiye Patriği Kurilos, 430 yılında İskenderiye'de yerel bir sinod toplayarak Nastoryus'u aforoz ettirmiştir. Bunun üzerine de Nastoryus, aynı yılda topladığı sinodla Kurilos'u aforoz ederek karşılık vermiştir [Çelik, 1996: 156]. Antakya Patriği Yuhanna (428-442)'da 430 yılında bir sinod toplayarak Kurilos'un görüşlerine karşı Süryanî Kilisesi'nin görüşlerini ifade etmiştir. Bu son durum İskenderiye ile Antakya Kilisesi arasında Doğu'daki kilise liderliği hususunda bir mücadele dönemi başlatmıştır [Bilge, 2001: 84]. İskenderiye Patriği Kurilos, Roma Piskoposu Celestine'ye bir mektup yazarak kendi düşünceleri doğrultusunda Nastoryus hakkında bilgi vermiş, bunun üzerine de Celestine 430 yılında bir sinod toplayarak Nastoryus'u sapkın ilan etmiştir [Çelik, 1996: 153]. Böylece kilise ve cemaatler ikiye bölünmüştür.

Bütün bu gelişmeler genel bir konsilin toplanmasının gerekliliğini göstermiş olmalı ki, İmparator II. Theodosius (408-450) bir konsil toplanmasını kararlaştırmıştır. Tarihte I. Efes Konsili olarak anılan bu toplantı 431 yılında Efes'te toplanmıştır. İmparator'un da temsilci gönderdiği toplantı, Antakya Süryanî Patriği Yuhanna gelmeden, Nastoryus'un bu duruma muhalefet göstermesine rağmen başlamıştır. Kurilos, toplantıya Nastoryus'un da katılmasını istemiş, ancak o Yuhanna'nın da beklenmesi gerektiğini belirterek öneriyi reddetmiştir. Ancak konsil Yuhanna ve Nastoryus katılmadan çalışmalarına başlayarak Nastoryus'u aforoz etmiştir [Çelik, 1996: 162]. Toplantı başladıktan sonra Efes'e gelen Yuhanna da bir konsil toplayarak, Kurilos'un aforoz edildiğini bildirmiş, böylece sorun giderek daha karmaşık bir hal almıştır. Neticede İmparator, sorunu Kurilos lehine neticelendirerek, Nastoryus ve düşüncelerinin aforoza uğramasını sağlamıştır [Bilge, 2001: 85]. Antakya Süryanî

Patriği Yuhanna 441 yılında ölünce Nastoryus yanlıları, kısa sürede Antakya Süryanî Kilisesi mntikasındaki yönetimi ele geçirmiştir.

2.5.4. II. Efes Konsili (449)

Hıristiyanlık içindeki tartışmaların bir türlü sona ermemesi üzerine 449 yılında II. Efes Konsili toplanmıştır. Toplantılar İskenderiye Patriği Dioscorus başkanlığında Antakya, Roma ve İstanbul Kiliselerinin temsilcileri gelmeden başlamıştır. Bu konsilde de tartışmalar sona ermemiş, Antakya Süryanî Kilisesi Patriği Dumnos, Nasturî düşünceler taşıdığı gerekçesiyle aforoz edilip yerine Maximos getirilmiştir. Ayrıca İstanbul Patriği Flavian da aforoz edilip yerine Anatolius atanmıştır [Çelik, 1996: 188].

2.5.5. Kadıköy Konsili (451)

Hıristiyanlık içindeki tartışmalar bitmek bilmemiştir. II. Efes Konsili'nin toplanmasından iki yıl sonra 451 yılında yeni imparator Marcian, bir konsil daha toplanmasını istemiş, yapılan davetlerden sonra piskoposlar İstanbul'a gelmeye başlamışlardır. İskenderiye Patriği Dioscorus, iki yıl önce Efes'te olduğu gibi herkesten önce gelerek bir oturum düzenleyip Roma Piskopos'u Leo'yu aforoz ettirmiştir. Ancak Dioscorus'un değişen dengelerden haberdar olmadığı görülmektedir. Çünkü saray, toplantının herkes gelmeden açılmayacağını ve açılışın da devlet tarafından gerçekleştirileceğini belirtmiştir [a.g.e., s.200].

Konsil, 9 Ekim 451 yılında Kadıköy Evfimyia (Euphemia) Kilisesi'nde toplandı. Konsil'de II. Efes Konsili'nin kararları iptal edildi. İskenderiye Patriği Dioscorus aforoz edildi. İstanbul'da, I. ve II. Efes Konsillerinin inanç ilkeleriyle alakalı kararlarının bazılarını uyan, bazılarını da ters düşen bir itikadname kabul edilmiştir. İznik Konsili'nde üç patriklik merkezi olarak Antakya, İskenderiye ve Roma saptanmıştı. İstanbul 330 yılında başkent olduktan sonra toplanan 381 yılındaki

İstanbul Konsili'nde de İstanbul patriklik merkezi haline getirilmişti. Ve son olarak da 451 Kadıköy Konsili'nde de Kudüs patriklik merkezi haline getirilmiştir [Çelik, 1996: 230]. Bu konsilde İstanbul Kilisesi, Hristiyan dünyasının önderi durumuna getirilerek genel patrik olarak kabul edilmiştir. Bu son durum İstanbul ile Roma Kiliselerini karşı karşıya getirmiştir. Bu son duruma itiraz eden Roma Kilisesi, İstanbul Kilisesi'nin yetkisini iptal ettirmek için çok uğraşmıştır. Ancak İstanbul Kilisesi'nin devlet desteğinde bulunması Roma Kilisesi'nin bir sonuç almasını engellemiştir. Bunun üzerine Roma Kilisesi başka bir tartışma başlatmıştır. Bu tartışma şimdiye kadar hiç gündemde olmayan, kiliselerin apostolojik, yani havarilere dayanıp dayanmadığı meselesidir. Bundan sonra bu durum kiliselerin kendi aralarındaki mücadelelerinde yeni bir tartışmaya sebebiyet vermiştir [a.g.e., ss. 219-220].

2.6. Bağımsız Antakya Süryanî Kilisesi'nin Kuruluşu

Bilhassa Kadıköy Konsili'nden sonra Bizans Devleti'nde Kadıköy Konsili taraftarları ile bu konsilin aldığı kararlara karşı olanlar arasında çok büyük mücadeleler olmuştur. Devletin müdahalesi ile Kadıköy Konsili'nin kararlarına karşı olan Mısır, Suriye ve Filistin'deki "Tek Doğa" yanlıları büyük bir şiddete maruz kalmışlardır [a.g.e., s. 268]. Devletin dini konularda taraf olmasına ve sert müdahalesine rağmen, Antakya Süryanî Kilisesi'nin mensupları, kendilerinden olmayan patrikleri kabul etmemişler, sürgünlere, patrik atamalarına, askeri önlemlere karşı direnmeye çalışmışlardır [a.g.e., s. 257].

538 yılında Antakya Süryanî Kilisesi'nin patrik ve patrik naibinin ölmesiyle de bu kilise başsız kalmıştır. Bu dönemde İskenderiye patriği de İstanbul'a götürüldüğünden Tek Doğa yanlıları ve Antakya Süryanî Kilisesi 543 yılına kadar yöneticisiz kalmış, Süryanîleri toparlayacak birisi de çıkmamıştı [Çelik, a.g.e., s. 296].

Antakya Süryanî Kilisesi'nin fetret devri olarak adlandırılabilir olan bu yıllarda, Bizans ile İran arasında Doğu Suriye'de tampon bir devlet kuran Gassani Meliki Haris Bin Cebele hem kendisine bağlı "Tek Doğa" yanlısı boyların desteğini sağlamak ve

hem de bunların din adamlarının yokluğundan yakınmaları üzerine arayışa geçerek Yakub adında bir ruhbanla ilişkiye geçmiştir. Bizans Devleti ve İmparatoriçe Theodora İstanbul'da bulunan İskenderiye Patriği'nden Yakub'u takdis etmesini istemiş, takdisten sonra Yakub'a Evrensel Metropolit unvanı da verilmiştir [a.g.e., s.300]. Yakub, Tek Doğa yanlısı kiliseleri yeniden canlandırarak Sergis'i Süryanîler için patrik olarak takdis etmiştir [a.g.e., s.305]. Yakub'un uzun yıllar süren çalışmaları neticesinde yeniden ayağa kalkan Süryanî Kilisesi ve ruhbanları, geçmişte kendilerine zulüm yapan kimselerle artık bir araya gelmeyi arzu etmemişlerdir [a.g.e., s.314].

Bu nedenle Bizans İmparatorlarının atamış olduğu patrikler halk tarafından meşru olarak kabul edilmemiş ve halk kendilerinden olan keşişler aracılığıyla büyük ayaklanmalar çıkartmıştır. Bizans'ın bütün baskılarına rağmen Süryanî Kilisesi güçlenmiş ve genişlemiştir. Yakub'un şöhreti o kadar yayılmıştır ki, Süryanî Kilisesi onun adıyla anılmaya başlamıştır. Bu mücadelenin sonunda Süryanî Kilisesi ve diğer Doğu kiliseleri 5. yüzyılda ayrı ve özerk kiliselerini kurmuşlardır [Bilge, 2001: 90; Çerme, 2003: 28].

Doğu'da şiddetin oluşturduğu nefret, ulusçuluk duygularının gelişmesine sebep olmuş olmalı ki, bağımsızlık duygusunun dini düşüncelerle birleşerek geliştiği görülmektedir. Mısır'da Yunanca'nın yerini kilisede Koptça alırken, Antakya'da da Süryanîce almaya başlamıştır [Çelik, 1996: 270].

Bu mücadele Antakya Süryanî Kilisesi'nin mntıkasının Müslümanların eline geçmesine kadar devam etmiştir. İslam ordularının Mısır ve Suriye'yi fethetmeleriyle Süryanîler için yeni bir safha başlamıştır [Tümer, Küçük, 1997: 304].

2.7. Süryanîlerde İnanç

Süryanîler, miladi I. yüzyılda Hıristiyanlık dinini kabul etmişlerdir. Bu nedenle, Hıristiyanlığı benimseyen ilk toplumlardan biri olarak değerlendirilmektedirler [Meydan Larousse Ansiklopedisi, C 18: 416]. Hz. İsa'nın havarilerinden biri olan

Petrus (Sen Piyer)'un kurduğu Antakya Kilisesi dolayısıyla bu şehri dini merkezleri olarak kabul eden Süryanîler, başlangıçta dini birliklerini muhafaza etmiş, Süryanî Ortodoks Antakya Kilisesi'ne bağlı kalmışlardır. Fakat dini birlik, zamanla yitirilmiş, yerini parçalanmaya ve birbirleriyle mücadeleye tutuşan kiliselere bırakmıştır [Koluman, 2001: 19-20; Bilge, 2001: 73-98].

Süryanîler arasındaki ilk parçalanmalar, Hıristiyan teolojisindeki kristoloji tartışmaları sonucunda meydana gelmiştir. Tanrısal ve insani tabiatın İsa'nın şahsiyetinde toplanıp toplanmadığı sorularıyla başlayan ve Hz. Meryem'in Tanrı Anası olup olmadığı veya tanrıyı doğurup doğurmadığı sorgulamasına dönüşen kristoloji tartışmaları; hem Süryanîlerin İstanbul Kilisesi ile ilişkilerini kesmesine, hem de diyofizit ve monofizit Süryanî Kiliseleri ayırımına yol açmıştır [Bilge, 2001: 30].

Bu itikadi bölünmede Süryanî Ortodoks Kilisesi monofizit görüşü benimsemişken; Süryanî Nasturî Kilisesi, diyofizit anlayışı kabul etmiştir [Andrews, 1992: 230; Bilge, 2001: 92-93]. Germenice (Maraş) doğumlu Nastoryus'un "İsa, tanrı değil; tanrısal nitelikler taşıyan bir insandır. Onun anası olan Meryem de tanrının değil, ancak bir insan olan İsa'nın annesidir." görüşünü benimseyen Nasturî Kilisesi mensupları, 431 yılındaki Efes Konsilinden sonra, kilise merkezlerini sırasıyla Urfa (Urhoy), Nusaybin (Nsibin) ve İran'a taşımışlardır [Bilge, 2001: 86].

Süryanîlerin 451 yılındaki Kadıköy Konsili'nde iyice derinleşen dini parçalanmaları, bu kadarla da kalmamıştır. Tarihsel süreç içerisindeki bölünmelerin yanında, özellikle batılı kiliselerin çabaları veya misyon faaliyetleri sonucunda Süryanî Katolik ve Protestan Kiliseleri de kurulmuştur [Yonan, 1999: 25-26; Bilge, 2001: 87-95].

Süryanîlerde inanç şu şekildedir: Süryanîler üçlemeyi üç sıfat olarak ifade ederler. Bu üç sıfat bir cevherde toplanır ve bir vahdaniyet oluşturur. Allah'a, meleklerle, vahiyle gelen kitaplara, peygamber ve resullere, ölüm ve kıyamete, cennet ve cehenneme, şeytanın insanın düşmanı olduğuna, irade hürriyetine, Allah'tan hiçbir şey gelmediğine inanırlar. Süryanîlerin benimsediği temel dini prensiplerde Allah'a iman, kıyamet gününden sonra İsa'yla beraber ebedî hayat ve saadete kavuşmak ümidiyle yaşamak ve

herkesi severek yardım etmek vardır. Kilise İsa tarafından kurulmuştur ve ebedidir. Ancak onun dünyevî bir idarecisi yoktur. Patrik, Petrus'un halefidir. Bununla beraber bu temsil patriğin şahsında değil kilisededir [Tümer, Küçük, 1997: 305; Koluman, 2001: 69; Özbay, 1975: 18-19].

Süryanîlerde ibadetler günlük, haftalık ve yıllıktır. Günlük ibadet önceleri yedi defa yapılmakta iken sonraları sabah ve akşam olmak üzere ikiye indirilmiştir. Sabah ve akşam ibadetleri mecburi olmamakla birlikte papaz nezaretinde kilisede yapılmaktadır. İbadetlerde kutsal kitaptan parçalar okunmakta ve ilahiler söylenmektedir. Haftalık ibadet Pazar günleri sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte yapılmaktadır. Pazar günü yapılan ibadette kutsal kitaptan parçalar okunmakta, ilahiler söylenmekte, dualar edilmekte ve vaazlar verilmektedir. Yıllık ibadetler bayram ve anma günü şeklinde yapılmaktadır. Süryanîler perhiz de denebilecek bir oruç tutmaktadırlar. Oruç süresince et, yumurta, süt, balık, tereyağı ve benzeri hayvani gıdalar yememekte ve yalnızca sebze yemekleri ve bitkisel yağlar kullanmaktadırlar. Süryanîler 7 farz namaz kılmaktadır. Secde ve rekatla yapılan namazda yön doğudur. Yedi namazın vakitleri şunlardır: Sabah, kuşluk, öğle ikindi, akşam, yatsı ve gece yarısı. Süryanîler vaftiz olurlar, ancak sünnet olmazlar. Günah itirafı ruhanîlere yapılmakta, maddi ve manevi cezalar verilmektedir [Koluman, 2001: 69-72; Tümer, Küçük, 1997: 305-306]. Eti yenebilir hayvanların kesilmesi, kilisede mum yakılması veya yardım sandığına para atılması uygulamalarına dayalı "adak" inamışına da sahip bulunan Süryanîler; hac ibadeti olarak kilise ziyaretleri de yapmaktadırlar. Paskalya Yortusu Süryanîlerde önemli bir yer tutmaktadır. Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra yeniden zuhur ettiği gün olarak kabul edilen Paskalya münasebetiyle, her Aralık ayının 15 ile 25. günleri arasında oruç (Noel Perhizi) tutulmaktadır [Koluman, 2001: 118; Özbay, 1975: 18-21].

2.8. Osmanlı Hakimiyeti Öncesinde Süryanî Kilisesi'nde Meydana Ayrılıklar

Antakya Süryanî Kilisesi'ndeki dini mezhebî ayrılıklar önceleri Bizans ve Sasani Devletlerinin etkisi ile daha sonraları ise Roma Katolik ve Protestan Kiliselerinin misyon çalışmaları neticesinde olmuştur [Bilge, 2001: 91].

2.8.1. Süryanî Nasturî Kilisesi

Nasturî mezhebi, 431 yılında Efes Konsili'nin kararlarına katılmayan İstanbul Patriği Nastoryus'un görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu bir ekoldür. Nastoryus, görüşlerinden dolayı Efes ve Kadıköy Konsilleri tarafından aforoz edilmiştir. Önceleri bu aforoz olayını kabul etmeyen Antakya Süryanî Kilisesi, Bizans İmparatorluğunun baskıları neticesinde Nastoryus'un görüşlerini heretik (sapık) olarak ilan etmek zorunda kalmıştır. Nastoryus'un düşünceleri merkez Urfa olmak üzere doğuya doğru gidildikçe Hıristiyanlar arasında rağbet görmüştür. Süryanîlerin bir kısmı bu mezhebi kabul etmiştir [Koluman, 2001: 44].

Bu kilisenin resmi olarak tanınması VI. yüzyılın ikinci yarısındadır. Önceleri Doğu'nun kilisesi olarak tanınan bu kiliseye karşıtları tarafından Nastoryus'un kilisesi anlamında Nasturî Kilisesi denmiş, zamanla bu ismi kilisenin taraftarları da kullanmaya başlamışlardır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ise Asur Kilisesi veya Doğu ve Asur'un Kilisesi adları da kullanılmaya başlanmıştır [Bilge, 2001: 93-94].

2.8.2. Maruni Kilisesi

Bu kilisenin merkezi Suriye'nin Mar Marun Manastırı'ydı. Bundan dolayı da bu kilisenin mensuplarına Maruni denilmiştir. Bu kilisenin dini görüşüne göre İsa'nın iki doğasının yanı sıra güçlü bir irade vardır. Bu dini düşünce VII. yüzyılın sonlarına doğru Tek Tabiat taraftarları arasında doğmuştur. Maruni Kilisesi önceleri Doğu'nun Ortodoks Kiliseleri arasında yer almasına rağmen XII. yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'ne bağlanmıştır [Bilge, 2001: 94]. Maruniler, 1829 yılında Ermeni Katoliklerin bir "Millet" olarak kabulünden sonra "Ermeni Katolik Milleti"ne bağlanmıştır [Bozkurt, 1989: 42].

2.8.3. Keldani Kilisesi

1445 yılında Nasturî Kilisesi'nden ayrılan bir grup Keldani adıyla Papaya bağlanmışlardır. Patriklik merkezleri Bağdat'ta yer almaktadır [Bilge, 2001: 95]. Keldanilere, Osmanlı Devleti tarafından 1844 yılında "millet" statüsü verilmiştir [Bozkurt, 1989: 42].

2.8.4. Melkit Kilisesi

Süryanî Melkit Kilisesi VI.yüzyılda Antakya Süryanî Kilisesi'nden ayrılarak bağımsız bir patriklik oluşturmuştur. XVIII. yüzyılın başlarında ise Ortodoks Melkit Kilisesi içinden ayrılan bir grup Papa'ya bağlanarak Rum Katolik Kilisesi'ni kurmuştur [Bilge, 2001: 96]. 1847 yılında da Melkit Kilisesi'ne Osmanlı Devleti tarafından "Millet" statüsü verilmiştir [Bozkurt, 1989: 42].

3. OSMANLI YÖNETİMİNDE SÜRYANİLER

3.1. Süryânî Cemaatinin Ermeni Patrikhanesi'ne Bağlanması

Osmanlı Devleti, Ortodoks Hıristiyanlar ve Musevilerin dışındaki bütün Hıristiyanları Ermeni Patrikhanesi'ne bağlamıştı. Ermeni Patrikhanesi'ne bağlanan Süryânî, Habeş ve Kıptî Kiliseleri ve bu kiliselere bağlı olan gayrimüslimler, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini Ermeni Patrikliği vasıtasıyla yürütmüşlerdir.⁷¹

Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi'nde Osmanlı Devleti topraklarına dahil ettiği yerlerde yaşayan Süryânîleri, yayınlamış olduğu fermanla Ermeni Patrikhanesi'ne bağlamıştır. 9 Kasım 1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'e girdiği sırada Ermeni Patriği Serkis'e verdiği fermanla şöyle denilmektedir: "... Hazreti Ömer razıye Allahu teâla anhu hazretlerinden olan ahidnâme-i hümâyûn ve merhûm Melik Selahattin zamânından beri verilen evâmîr-i şerîfeler mûcibince zabt ve tasarruflarında olan Kamâme ve Beytü'lâhm-i mağara ve şimâl tarafındaki kapı ve kilise-i kübrâları Mâr Yakub ve Deyr-i Zeytûn ve Habsü'l-Mesih ve Nâblûs ve kenîselerine tâbi hem milletleri olan Habeş ve Kıptî ve Süryânî milletleri Mâr Yakub kiliselerinde mütemekkin olan Ermeni pâtrikleri tarafından zabt ve tasarruf olunup âher milletten min ba'd bir ferde müdâhale ettirilmemek bâbında bu nişân-ı hümâyûn-ı saadetmokrûnu verdim ve buyurdum ki mûcibince amel olunup zikr olunan kilise-i kübrâları Mâr yakub'ta mütemekkin olan Ermeni patrikleri içerde ve taşrada vâki olan kiliseleri ve manastırları ve saîr ziyâretgâhları ve kendilerine tâbi hem milletleri ve yamakları Habeş ve Kıptî ve Süryânî milletleri âyinleri üzere zabt ve tasarruf eyleye..." [Ercan, 2001: 230-231].

08 Mart 1893 (19 Şaban 1310) tarihinde de Başkitabet'e yazılan bir cevapta, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra verilen bir beratla Rum Patrikliği'nin Bizans zamanındaki gibi teşkil ettirildiği, Ermenilere de aynı şekilde bir berat verildiği, Yavuz Sultan Selim'in Kürdistan ve Arabistan taraflarını fethetmesiyle de, Yakubî,

⁷¹ Bkz. s.10.

Süryanî ve Nasturî mezhebinde bulunan Hıristiyanların İstanbul'da patriklikleri olmadığından dolayı işlerinin Ermeni Patrikhanesi'ne havale edildiği belirtilmektedir [B.O.A., Y. EE: 38/69].

Süryanîler, Ermeni Patrikhanesi'ne bağlandıklarından dolayı yeni kilise, okul, hastahane gibi pek çok binanın yapımı ve tamirini yani Osmanlı Devleti ile alakalı her türlü işlerini, istek ve şikayetlerini Ermeni Patrikhanesi aracılığıyla yapmaktaydılar. Bunu doğrulayan pek çok belge mevcuttur. 1850 (1266) yılına ait bir belgede Süryanî Yakubî Cemaatine mensup kiliselerin bakım ve tamiri için Mardin'de bulunan Süryanî Patriği'nin istirhamı ile Ermeni Patriği ve Ermeni Millet Meclisi tarafından istekte bulunulmaktadır. Bunun üzerine kiliselerin bakım ve tamirine müsaade edildiği görülmektedir [B.O.A., HR. MKT: 33/10]. 1851 (1267) yılında ise Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni Millet Meclisi müştereken devlete müracaat ederek, Süryanî Patriği Yakup Efendi'nin patrikliği dahilinde bulunan Diyarbakır Sancağı ve Cebel-i Tur havalisindeki bazı kiliselere nezaret etmek üzere vekil rahip tayin edilmesinin lüzumlu olduğu şeklindeki isteği üzerine, bu konuda "Emr-i Şerif"⁷² verilmesini istemektedirler [B.O.A., A. DVN: 66/86]. 1852 (1268) yılındaki bir başka belgede de Ermeni Patriği ve Ermeni Millet Meclisi'nin müştereken ifadelerine göre, kendilerine tabi Süryanîlere Diyarbakır sancağındaki Midyat kazası hakiminin kötü muamelede bulunduğu ve kötü muamelelere engel olunması istenmektedir [B.O.A., HR. MKT: 46/14]. 1853 (1269) yılında Şam'daki Beşbab Kilise ve Manastırı'na yönelik Süryanî Katoliklerin yapmış oldukları müdahalenin önlenmesi için Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni Millet Meclisi'nin, Süryanî Yakubî Cemaati adına istekte bulunduğu görülmektedir [B.O.A., A. DVN: 92/39]. 1854 (1270) yılında da Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni Millet Meclisi'nin müştereken ifade ettiklerine göre Musul'da oturan Süryanîlere, tereke taksiminde adil davranılması istenilmektedir [B.O.A., HR. MKT: 73/18]. Bu konudaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁷² "Emr-i Şerif", padişahlar tarafından ısdar olunan emirler hakkında tâzim maksadıyla kullanılan bir tabirdir. Bu tabir; padişah namına yazılan fermanlarda, hükümlerde padişah ağzından da kullanılırdı [Pakalın, 1993, C I: 528].

3.2. Süryani Kilisesi'nde Meydana Gelen Ayrılıklar

Batılı Hıristiyan misyonerler oluşturdukları sosyal yardım kuruluşları ile Doğu Hıristiyanlığına yönelerek kendi mezheplerinin doğrultusunda çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Fransa, İngiltere, Rusya ve A.B.D. gibi batılı devletler [Sonyel, 1986: 652] destekledikleri kuruluşlar aracılığıyla Osmanlı Devleti ve İran sınırlarında yaşayan Hıristiyanları kendi çıkarları doğrultusunda nüfuzları altına alma yoluna gitmişlerdir [Yonan, 1999: 31]. Bu misyon çalışmaları neticesinde Süryanîlerin bir kısmı Katolik, bir kısmı Rum ve bir kısmı da Protestan mezheplerini kabul etmişlerdir. Bir kısım Süryanî de eski mezheplerinde kalmaya devam etmiştir.

3.2.1. Süryanî Katolik Kilisesi

Roma Katolik Kilisesi'nin misyon çalışmaları neticesinde, Ortodoks Kiliselerde meydana gelen kopmalarla Süryanî Katolik Kilisesi oluşmuştur. Süryanîlerin Katolik Kilisesi'ne girmeye başlamaları hususunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Yakup Bilge, XVII. yüzyılın ortalarında Süryanî Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan bir grubun Süryanî Katolik Kilisesi'ni kurduğunu belirterek, "Kabbuşi"⁷³ rahiplerinin özendirilmesiyle Halep Süryanîlerinden bir bölümünün 1656 yılında Endravus Akhican'ı metropolit seçtiklerini ve 1662 yılında da onu patrik ilan ettiklerini, ayrıca 1773 yılında da papaya bağlandıklarını belirtmektedir [Bilge, 2001: 95-96].

Aziz Koluman, Süryanîlerin Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılmalarından bir asır sonra Katolik mezhebinin Süryanîler arasında yayılmaya başladığını, ancak sayının az olmasından dolayı patrikhane kuramadıklarını belirtir [Koluman, 2001: 44]. 1783 yılında patrik Mihail Cerve (Giarweh)'nin Katolik mezhebine girerek Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı'nı Katolik Patrikhanesi olarak ilan ettiğini, Süryanî Yakubîlerin de yeni bir patrik seçerek Mihail Cerve'yi Mardin'den kovduklarını, Cerve'nin de Lübnan dağlarındaki Kesrevan kasabasının Darun Harise köyünde Şarfe

⁷³ İkinci derece Katolik tarikatı olan Paris Kapusin Cemiyeti misyonerleri 1621 yılından itibaren Osmanlı topraklarındaki İstanbul, Rumeli, Kıbrıs, Suriye, Filistin ve Irak'ta manastırlar inşa etmişlerdir [Vahapoğlu, 1990: 18].

Manastırını kurduğunu ve bu manastırın Süryanî Katolik Patrikhanesi'nin temelini oluşturduğunu belirtmektedir [a.g.e., s.43]. Koluman, ayrıca Süryanîlerin bir kısmının 18. yüzyıl sonlarından itibaren Katolik mezhebine girdiklerini, Osmanlı Devleti'nin de bunları 1845 yılında ayrı bir cemaat olarak kabul ettiğini de ifade etmektedir [a.g.e., s.23].

Yavuz Ercan ise, Süryanîler arasında Katolik mezhebinin 12. yüzyıldan itibaren yayılmaya başladığını, ancak bir patrikhane kuramadığını belirtir [Ercan, 2001: 59]. İlk Katolik patrikhanenin Mihail Cerve tarafından 1783 yılında Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırında Katolik olan patrik Mihail Cerve tarafından kurulduğunu, ancak Yakubî Süryanîlerin yeni bir patrik seçerek onu şehirden kovduklarını ifade etmektedir. Bunun üzerine Mihail Cerve'nin Lübnan'da Kesrevan kasabasında Cerve Manastırını kurduğunu ve böylece Katolik Süryanî Patrikhanesi'nin temellerinin atılmış olduğunu, 1850 yılında ise patriklik merkezinin Mardin'e getirildiğini, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise tekrar Cerve Manastırına taşındığını ifade etmektedir [Ercan, 2001: 97].

Gabriyel Yonan, Süryanî Kilisesi'ni Roma Katolik Kilisesi ile birleştirme çabalarının XVII. yüzyıldan itibaren Halep'teki Fransız Konsolosu'nun çalışmaları ile başladığını belirterek, 1840 yılında Mardin'de ilk Süryanî Katolik cemaatinin ortaya çıktığını, 1845 yılında ise Abdülmecid'in emri ile iki kilisenin birbirinden ayrıldığını belirtmektedir [Yonan, 1999: 36].

Kemal Özbay ise, 1782 yılında yapılan seçimde Halepli Piskopos Mihail'in seçilemeyince Suriye'ye geçerek oradaki misyonerlerle işbirliği yaparak papalık emrine girdiğini ve Süryanî Kadim Kilisesi karşıtlarına baş tayin edildiğini belirtir. Osmanlı Devleti'nin ise 1845 yılında yazılan bir tahrir ile sayılarını tespit ettirerek Süryanî Katolik Cemaatini tanıdığını söylemektedir [Özbay, 1975: 15].

3.2.2. Süryanî Protestan Kilisesi

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı ve İran topraklarında faaliyet gösteren Amerikalı ve İngiliz misyonerler Protestanlığın buralardaki Hıristiyan halk arasında yayılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu maksatla okul, hastane ve kolej gibi sosyal amaçlı yardım kuruluşları açmışlardır.⁷⁴ Misyonerlerin bu faaliyetleri neticesinde Süryanî Protestan Kilisesi kurulmuştur. Ancak bütün bu çalışmalara rağmen Protestanlık Süryanîler arasında fazla yayılmamıştır [Yonan, 1999: 32-33]. 1852 yılından itibaren Protestan mezhebine geçen Süryanîler, Protestan Süryanî adı ile ayrı bir cemaat oluşturmuşlardır [Koluman, 2001: 23].

3.2.3. Süryanî Ortodoks Kilisesi (Yakubîler - Kadimiler)

451 yılındaki Kadıköy Konsili'nden sonra Antakya Süryanî Kilisesi'ne yönelik Bizans İmparatorlarının baskıları neticesinde kilise yok olma tehlikesi geçirmiştir. Yakup Bardai⁷⁵ adındaki piskopos tarafından tekrar canlandırılan kilise pek çok yeri patrikhane merkezi olarak kullanmıştır. Patriklik merkezi olan yerler şunlardır. Halep, Urfa, Diyarbakır, Harran, Rakka (Halep civarında), Malatya, Harran (İkinci defa) Mardin, Meyafarikin (Silvan), Diyarbakır (İkinci defa), Mardin Deyrulzafaran (1176). 1293 yılında Patrik İgnatios Bin Vehib V. zamanında Patriklik merkezi devamlı olarak Mardin Deyrulzafaran Manastırı olmuştur [Koluman, 2001: 41-42]. Süryanî Kilisesi, Yukarı Mezopotamya ve çevresinin Müslümanların eline geçmesiyle Bizans kiliselerinin baskısından kurtulabilmiştir.⁷⁶ Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi neticesinde Süryanîler Osmanlı Devleti sınırlarına dahil olmuştur.

⁷⁴ Osmanlı Devleti'ndeki Protestanların idari statüsü hakkında daha geniş bilgi için bkz. [Subaşı, 1995].

⁷⁵ Bir çok yazar Antakya Süryani Kilisesi'nin Yakup Bardai'den sonra bağımsız hareket edebildiğini yazarak Süryani-Yakubi Kilisesi'nin kurulduğunu belirtmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. [Koluman 2001: 41].

⁷⁶ Peter Alford Andrews bu durumu; "II. yüzyıldaki Süryani Ronesans'ı ile en yüksek noktasına erişecek olan bir yükseliş dönemimine girdiler." diyerek açıklamaktadır. [Andrews, 1992:]

3.2.3.1. Süryanî Yakubî mi - Süryanî Kadim mi?

Süryanî Kilisesi'nin adının, Süryanî Yakubî mi, yoksa Süryanî Kadim mi olduğu hususunda pek çok görüş ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

Yavuz Ercan; "543 yılında piskopos Yakup Baradai, Roma'dan ayrılarak Süryanî-Yakubî kilisesini kurdu. Bu yüzden de bu Süryanîlere "Yakubî" adı verildi." demektedir [Ercan, 2001: 63].

Aziz Koluman; "Süryanî Yakubîler, 543 yılında piskopos Yakup Bardai (Mar Yakup), Roma'dan kesin olarak ayrıldıktan sonra Süryanî-Yakubî Kilisesini Antakya (Antiocheia) da kurdu. Kiliselerinin kurucuları Mar Yakup adına izafeten Süryanîlere, Yakubîler veya Süryanî-Yakubî denmiştir" [Koluman, 2001: 44]. ifadesini kullanmakla birlikte "Bir kısım Süryanînin Katolik mezhebine geçmesi üzerine Ortodoks Süryanîler (Süryanî-Yakubî) "Eski Süryanîler" anlamında "Süryanî Kadim" adını almışlardır" [a.g.e., s. 43]. demektedir.

Mehmet Çelik ise; Süryanî Kadim tabirinin doğuşunu 1845 yılı olarak kabul etmektedir. Süryanî Katolik Kilisesi'nin bu tarihte Osmanlı Devleti tarafından tanınmasından sonra, Geleneksel Antakya Patrikliği'ne, bağlı kalanları Katoliklerden ayırmak için "Kadim Süryanîler" adının verildiğini belirtmektedir [Çelik, 1996: 16-17].

Osmanlı Arşiv Belgelerinde ise Tanzimatın ilk yıllarında hem Osmanlı Devleti'nin hem de bu kilisenin mensuplarının Süryanî Yakubî adını kullandıkları görülmektedir. 1844 (1260) yılında Musul ve Diyarbakır taraflarına gidecek olan patrik için Osmanlı Devleti, Süryanî Yakubî Patriği "İlyas Matran"⁷⁷ ifadesini kullanarak, gerekli hürmetin gösterilmesini istemektedir [B.O.A., HR. MKT: 7/45]. 1853 (1269-1270) B.O.A., A. DVN: 92/39; B.O.A., A. MKT. UM: 144/89] ve 1861 (1278) [B.O.A., A. MKT. UM: 499/70] yıllarındaki belgelerde de Ermeni milletine tabi olan Süryanîler için, Süryanî Yakubî şeklinde ifadeler yer almaktadır.

⁷⁷ 1838-1847 yılları arasında İğnatiyos II. İlyas unvanıyla patriklik yapmıştır [Koluman, 2001: 80].

XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren de Süryanî Yakubî isminin yerini yavaş yavaş “Süryanî Kadim” tabirinin almaya başladığı görülmektedir. 1879 (1296) yılında Musul’daki kilise taksimi konusundaki anlaşmazlık meselesine dair Meclis-i Mahsus Zabıtnamesi’nde hem Süryanî Yakubî, hem de Süryanî Kadim tabirleri aynı cemaati ifade etmek için birlikte kullanılmıştır [B.O.A., A. MKT. UM: 491/38]. 1886 (1303) yılında yine Musul’daki kiliselerden bahseden Meclis-i Mahsus zabıtnamesinde, Süryanî Yakubî Patriği ifadesi yer almaktadır [B.O.A., A. MKT. UM: 491/65].

Bu tarihten sonra Süryanî Cemaati, hem dini liderler hem de Osmanlı Devleti tarafından istisnalar dışında Süryanî Kadim olarak adlandırılmıştır. 1890 (1307) yılında “Patrik Petrus” Efendi’nin⁷⁸ [B.O.A., Y. PRK. AZN: 4/15], 1900 (1318) yılında Patrik Abdülmesih Efendi’nin⁷⁹ [B.O.A., Y. PRK. UM: 52/9], 1908 (1326) yılında da Patrik Abdullah Efendi’nin⁸⁰ [B.O.A., Y. A. HUS: 520/19] Süryanî Kadim Milleti Patriği unvanını kullandıkları görülmektedir. 1917 (1335) tarihinde Süryanî Kadim Patriği İlyas Efendi’ye⁸¹ verilen nişan için çıkartılan irade-i seniyyede “Kadim” tabiri kullanılmıştır [B.O.A., MV: 257/23].

Geleneksel Antakya Süryanî Kilisesi’nin VI. yüzyılda Yakup Bardai tarafından tekrar canlandırılmasından sonra bu kilisenin mensuplarına Süryanî Yakubîler de denmiştir. Hem Osmanlı Devleti hem de bu kilisenin mensupları yukarıda da görüldüğü gibi önceleri Süryanî Yakubî adını kullanmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de yavaş yavaş Süryanî Kadim ismi kullanılmaya başlanmıştır. Ancak “Yakubî”den “Kadim”e geçiş birden meydana gelen bir olay değildir. Hatta bir süre hem Süryanî Yakubî, hem de Süryanî Kadim nitelendirmesi birlikte kullanılmıştır. Bu geçiş bir sürecin neticesidir.

Geleneksel Antakya Süryanî Kilisesi mensupları önceleri kendilerine Süryanî Yakubî derken, daha sonra neden Süryanî Kadim ismini kullanmışlardır? Böyle bir soruya çok

⁷⁸ 1872-1894 yılları arasında İğnayiyos IX Fetros unvanıyla patriklik yapmıştır [Koluman, 2001: 80].

⁷⁹ 1895-1905 yılları arasında İğnayiyos Abdülmesih unvanıyla patriklik yapmıştır [Günel, 1975: 227].

⁸⁰ 1906-1905 yılları arasında İğnayiyos II. Abdullah unvanıyla patriklik yapmıştır [Koluman, 2001: 80].

⁸¹ 1917-1932 yılları arasında İğnayiyos III. İlyas unvanıyla patriklik yapmıştır [Koluman, 2001: 80].

net cevap vermek mümkün değildir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda batılı mezhepler Süryanîler arasında yayılmaya başlamıştır. Bu yayılmadan sonra mevcut mezhepte kalanlar, kendilerini diğer mezheplere geçenlerden ayırmak için “Kadim” olarak nitelendirmişlerdir ki bu durum Geleneksel Antakya Süryanî Kilisesi’ni devam ettirmek amacıyla olduklarını düşündürebilir.

3.2.3.2. Süryanî Kadim Kilisesi’nin Oluşması

Geleneksel Süryanî Kilisesi’nin, meydana gelen ayrılıkların da etkisi neticesinde zamanla Süryanî Kadim Kilisesi adını aldığı görülmektedir. İncelenen dönem itibariyle Süryanî Yakubî ya da Süryanî Kadim olarak adlandırılan Geleneksel Süryanî Kilisesi’nin patrikleri ve görev yaptıkları yıllar şöyledir: 1838-1847 İğnatius II. İlyas, 1847-1871 İğnatius II. Yakup, 1872-1894 İğnatius IX. Petrus, 1895-1905 İğnatius II. Abdulmesih, 1906-1915 İğnatius II. Abdullah, 1917-1932 İğnatius III. İlyas’dır.⁸²

Süryanî Kadim Cemaati Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini önceleri Ermeni Patrikhanesi aracılığıyla sağlamıştır. Daha sonra ise Süryanî Kadim Patrikliğinin İstanbul’da bulunan vekili vasıtası ile devlet katındaki işlerini yürütmeye başladığı görülmektedir. Süryanî Kadim Patrikliği’nin İstanbul’daki ilk vekili ise Abdunnur Efendi’dir. Gabriyel Akyüz, Patrik Petrus’un İngiltere dönüşünde 1877 yılında İstanbul’a gelerek üç yıl burada kaldığını, Tarlabaşı Meryem Ana Kilisesi’ni inşa ettirdiğini ve kiliseye Urfalı Rahip Abdunnur Efendi’yi patrik vekili olarak tayin ettiğini belirtmektedir [Akyüz, 1998a: 41].

Süryanî Kadim Patrikhanesi’nin İstanbul’da patrik vekili olduğunu gösteren kayda 1886 (1303) tarihindeki bir belgede rastlanılmaktadır. Bu belgede Musul’daki Süryanî Katolikler ile Süryanî Yakubîler arasındaki anlaşmazlık ele alınmaktadır. Süryanî Yakubî Patriği, “Dersaadet”⁸³ Vekili’nin Şura-yı Devlet kararına yapmış olduğu itiraz ve şikayetten bahseden Meclis-i Mahsus Zabıtnamesi’nden adı geçen patrikliğinin

⁸² Antakya Elçisel Kürsüsünün kuruluşundan bu güne kadar görev almış yasal patriklerin listesi için bkz. [Günel, 1970: 223-227].

⁸³ “Dersaadet”, İstanbul yerine kullanılan isimlerden biridir [Pakalın, 1993 CI: 427].

İstanbul'da patrik vekili olduğu görülmektedir [B.O.A., MKT. MHM: 491/38]. Yine 1886 (1303) yılında Musul'daki kiliselerin taksimiyle alakalı Meclis-i Mahsus Zabıtnamesi'nde, Süryanî Yakubî Patrikliği'nin İstanbul'da vekili olduğu ve bu vekilinin de Abdunnur Efendi olduğu anlaşılmaktadır [B.O.A., MKT. MHM: 491/65]. Abdunnur Efendi'den sonra İstanbul'daki patrik vekili Serpiskopos Buls olmuştur. 1899 (1317) yılında "Cülus-u Hümayun"⁸⁴ münasebetiyle II. Abdülhamid Han'ın tahta çıkışını, Süryanî Kadim Patrikliği'nin Dersaadet Vekili olan Serpiskopos Buls bir tebrikname ile kutlamıştır [B.O.A., Y. PRK. AZN: 20/65]. 1917 yılında ise Süryanî Kadim Patrikliği'nin İstanbul'daki vekilinin Yohanna Efendi olduğu görülmektedir [B.O.A., DUİT., Cemaat-i Gayrimüslime: 67/2-3].

Süryanî Kadim Cemaati'ne Osmanlı Devleti tarafından 1882 yılında 'Millet Statüsü' verildiği belirtilmektedir. 1882 yılında millet statüsü verildiğini yazan Andrews, vermiş olduğu bu bilgi için herhangi bir kaynak göstermemektedir [Andrews, 1992: 296]. Yine 1882 yılında Süryanî Kadim Cemaatine millet statüsü verildiğini ifade eden Yonan ise, sadece "yayınlanan bir fermanla" diyerek, sözünü ettiği bu ferman hakkında bir bilgi vermemektedir [Yonan, 1999: 28]. Ancak verilen bu tarih doğru ise Süryanî Kadim Patrikhanesi'nin millet statüsü verilmeden daha önce, İstanbul'da vekil bulundurduğu ve patrikhaneyi temsil ettiği görülmektedir. Bazı araştırmacılar ise Süryanî Kadim Cemaatine Osmanlı Devleti'nin millet statüsü vermediğini belirtmektedir [Çerme, 2003: 31].

Gayrimüslimlerin Islahat Fermanı ile ortaya çıkan yeni statülerine ilişkin düzenlemeler yapılması için komisyonlar oluşturulduğu, bu komisyonların her millet için birer nizamname hazırladığı ve Babıali'nin onayı ile bu nizamnamelerin yürürlüğe girdiği daha önce ifade edilmişti.

1913 yılında diğer milletlerin sahip olduğu nizamnameler gibi Süryanî Kadim Patrikhanesi için de bir nizamname hazırlanması için teşebbüs edildiği görülmektedir.

⁸⁴ "Cülus-u Hümayun", padişahın tahta oturma merasimine denilmektedir [Yeğin, Badıllı, İsmail, Çalım, 1997: 158].

09 Kasım 1913 (09 Zilhicce 1331) tarihli “Meclis-i Vükela”⁸⁵ Zabıtnamesi’nde belirtildiğine göre; Süryanî Kadim Patrikliği, nizamnamenin tertibi için yarısı ruhanî, yarısı da muteber kişilerden olmak üzere 12 kişilik bir heyet oluşturulduğunu bildirmiş ve gerekli müsaade için istekte bulunmuştur. Adliye ve Mezahib Nezareti de durumu Meclis-i Vükela’ya taşıyarak, Islahat Fermanı’ndan sonra Dersaadet ve Kudüs Rum Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi, Hahamhane ve Protestan Cemaati için tertip edilen nizamnameler esas alınmak üzere, adı geçen cemaat için de bir nizamname tertip edileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Meclis-i Vükela, Süryanî Kadim Patrikhanesi’ne mahsus bir nizamname teşkili için heyet oluşturulmasını uygun bulmuştur. Bu kararın ifası için Adliye ve Mezahib Nezareti görevlendirilmiştir [B.O.A., MV: 182/25]. Ancak bu teşebbüsün neticesinde nizamnamenin oluşturulup oluşturulmadığı ya da yürürlüğe girip girmediği hususunda başka bir kayda rastlanılamamıştır.

Meclis-i Vükela Zabıtnamesi’nde daha önceleri nizamnameleri hazırlanmış olan milletlerin örnek gösterilmesi, Süryanî Kadim Cemaati’nin de millet statüsü içinde değerlendirildiği düşüncesini akla getirmektedir.

3.3. Süryanî Dini Liderleri

3.3.1. Dini Liderlerin Seçim ve Tayinleri

Osmanlı Devleti’nde her milletin, cemaatleri tarafından ömürleri boyunca seçilen, vatana ihanet etmedikçe ve kendi topluluklarının kurallarına aykırı davranmadıkça görevden alınmayan liderleri mevcuttu. Osmanlı Devleti, yeni seçilen dini liderlere bir “Berat” yollamaktaydı. Beratta patriğin seçiminin tasdik edildiği, topluluğunun mallarını idarede ayın ve dinlerine dair diğer hususlarda tam bir serbestlik içinde olduğu, cemaatinden belli miktarda yardım toplayabileceği, kendisinin ve din

⁸⁵ “Meclis-i Vükela”, Sadrazamın reisliği altında şeyhülislamla nazırlardan mürekkep olarak teşekkül eden ve devletin iç ve dış siyasetine ve mühim işlere mütaallik hususlar hakkında karar veren meclisin adıdır. Meclis-i Vükela Osmanlı saltanatının sonuna kadar devam etmiştir [Pakalın, 1993, C II: 431].

adamlarının vergiden muaf oldukları, kilise mallarından gümrük vergisi alınmayacağı ifade ediliyordu. Kilise mensuplarının yalnız patriklik aracılığıyla tutuklanabilecekleri, adi suçları işlemeleri halinde cezalandırılmaları için patriğin onların dini sıfatlarını kaldırması gerektiği, cemaate bağlı olanların evlenme, boşanma, miras gibi meselelerinin patriğin ya da onun seçtiği din adamlarının kendi hukuk kurallarına göre çözüm getirecekleri belirtilmekteydi [Bozkurt, 1989: 29-30].

Patriklerin ve metropolitlerin seçimini kendi cemaatleri, tayinlerini ise devlet gerçekleştirmekteydi [Güler, 2000: 51]. 29 Kasım 1916 (03 Safer 1335) tarihli Meclisi Vükela Zabıtnamesi'nden anlaşıldığına göre Süryanî Kadim Cemaati'nin patriklik makamı 1915 yılından beri boş bulunmaktadır. Bunun üzerine Mardin'de toplanan metropolitler, Patrik Kaymakamı İlyas Efendi ile metropolitlerden Numa, Abdunnur ve Mansur Efendi'leri bu görev için aday göstermişlerdir. Ancak Adliye ve Mezahib Nezareti 26 Kasım 1916 (13 Teşrinisani 1332 R.) tarihinde, adaylar arasından Abdunnur Efendi'nin çıkartılmasını istemiştir. Bu durumun Abdunnur Efendi'nin Dersaadet Süryanî Kadim Patrik Vekili görevinde bulunduğu sıradaki olumsuz tavırlarından kaynaklandığı da belirtilmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde Meclisi Vükela, Abdunnur Efendi'nin adaylıktan çıkartılarak geri kalanlar arasında seçimin gerçekleştirmesini istemiş ve durumu Adliye ve Mezahib Nezareti'ne bildirmiştir [B.O.A., MV: 204/40].

04 Şubat 1917 (11 Rebiulâhir 1335) tarihli irade-i seniyyede Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı'nda patrik seçimi için yapılan toplantıda Süryanî Kadim Matranları⁸⁶ tarafından, Süryanî Kadim Cemaati Patrikliğine, Musul Metropolitleri ve aynı zamanda Patrik Kaymakamı olan İlyas Efendi'nin asaleten seçildiği belirtilmiştir. Bu irade-i seniyyede; "Mardin Süryanî Kadim Patrikliğine Musul Metropolitleri ve Patrik Kaymakamı İlyas Efendi'nin tayinine Meclisi Vükela kararı ile tensib olunmuştur. Bu irade-i seniyyenin icrasına Adliye ve Mezahib Nazırı memurdur." denilmektedir [B.O.A., MV: 246/98].

⁸⁶ Matran, taç giymiş piskopos demektir [Yeğin, Badıllı, İsmail, Çalım, 1997: 584].

Süryanî Kadim Patrikliğine tayin edilen İlyas Efendi'ye, patrikliğe atanmasından kısa bir süre sonra 28 Mart 1917 (5 Cemaziyelahir 1335) tarihli irade-i seniyye ile Birinci Rütbe Mecidî Nişanı da verilerek onurlandırılmıştır [B.O.A., MV., 257/23].

Osmanlı Devleti patriklerin yanı sıra daha alt rütbeli din adamlarının da tayinlerini gerçekleştirmekteydi. Patrikler kendilerine bağlı olarak çalışacak diğer alt rütbeli din adamlarını kendi geleneklerine göre tayin eder, devlette onları atardı.

Süryanî Yakubî Patrikliği, İstanbul'da patrik vekili bulundurana kadar Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerini Ermeni Patrikhanesi aracılığı ile sağlamıştı. 1851 (1267) yılında Süryanî Yakubî Patriği Yakup Efendi⁸⁷ Diyarbakır Sancağı Midyat kazasında bulunan Mar Epil ve Mar Abraham Manastırları ve bunlardan başka beş kilise ile Cebel-i Tur sahrasında bulunan ibadethanelere bakmak ve buralardaki Süryanî halkın ayinlerini yerine getirmek üzere Süryanî ruhanîlerinden bir matranın vekaleten tayininin lüzumlu olduğunu belirtmiştir. Süryanî Yakubî Patriği'nin yukarıda ifade edilen isteği doğrultusunda Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni Millet Meclisi müştereken bu tayinin gerçekleşmesi için istekte bulunmuştur. Bunun üzerine 06 Şubat 1851 (04 Rebiulahir 1267) tarihinde vekil rahip tayini gerçekleştirilmiştir [B.O.A., A. DVN: 66/86].

Süryanî ruhanîlerin azil ve yerine yenisinin tayini meselesi de zaman zaman cemaat içinde bu tasarrufa sahip olma yönünden tartışmalara sebep olmuştur. 13 Temmuz 1910 (5 Recep 1328) tarihinde Bitlis Vilayeti'nden gönderilen yazıda, Siirt Süryanî Patrik Vekili İbrahim Efendi'nin bir şikayetten dolayı görevinden azledilerek yerine Mardin Süryanî Matranı tarafından Abdulhad Efendi'nin geçici olarak tayin edildiği bildirilmektedir. İbrahim Efendi ise bu sancağın yirmi seneden beri Süryanî Patrik Vekaleti'nin uhdesinde olduğunu ve kendisi gibi bir vekil olan matranın, bu tür bir yetkiye sahip olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Bitlis Vilayeti, Dahiliye Nezareti'nden yapılacak muamele hakkında görüş istemiştir. Bu gelişmelerden sonra Dahiliye Nezareti, Bitlis Vilayeti'ne Süryanî ruhanî memurlarının değiştirilme yetkisinin patrikliğe ait olduğunu ve kendisi gibi vekil olan Mardin Süryanî

⁸⁷ 1847-1871 yılları arasında İğnayıos II. Yakup unvanıyla patriklik yapmıştır [Koluman, 2001: 80].

Matranı'nın bu yetkiye sahip olmadığını valiliğe bildirmiştir [B.O.A., DH. MUİ: 119/12].

Görüldüğü gibi devlet bu hususta dini liderlerin görev ve yetkilerinin dışında bir tasarrufta bulunmalarını engellemiştir. Usulüne aykırı atama gerçekleştirildiğinde de bu duruma müdahale ederek yapılan uygulamayı geçersiz saymıştır.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin oluşturduğu vakıfların idaresi için meydana getirilen heyetlerin de ancak devletin onayı ile görev yapabildiği görülmektedir. Adliye ve Mezahib Nezareti'nin 19 Ocak 1910 (7 Muharrem 1328) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu tezkereden, Musul'daki Süryanî Katolik Cemaatine Kanun-i Esasi'nin 111. maddesine⁸⁸ göre kiliseye ait vakıfların idaresine nezaret etmek üzere bir cemaat meclisinin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu meclis matranhanenin haberi olmadan oluşturulduğu ve Kanun-i Esasi'de de belirtilen nizamnamesi oluşturulmadığından, tasdik edilmesi istenen cemaat meclisi onaylanmamıştır. Mevcut durum Musul Süryanî Katolik Serpiskoposluğu'na tebliğ edilmiş ve öteden beri var olan muamelenin devam edeceği belirtilmiştir [B.O.A., DH. MUİ: 54-1/29].

3.3.2. Dini Liderlerin Liyakatli Olması

Osmanlı Devleti işbaşına gelen patriklerin cemaatlerini en iyi şekilde temsil edecek vasıflara sahip ve temsil konusunda yeterli olmasını istemekteydi. Osmanlı Devleti'nin, 1895-1905 yılları arasında Süryanî Kadim Cemaati Patriği olan Abdülmesih Efendi'nin davranışlarından son derece huzursuz olduğu bu döneme ait belgelerden anlaşılmaktadır.

⁸⁸ Madde 111 - Müsakkafat ve müstagallat ve nukudu mevkufe hasılatının şurutu vakfiyesi ve teamülü kadimi veçhile meşrutun lehine ve hayrat ve müberrata sarfolunmak üzere vasiyet edilen emvalin vasiyetnamelerde muharrer olduğu üzere musalehine sarfına ve emvali eytamin nizamnamei mahsusu veçhile sureti idaresine nezaret etmek üzere her kazada her milletin bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek nizamati mahsusası veçhile her milletin müntehap efradından mürekkep olacaktır. Ve mecalisi mezkûre mahalleri hükümetlerini ve Vilâyet Mecalisi Umumiyesini kendilerine merci bilecektir [Erdem, 1982: 13].

1895 yılında Süryanî Kadim Cemaatine Patrik olan Abdülmesih Efendi'nin, 1896 yılında Diyarbakır'da ikamet ettiği ve bu sırada da bazı uygunsuz davranışlar yaptığı Diyarbakır Valiliği tarafından 22 Ağustos 1896 (10 Ağustos 1312 R.) tarihinde Sadarete bildirilmiştir. Valilikten Sadarete yazılan belgelere göre Abdülmesih Efendi, kiliseye ait bir alacaktan dolayı bir Ermeniye kilise ahırında iki gün hapsedmiştir. Yine kiliseye ait olan ve başka bir yerden getirtilen ağaçları taşıyan hayvanlar bir bostan tarlasını tahrip etmiş ve bostan bekçisi de zarara mukabil 15-20 kuruş kıymetinde iki ağaç alıkoymuştur. Bu durumdan akşamleyin haberdar olan Abdülmesih Efendi hiddetlenerek Nizamiye Karakolu memurlarından ağaçlarla, bağcının kiliseye gönderilmesini talep etmiştir. Ancak memurlar, sabahleyin "zabtiye"ye⁸⁹ müracaatla meselenin halledilmesinin daha münasip olacağını ifade etmişlerdir. Fakat Abdülmesih Efendi'nin, gece saat üçte kilisenin en yüksek damına çıkarak, sahip olduğu makamına uygun olmayan davranışlarla bağırıp çağırdığı, yatmakta olan bazı kimselerin kilise etrafında toplanmasına neden olduğu belirtilmektedir. Patrik Efendi'nin bu tür davranışlarının daha önce de meydana geldiği, ancak bu sefer ki münasebetsiz hareketinin kendi şerefine de zarar verdiği ve cemaatinin de bu durumdan son derece mahcup ve müteessir olduğu bildirilmiştir. Adliye ve Mezahib Nazırı'nın 07 Eylül 1896 (29 Rebiülevvel 1314) tarihinde Sadaret'e gönderdiği yazıda da, Abdülmesih Efendi'nin uygunsuz davranışlarının devam etmekte olduğu bildirilerek, Patrik Efendi'nin patriklik merkezi olan Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı'nda ikamet ettirilmesinin daha uygun olduğu belirtilmiştir. Bu konuda hem Diyarbakır Vilayeti'nden hem de Dördüncü Ordu-yu Hümayun Müşirliği'nden telgraflar alındığı da ifade edilmiştir. Bu gelişmelerden sonra patriğin Diyarbakır'dan adı geçen manastıra dönmesi, Dersaadet'te bulunan patrik vekilinden istenmiştir [B.O.A., A. MKT. MHM: 637/34].

Yukarıda da ifade edildiği gibi Süryanî Kadim Patriği Abdülmesih Efendi, makamına yakışmayan davranışlarından dolayı hemen görevden alınmamıştır. Belki de bir uyarı ya da bir tedbir olarak ikamet ettiği Diyarbakır'dan, patriklik merkezi olan Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı'na gitmesi istenmiştir.

⁸⁹ "Zabtiye", 1869 yılında zabıta işleri ile alakalı olarak oluşturulan askeri kuruluşa verilen isimdir. [Pakalın, 1993, C III: 644].

Ancak Abdülmesih Efendi hakkındaki şikayetlerin bunlarla sınırlı olmadığı ve şikayetlerin devam ettiği yine belgelerden anlaşılmaktadır. 18 Kasım 1903 (28 Şaban 1321) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde, Diyarbakır Vilayeti ile Kudüs-ü Şerif Mutasarrıflığı'ndan gelen ve konu ile alakalı bilgiler veren Adliye ve Mezahib Nezareti'nin tezkeresinin Meclis-i Vükela'da okunduğu belirtilmiştir. Patrik Efendi'nin nasihat ile ıslah edilmediği ifade edildikten sonra Abdülmesih Efendi'nin uygun olmayan davranışları şöyle sıralanmıştır: Cizre Kazası Matranıyla bazı kimselerin Katolik mezhebine, Mardin'deki Rahip İbrahim ile bağlılarının da Rum mezhebine girme teşebbüslerine sebep olmuştur. Kudüs Matranı İlyas Efendi'den talep ettiği 100 lirayı alamayınca, Kudüs Mutasarrıflığı'na telgraf çekerek İlyas Efendi'nin resmi bir muhafaza ile Mardin'e gönderilmesini istemiştir. Midyat'ta bir kadının kızını isteyen ve kızın getirilmemesi üzerine de kadını ve kocasını döven Rahip Beşare'nin oradan ayrılması hakkındaki Osmanlı Devleti'nin emrine uymaması. Mardin'in bir köyünde pek de tamirata ihtiyacı olmayan bir kiliseyi halkın muhalefetine rağmen tamir etmek için halktan zorla 800 lira para talep etmesi. Patrik Efendi'nin, Matran İlyas Efendi'ye olan kızgınlığının bazı isteklerine uymamasından ve İlyas Efendi'nin hükümetin fikirlerine önem vermesinden kaynaklandığı da bu belgede ifade edilmiştir. Abdülmesih Efendi'nin patrik kalmaya devam ettikçe bunun gibi hareketlerinden dolayı nefretin artacağı, bu sebeple Süryanî Kadim din adamlarına bağlı kimse kalmayacağı ve mezhep değiştirmeye teşebbüsler olacağı belirtilmiştir. Patrik Efendi hakkındaki şikayetlerin kesintiye uğramadan devam ettiği ve vazifeye devamının uygun olmadığı, metropolitler tarafından yapılacak şikayet ve müracaatlar neticesinde gerekenlerin yapılacağı da bildirilmiştir [B.O.A., A. MKT. MHM: 637/34].

Meclis-i Vükela Zabıtname'sinde de görüldüğü gibi Abdülmesih Efendi'nin bazı davranışlarından rahatsız olan Süryanîler mezhep değiştirme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Yine kendisine bağlı din adamlarından zorla para almak istemiştir. Gereksiz tamirat için halktan zorla para almak istemiş ve verilen emirlere uymamıştır. Bütün bu olumsuz tavırlarına rağmen devlet onu görevden almamış, metropolitler tarafından yapılacak şikayet ve müracaatlardan sonra bu işlemin yapılacağı belirtilmiştir. Abdülmesih Efendinin, yukarıda ifade edilen tavır ve davranışları

neticesinde görevine daha fazla devam etmesine müsaade edilmemiş olmalı ki, 1905 yılında Süryanî Kadim Patrikliği'nde Abdullah Efendi görülmektedir. Kısacası denilebilir ki Osmanlı Devleti cemaatini temsil kabiliyetinden uzak ve liyakatsiz birisinin böyle önemli bir makamı doldurmasını uygun görmemiş, bununla birlikte görevden alma işlemini kanun ve kurallara uygun bir şekilde olacağını da belirtmiştir.

3.3.3. Dini Liderlerin İşlerine Müdahale Edilmemesi

Osmanlı Devleti, din adamlarına, cemaatleri için tanımış olduğu idarî yetkilere hem cemaat içinden hem de cemaat dışından müdahale edilmemesine özen göstermiştir.

1895-1905 tarihleri arasında Süryanî Kadim Patriği olan Abdülmesih Efendi hakkında pek çok şikayet olduğu, cemaatine yakışmayan davranışlar içinde bulunduğu ve nihayetinde patriklik makamından ayrıldığı daha önce ifade edilmişti. Abdülmesih Efendi hakkındaki şikayetler, patriklik makamından ayrılmasına rağmen kesintiye uğramamış, bilakis devam etmiştir. Bu seferki şikayetlerin ağırlık noktası ise Süryanî din adamlarının işlerine karışması ve yetkilerinin dışına çıkması idi.

Süryanî Kadim Patriği Abdullah Efendi, 27 Nisan 1911 (14 Nisan 326 R.) tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti'ne yapmış olduğu şikayette, Süryanî Kadim Cemaati eski patriği Abdülmesih Efendi'nin ikamete mecbur olduğu Midyat'dan civar köylere çıkarak cemaat içinde tefrikaya sebep olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle eski patriğin ikamet ettiği yerden ayrılmamasını istemiştir. Bu şikayet üzerine 08 Mayıs 1911 (25 Nisan 1327 R.) tarihinde Sadrazam'ın Dahiliye Nezareti'ne hitaben kaleme aldığı yazıda, Abdülmesih Efendi'den cemaat işlerine müdahale etmeyeceğine dair teminat alınarak münasip bir yerde ikametine karışılmaması gerektiği bildirilmiştir [B.O.A., DH. İD: 113/19].

Bu gelişmelerden sonra Süryanî Kadim Patriği Abdullah Efendi'nin yukarıda görülen şikayeti üzerine meselenin sıhhatinin araştırıldığı görülmektedir. 16 Temmuz 1911 (19 Recep 1329) tarihinde Diyarbakır Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen

yazıda Abdülmesih Efendi'nin vaktiyle Midyat Kazası merkezine bir saatlik mesafede bulunan bir köydeki kilisede ikamet ettiği belirtilmiştir. Ardından Midyat Kazası civarındaki bir manastıra yerleştiği ve iki aydan beri de Midyat'taki Mar Barsum Manastırı'nda oturduğu ifade edilmiştir. Eski patriğin şimdilik kasaba kenarında bir ev inşası ile uğraştığı, cemaat mensuplarının isteği üzerine yalnız nikah işlerine bakmakta olduğu, buna mani olunması durumunda da mezhep değiştirme durumunda kalacağını anlaşıldığı bildirilmiştir [B.O.A., DH. İD., 113/19].

Dahiliye Nezareti'nin Sadaret'e hitaben kaleme aldığı 22 Ağustos 1911 (27 Şaban 1329) tarihli yazıda, Diyarbakır Süryanî Kadim Murahhasının, din adamlarının işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle Abdülmesih Efendi'nin Midyat'tan kaldırılarak, Mardin'deki Diralezufnan Manastırı'nda ikamet ettirilmesini istemiştir [B.O.A., DH. İD., 113/20].

3.3.4. Dini Liderlerin Teşekkür ve Tebrikleri

Başta Süryanîler olmak üzere diğer azınlıklar, değişik zamanlarda ve değişik vesilelerle padişaha sadakatlerini bildirmiş, yapılan uygulamalardan duydukları memnuniyetlerini de teşekkür ederek göstermişlerdir. Bu teşekkürler patrikliğe yeni tayin edilen bir patriğin teşekkürü ya da Süryanî Patrikhanesi ve cemaati mensuplarına yapılan bir yardımdan dolayı olabilmekteydi. Bayramlar, Cülus-ı Hümayunlar ve “Veladet-i Hümayunlar”⁹⁰ gibi özel günlerde de Süryanî Kilisesi'nin dini liderleri tebriklerini bildirmekteydiler.

Süryanî Kadim Kilisesi Patriklerinin, patriklik makamına tayin edilmelerinden dolayı teşekkürlerini padişaha bizzat bildirmek için İstanbul'a gitme arzusu içinde oldukları görülmektedir. Süryanî Kadim Milleti Patriği Abdülmesih Efendi, 1900 (1318) yılında patriklik makamına tayin olmasından dolayı, padişaha teşekkür etmek için İstanbul'a gitmek istediğini bildirmektedir [B.O.A., Y. PRK. UM: 52/9]. Yine başka bir belgeden Süryanî Kadim Patriği Abdullah Efendi'nin de 1908 (1326) yılında,

⁹⁰ “Veladet-i Hümayun”, padişahın doğum günü yerinde kullanılan bir tabirdir. Bu günlerde merasim ve şenlikler yapılmaktadır [Pakalın, 1993 C III: 587].

kendisinin patrikliğe tayini dolayısıyla, padişaha bizzat teşekkür etmek için İstanbul'a gitmek üzere yola çıktığı anlaşılmaktadır [B.O.A., Y. A. HUS: 520/19].

Süryanî Patrikhanesi ve dini liderleri cülus-ı hümayunlarda da tebriklerini ve sadakatlerini ifade etmekteydiler. Hatta bu günün anısına kiliselerinde ayinler dahi yapmaktaydılar. Mesela; 31 Ağustos 1895 (10 Rebiulevvel 1313) tarihinde Dersaadet Süryanî Katolik Patriği Vekili [B.O.A., Y. PRK. AZN: 13/42] ve 29 Ağustos 1899 (22 Rebiulahir 1317) tarihinde de Dersaadet Süryanî Kadim Patrik Vekili Serpiskopos Buls [B.O.A., Y. PRK. AZN: 20/65], Sultan II. Abdülhamid'in cülus yıldönümünü tebrik etmişlerdir. 02 Eylül 1901 (18 Cemaziyelevvel 1319) tarihinde Süryanî Kadim Patriği Abdülmesih Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in cülus gününün 26. senesini tebrik ederek, Süryanî Kadim Kiliseleri'nde ayin düzenlediklerini ve duada bulduklarını bildirmiştir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 22/26]. 1903 yılında ise Dersaadet Süryanî Kadim Patriği Vekili Serpiskopos Buls, Sultan II. Abdülhamid'in Cülus-ı Hümayunu münasebetiyle Süryanî Kadim din adamları ve cemaatinin kiliselerinde toplanarak ayin düzenlediklerini belirtmektedir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 23/72].

Yine padişahın doğum günlerinde de patrikhane bu özel günü tebrik etmektedir. Mesela; 27 Kasım 1901 (16 Şaban 1319) tarihinde Süryanî Kadim Patriği Abdülmesih Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in Veladet-i Hümayununu bir tebrikname ile tebrik etmiştir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 22/48].

Paskalya münasebetiyle Süryanî Kadim Patrikhanesi'ne yapılan yardımlara Süryanî Kadim Patrikhanesi teşekkürle karşılık vermektedir. Mesela; 12 Nisan 1901 (22 Zilhicce 1318) tarihli bir belgede, Süryanî Kadim Patrikhanesi, yapılan 5 bin kuruşluk yardıma duyduğu memnuniyeti teşekkür ederek belirtmektedir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 21/79].

Süryanîlerin, padişahın ve Müslümanların dini günlerini de tebrik etmekteydiler. Mesela, 14 Ocak 1908 (10 Zilhicce 1325) tarihinde, Süryanî Kadim Patriği Vekili Serpiskopos Buls, Kurban Bayramı dolayısıyla padişah II. Abdülhamid'e bir tebrikname takdim etmiştir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 25/20].

Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimler devletin yapmış olduğu bazı uygulamalardan duydukları memnuniyetlerini de teşekkürle ifade etmekteydiler. Mesela; 14 Ağustos 1890 (02 Ağustos 1306 R.) tarihinde Süryanî Katolik, Katolik, Ermeni, Protestan ve Keldani murahhası çekmiş oldukları telgrafla "...bu kere dahi hürriyet-i mezhebiye ve müsavat-ı zatiyeye makarr ve müstehak canib-i vilayetten neşr ve ilan buyurulan beyannameden dolayı..." padişaha teşekkürlerini bildirmişlerdir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 4/41].

3.4.5. Dini Liderlerin Maaşları

Osmanlı Devleti, 1856 yılındaki Islahat Fermanı'ndan sonra dini liderlere maaş vermeye başlamıştır. 1897 yılında Süryanî Katolik Metropoliti, "Rusumat-ı Hey'et-i Teftişin A'zası"ndan olan Habib Biraşmışa'nın almakta olduğu maaşın artırılmasını istemiştir. Habib Biraşmışa'nın emsallerinden maaşının az olmasından dolayı zaruret ve ihtiyaç içinde bulunduğu, yapmış olduğu hizmet ve sadakatine mükafat olarak maaşının akranları seviyesine çıkartılması ve bin beş yüz kuruş yapılması istenmiştir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 18/59].

3.3.6. Dini Liderlerin Taltifleri

Madalya ve nişanlar devlet tarafından askeri, siyasi ve bilimsel alanlarda başarılı olan kimseleri onurlandırmak ve teşvik etmek amacıyla verilen sembollerdir. Madalyalar ve nişanlar altın, gümüş, bronz nikel ve pirinç gibi madenlerden yapılmakta, gerektiğinde değerli taşlarla süslenmekte veya "mine tekniğiyle" dekorlanmaktadır [Tekeli, Çürük, Bilgütay, Çoruhlu, Çöteliolu, Yacan, 1996: 204].

Osmanlı Devleti büyük hizmetler yapmış ve liyakat göstermiş olanların üstün bir şeref payesine ulaştırılmaları için çeşitli mükafatlar vermiştir. Bu amaçla önceleri "hil'at," "kürk," "mücevherli kılıç," "sorguç," "tuğ," "avize" cinsinden hediyeler verilirken

Sultan II. Mahmud (1808-1839)'dan itibaren de kıymetli taşlarla süslü saat, altın tabaka, enfiye kutusu gibi hediyeler verilmeye başlanmıştır. Daha sonraları ise Avrupa devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti de madalya ve nişan vermeye başlamıştır [Akbulut, 2002: 179].

Nişan ve madalyaları veriliş nedenlerine göre üç ana grupta sınıflandırmak mümkün olabilir. Birincisi; Üstün hizmet gösteren, sadık, marifetli kimselere verilenler. İkincisi; belirli bir olayı hatırlatma amacıyla verilenler. Üçüncüsü; hayırlı bir girişimi maddi katkılarıyla destekleyen hayır sahiplerine verilenler [a.g.m., ss.179-180]. Sultan Abdülmecid Devri'nde ihdas edilen "Mecidi Nişanı"⁹¹ ile Sultan Abdülaziz Devri'nde ihdas edilen "Osmanî Nişanı"⁹² Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu en önemli nişanlar arasında yer almaktadır.

Osmanlı Devleti, gayrimüslim dini liderleri ve devlet hizmetindeki bazı gayrimüslim memurları, zaman zaman çeşitli dereceden nişanlarla taltif etmiştir. Osmanlı Devleti, diğer dini cemaat mensuplarına vermiş olduğu gibi Süryanî Kilisesinin dini lider ve cemaat mensuplarına da değişik zamanlarda nişanlar vererek onları taltif etmiştir. Bu maksatla Süryanî Milleti Patriği Samiri'ye 25 Ekim 1858 (17 Rebiulevvel 1275) tarihinde Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı'nın verildiği anlaşılmaktadır [B.O.A., A. DVN: 135/65; B.O.A., A. DVN. MHM: 26/53]. Süryanî Kadim Patriği İlyas Efendi'ye patrikliğe atanmasından [B.O.A., MV: 246/98] hemen sonra 28 Mart 1917 (05 Cemaziyelahir 1335) tarihinde bir irade-i seniyye ile Birinci Rütbe Mecidi Nişanı verildiği görülmektedir. Bu irade-i seniyyede şöyle denilmektedir: "Süryanî Kadim Patriği Agnatıyos İlyas Efendi'ye Birinci Rütbe Mecidi Nişanı ita olunmuştur. Bu

⁹¹ Abdülmecid Devrinde 1851 yılında 5 rütbe halinde çıkarılmıştır. Mecidi Nişanı'nın ortası altın olup padişahın tuğrasını taşır. Etrafı ışınlar biçiminde taşlarla süslenmiştir. Mecidi Nişanı'nın Birinci Rütbe'sinden 50, İkinci Rütbe'sinden 150, Üçüncü Rütbe'sinden 800, Dördüncü Rütbe'sinden 3000 ve Beşinci Rütbe'sinden 6000 adet yaptırılmıştır. Mecidi Nişanı, kendisinden çok daha süslü olan "Şemse"si ile birlikte kullanılırdı. Birinci derecede Mecidi Nişanı ve şemsesinde 51 kat ağırlığında toplam 778 kıymetli taş bulunurdu. Yalnız birinci derecede Mecidi Nişanı ve şemsesi aileye kalır, diğer dereceler sahipleri ölünce hazineye iade edilirdi [Akbulut, 2002: 186].

⁹² Abdülaziz Devri'nde 1862 yılında 4 rütbe olarak ihdas edilmiştir. Gümüşten ve 7 köşeli yıldız biçiminde yapılmış olan Osmanî Nişanı'nın, kırmızı mineyle kaplanmış orta bölümünde "Osmanlı Devleti'nin padişahı, Allah'ın desteğine sahip Abdülaziz Han" anlamında bir yazı, arkasında Osmanlı arması ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı olan hicri 699 tarihi yer almaktaydı. Birinci ve İkinci derece Osmanî Nişanları şemse ile birlikte verilirdi [Akbulut, 2002: 186].

irade-i seniyyenin icrasını Adliye ve Mezahib Nazırı me'murdur" [B.O.A., MV: 257/23].

Patriklerin ve Hahambaşlarının zaman zaman kendi cemaatlerinden bir ya da daha fazla kişiye nişan verilmesi için Osmanlı Devleti'ne başvurduğu görülmektedir. Talep incelendikten sonra uygun görülenlere, nişan verilmesi için irade çıkarılmaktaydı. Nişan verilmesi talep edilen şahısların tamamına her zaman nişan verilmeyebilirdi. 16 Ağustos 1899 (09 Rebiulahir 1317) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde belirtildiğine göre, Süryanî Katolik Cemaati Patriği'nin 20 kişiye rütbe ve nişan verilmesi hususunda istekte bulunduğu görülmektedir. Ancak Meclis-i Vükela bu sayının fazla olduğunu belirtilerek 6 kişiye "Üçüncü Rütbeden Mecidî Nişanı", ve 1 kişiye de "Dördüncü Rütbeden Osmanî Nişanı" ile 4 kişiye de "Rütbe-i Salis" verilmesinin münasip olduğunu bildirmiştir [B.O.A., MV: 98-1/25].

Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu nişanlarda gayrimüslim din adamlarının idarî hiyerarşisini de göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. 01 Ağustos 1917 (12 Şevval 1335) tarihli irade-i seniyye ile Hahambaşı Hayım Nahum Efendi'ye "Birinci Rütbeden Osmani," Bulgar Serpiskoposu ve Süryanî Kadim Milleti Patrikliği İstanbul Vekili Yohana Efendi'lere "İkinci Rütbeden Mecidi," Hahamhane Kapıkethüdası Surizon Efendi'ye ise "Üçüncü Rütbeden Mecidi" nişanı verilerek idarî hiyerarşi dikkate alınmıştır [B.O.A., DUİT., Cemaat-i Gayrimüslime: 67/2-3].

Osmanlı Devleti'nin, zaman zaman aynı irade-i seniyye ile aynı vilayetteki, farklı dini liderlere ve bazı ileri gelenlere de nişan tevcih etmiş olduğu görülmektedir. Mesela; 1862 (1278) tarihinde Osmanlı Devleti, Şam Süryanî Matranı Yakub Gariforiyos'a, Şam Hahambaşısı Yakob'a ve Şam tüccarından Rafli Hoca Şem'iyaya tebdilen "Dördüncü Rütbeden Mecidiye Nişanı" ile Ba'lebek Ahali-i İseviyesi'nden Habib Matran'a da "Beşinci Rütbeden Mecidî Nişanı" vererek Şam şehrindeki bazı ileri gelenlere taltifte bulunmuştur [B.O.A., A. DVN. MHM: 36/80].

Gayrimüslim din adamları kendilerine yabancı bir devlet tarafından verilen nişanları da Osmanlı Devleti'nin izni ile takabilmekteydi. Bu konudaki uygulamaya göre

patrikhane ve hahamhanenin müracaatları Hariciye Nezareti tarafından değerlendirilerek nişanın takılması hakkında irade buyurulurdu [Güler, 2000: 58]. Süryanî Kadim Patriği Petrus'a, 1876 yılında İngiltere'ye yapmış olduğu seyahat esnasında kraliçe tarafından bir nişan verilmiştir [Akyüz, 1998a: 41].

3.3.7. Dini Liderlerin Seyahatleri

Yurt içi ve yurt dışı seyahatler için patrikler ve metropolitler, patrikhane aracılığıyla Osmanlı Devleti'nden izin almaktaydılar. İzin talebinde bulunan patrikhane, durumu Adliye ve Mezahib Nezaretine bildiriyor, Adliye ve Mezahib Nazırı da durumu Sadaret makamına aktarıyordu. Şayet bu seyahatler uygun görülürse seyahatin gerçekleşmesi için bir irade çıkartılıyordu. Bu seyahatler hem yurt içine hem de yurt dışına yukarıda belirtilen usul çerçevesinde gerçekleştirilmekteydi.

3.3.7.1. Süryanî Kadim Patriği İlyas Matran'ın Seyahati

Osmanlı Hükümeti, 29 Ekim 1844 (17 Şevval 1260) tarihli bir belgede Süryanî Yakubî Patriği İlyas Matran'ın, Musul ve Diyarbakır taraflarına yapacağı seyahat esnasında gerekli hürmetin gösterilmesini Musul Valisinden ve Diyarbakır Müşiri'nden istemiştir [B.O.A., HR. MKT: 7/45].

3.3.7.2. Süryanî Kadim Patriği Abdülmesih Efendi'nin Seyahati

Süryanî Kadim Milleti Patriği Abdülmesih Efendi 1900 (1318) yılında, çekmiş olduğu telgraf ile patriklik makamına tayini dolayısıyla padişaha teşekkür etmek için Dersaadet'e gitmek istediğini bildirmiştir. Diyarbakır Valisi Halid Paşa'da, 23 Ekim 1900 (10 Teşrinievvel 1316 R.) tarihindeki telgrafi ile Abdülmesih Efendi'nin teşekkür ziyareti için İstanbul'a gitmek istediğini doğrulamaktadır [B.O.A., Y. PRK. UM: 52/9].

3.3.7.3. Süryanî Kadim Patriği Abdullah Efendi'nin Seyahati

Süryanî Kadim Patriği Abdullah Efendi, Adliye ve Mezahib Nezareti'ne 12 Mart 1908 (28 Şubat 1323 R.) tarihinde Mardin'den çekmiş olduğu telgrafta "Hazreti hilafet penahiye yüzler sürerek arz-ı ubudiyet-i sadakatkarane maksadıyla Dersaadet'i ziyaret itmek hususunda" müsaade istemiştir. Adliye ve Mezahib Nazırı da 19 Mart 1908 (16 Safer 1326) tarihinde durumu sadarete bildirmiştir. Diyarbakır Vali Vekili Mahmud Bey de 29 Mart 1908 (16 Mart 1324 R.) tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti'ne telgraf çekerek Süryanî Kadim Patriği Abdullah Efendi'nin, patrikliğe atanmasından dolayı teşekkür etmek için Halep yoluyla İstanbul'a gitmek üzere Mardin'den Diyarbakır'a geldiğini bildirmiştir. Ancak bu konuda bir irade çıkmamış olduğunu belirterek, bu konunun nasıl halledileceğini Adliye ve Mezahib Nezareti'ne sormaktadır. Diyarbakır Vali Vekili'nin bu telgrafi üzerine Adliye ve Mezahib Nazırı, tekrar Sadarete 31 Mart 1908 (28 Safer 1326) tarihli bir yazı göndererek Süryanî Kadim Patriğinin İstanbul'a gelmek için çekmiş olduğu telgrafla birlikte, 19 Mart 1908 (16 Safer 1326) tarihli bir tezkere gönderdiğini belirtmiştir. Müsaadenin daha çıkmamış olduğunu ve Patrik Efendi'nin Halep yoluyla İstanbul'a gitmek için Mardin'den Diyarbakır'a geldiğini de bildirmiştir [B.O.A., Y. A. HUS: 520/19]. Ancak Süryanî Kadim Patriği Abdullah Efendi'nin İstanbul'a gitmesi yönündeki izin talebine cevap gecikmiş olmalı ki 11 Ağustos 1908 (14 Recep 1326) tarihinde biraz da sitemkâr ifadelerle bu kez Sadarete müracaat ederek isteğine olumlu cevap aradığı görülmektedir [B.O.A., Y. A. HUS: 524/86].

3.3.7.4. Süryanî Kadim Patriği İlyas Efendi'nin Seyahati

Diyarbakır Vali Vekili Mustafa Nadir Bey 17 Mayıs 1919 (17 Mayıs 1335 R.) tarihinde, Dahiliye Nezareti'ne çekmiş olduğu telgrafta, Süryanî Patriği'nin Siverek-Urfa yoluyla İstanbul'a gitmek üzere verilen müsaade üzerine bir gün önce Diyarbakır'dan hareket ettiğini bildirmektedir. Bu durumu Dahiliye Nezareti de 20 Mayıs 1919 (20 Mayıs 1335 R.) tarihinde Sadarete bildirmiştir [B.O.A., DH. KMS: 52-1/68]. Mevcut belgede patriğin ismi geçmemektedir. Ancak bu şekilde seyahat

eden Patrik III. İlyas Efendi olmalıdır. Çünkü Patrik III. İlyas 1917-1932 yılları arasında patriklik yapmıştır.⁹³

3.3.7.5. Süryanî Katolik Piskoposu Yakub Halyani'nin Seyahati

1847 (1263) tarihinde Süryanî Katolik Patrikliği, bir süreden beri İstanbul'da ikamet ettiği belirtilen Süryanî Katolik Piskoposu Yakub Halyani'nin Beyrut ve Şam taraflarına yapacağı seyahati esnasında Osmanlı Devleti'nin yardımında bulunmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine Osmanlı Hükümeti Şam Valisi ve Sayda Müşiri'nden adı geçen piskoposa gerekli yardımın yapılarak, hürmet gösterilmesi istemiştir [B.O.A., HR. MKT: 17/68].

3.4.7.6. Süryanî Kadim Patriki Petrus'un Seyahati

Osmanlı Hükümeti, Süryanîlerin yurt dışına yaptıkları seyahatlere de müsaade etmiştir. Gabriyel Akyüz, Süryanî Kadim Patriği Petrus'un 1876 yılında, önce İstanbul'a oradan da deniz yoluyla İngiltere'ye gittiğini, burada İngiltere Kraliçesi ile iki defa görüştüğünü, kraliçenin de kendisine nişan verdiğini belirtmektedir. Daha sonra Patrik Petrus, Mısır yoluyla Hindistan'a giderek burada bir süre kalmış ve tekrar 1877 yılında Mısır yoluyla Kudüs'e, Kudüs'ten de İstanbul'a dönmüştür. 3 yıl İstanbul'da ikamet etmiş ve Tarlabası Meryem Ana Kilisesi'nin inşasını sağlamıştır. 1881 yılında da Urfa üzerinden Diyarbakır'a gitmiş ve buradan da devlet töreniyle patriklik merkezi olan Mardin'e uğurlanmıştır [Akyüz, 1998a: 41].

3.4.7.7. Bağdat Süryanî Piskoposu Nuri Efendi'nin Seyahati

1898 (1316) yılında Süryanî Katolik Patrikliği'nin Mardin'den, Adliye ve Mezahib Nezareti'ne çekmiş olduğu telgrafta, Hindistan'ın Kalküta şehrinde, kiliselerine ait

⁹³ 1917-1932 yılları arasında İğnayios III. İlyas unvanıyla patriklik yapmıştır [Koluman, 2001: 80].

emlakın muayenesi için Bağdat Süryanî Piskoposu Nuri Efendi'nin buraya gitmesine müsaade edilmesi istenilmektedir. Adliye ve Mezahib Nazırı da bu durumu 18 Ocak 1899 (6 Ramazan 1316) tarihinde Süryanî Katolik Patrikliğinden gelen telgrafname ile birlikte Sadarete bildirmiştir. Sadrazamın da bu isteği 05 Şubat 1899 (24 Ramazan 1316) tarihinde Adliye ve Mezahib Nazırı'nın tezkiresi ile birlikte işleme koymuş olduğu görülmektedir [B.O.A., Y. A. RES: 97/42].

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, Süryanî Cemaati'nin ileri gelenlerinin değişik zamanlarda, değişik yerler ve farklı amaçlar için yapmak istediği seyahat taleplerini büyük ölçüde karşılamıştır. Süryanîlerin seyahatleri ile alakalı ulaşılabilen belgelerde, patriklik makamına yeni atanan patriklerin teşekkür için İstanbul'a gittikleri ve zaman zaman da yurdun değişik yerlerine ziyarette buldukları, patriklerin haricinde de diğer ileri gelen dini liderlerin hem yurt içinde, hem de yurt dışında cemaatleriyle alakalı işler için seyahatler yaptıkları görülmektedir.

4. SÜRYANİ CEMAATİNİN TEŞKİLATLANMA ÇABALARI, MEZHEP PROBLEMLERİ VE OSMANLI DEVLETİ

4.1. Misyonerlik Faaliyetleri; Din ve Mezhep Değişirmeler

Hıristiyanlık dini Hz. İsa'nın havarileri tarafından yayılmış ve kabul görmüştür. XVI. yüzyılda Hıristiyan dünyasında başlatılan Rönesans ve Reform hareketleri büyük kargaşalara neden olmuştur. Bu yüzyılda Katolik taassubuna ve papanın sonsuz nüfuzuna karşı başlatılan dini ve siyasi protesto hareketi Protestanlık adında yeni bir mezhebin doğmasına yol açmıştır. Protestanlığın geniş bir taraftar kitlesi bulması ve papanın nüfuzunun sarsılması, Katolikler tarafından karşı bir hareketin başlatılmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde havarilerden sonra ikinci bir misyonerlik hareketinin ortaya çıktığı söylenebilir. Misyonerler Hıristiyan olmayan ülkelerde okullar, dil kursları, hastaneler, dispanserler yetimhaneler, yayınevleri gibi yardım kuruluşları oluşturarak faaliyetler göstermişlerdir [Vahapoğlu, 1990: 15-16].

Batılı misyoner teşkilatları Osmanlı Devleti'ne de yoğun bir şekilde ilgi göstermiştir. Misyonerlerin Osmanlı topraklarına ilgi göstermelerinin nedenleri arasında şunlar gösterilebilir: Osmanlı Devleti sınırlarında Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü, dinini yaydığı yer olan Kudüs ve çevresinin bulunması; Osmanlı Devleti'nin yer altı zenginlik kaynaklarına sahip olması; Uzakdoğu'ya en kısa yoldan ulaşacak kilit noktaların Osmanlı topraklarında bulunması; Osmanlı topraklarında çok sayıda Hıristiyanın yaşaması ve gayrimüslim unsurların davetkar tavırları; Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan dünyasının Orta ve Uzakdoğu'ya yönelik yayılmacı politikalara engel olan varlığı bunlar arasında yer almaktadır [a.g.e., s.17].

Osmanlı Devleti'ne yönelik Katolik misyoner faaliyetlerinin hemen hepsinin arkasında Fransa yer almaktadır. Fransa'nın, Katolik tarikatlarının yaptığı misyonerlik çalışmalarını personel, maddi ve siyasi imkanlarla desteklediği, sağlık ve sosyal hizmetlerle kamufle ettiği, çok sayıda yetimhane, fakirhane, sağlık ve bakımevleri kurduğu belirtilmektedir. Misyonerlerin de buralarda barındırılan kişiler üzerinde

faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Daha çok İngiliz ve Amerikalıların himayesinde yürütülen Protestan misyoner faaliyetlerinin de yardım amaçlı kuruluşlar şeklinde çalıştıkları bilinmektedir [a.g.e., s. 21-22].

Osmanlı Devleti'nin geleneksel hukuk sisteminde gayrimüslim unsurlar "Millet Sistemi" olarak adlandırılan bir oluşuma tabi tutulmuşlar, din ve mezheplerine göre de ayrılmışlardır. Bu uygulamadaki esas amaç gayrimüslim unsurların birbirlerine karışmadan varlıklarını kendi hiyerarşileri içinde devam ettirmelerini sağlamaktır.

Osmanlı Devleti'nin önceleri mezhep değiştirmeleri amaçlayan her türlü çalışmayı yasakladıkları fermanlardan anlaşılmaktadır. 1702 tarihli bir fermanla Katolik papazların Ermeni ve Süryanîleri kendi mezheplerine sokmak için çalıştıkları, şikayet üzerine de bunların engellenerek suç ortağı dört Ermeni'nin kürek cezasına çarptırıldıkları belirtilmektedir. 1725 yılında ise Batılı misyonerlerin gayrimüslimlerin evlerine girmelerini yasaklayan iki ferman yayınlanmıştır. 1746 yılında da Ermenilerin Fransız kiliselerine girmeleri, evlerine Fransız papazlar getirip ayin yapmaları bir fermanla yasaklanmıştır [Bozkurt, 1989: 22]. Bütün bu gelişmelerin neticesinde II. Mahmud, 1834 yılında Hıristiyanların mezhep değiştirmelerini yasaklayan bir kanun çıkarmıştır. Ancak 1844 yılında İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford Canning'in baskısıyla Hıristiyanların mezhep değiştirme yasağı kaldırılmıştır [a.g.e., s. 42-43].

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki pek çok belgede Süryanîlerin mezhep değiştirdikleri ifade edilmektedir. Bu belgelerden özellikle Süryanîler arasından Katolik mezhebine geçişler olduğu gözlenmektedir. Musul'da [B.O.A., MKT. MHM: 491/38], Humus'ta [B.O.A., MV: 140/53], Şam'da [B.O.A., A. MKT. UM: 144/89] ve diğer pek çok yerdeki Osmanlı vatandaşı Süryanî'nin, Katolik mezhebine girdikleri görülmektedir. Katolik mezhebine giren Süryanîlere ait emlak da "Fransız Müessesat Defteri'ne" kayıt edilmektedir. Çok büyük bir yekün tutmamakla birlikte bir kısım Süryanî de Protestan ve Rum mezheplerine dahil olmuştur. 15 Kasım 1898 (1 Recep 1316) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen evrakta Halep'te Katoliklerden, Süryanîlerden ve Ermeni Katoliklerden bir çok kişinin mezhep değiştirerek Protestan

oldukları, Protestan Kilisesi'nde İngiliz konsolosunun da hazır bulunduğu bir ortamda, bir çok kimseyi daha Protestan yapacaklarını ifade ettikleri bildirilmektedir [B.O.A., A. MKT. MHM: 653/23]. Humus'ta da bir kısım Süryani'nin Rum mezhebine girdikleri yine arşiv kayıtlardan anlaşılmaktadır [B.O.A., DH. İD: 172/7].

Süryanîler arasından mezhep değiştirerek başka başka mezheplere giren Süryanîler olduğu gibi, sayıları az olmakla birlikte zaman zaman diğer mezheplerden Hıristiyanların da Süryani mezhebine dahil oldukları görülmektedir. Nitekim 16 Mart 1902 (06 Zilhicce 1319) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde ifade edildiğine göre, İtalya tabiiyetinde iken Süryani mezhebine giren ve Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine geçen Kapoçin rahiplerinden Salfa Tori'nin, usulüne uygun bir şekilde Mardin Mutasarrıflığı'na müracaat ederek Osmanlı tabiiyetine geçtiği ve yabancı gibi muamele görmesinin uygun olmadığı belirtilmektedir. Salfa Tori'nin Osmanlı tabiiyetine geçerek Süryani mezhebine girmesinden Diyarbakır Fransız Konsolos Vekili'nin rahatsızlık duyması dikkat çekicidir [B.O.A., MV: 103/73].

Bütün bu gelişmelerden sonra Osmanlı Devleti diğer gayrimüslim unsurlarda olduğu gibi kendi sınırları dahilinde yaşayan Süryanîlerin de dilediği mezhebi seçmelerini ve onun doğrultusunda yaşamalarını sağlamış, herhangi bir mezhebe girmeye ya da kendi mezheplerinden ayrılmaya yönelik her hangi bir baskı uygulamamıştır. İnsanlar kendi hür iradeleri ile bu duruma karar vermişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nin son asrında pek çok Süryani'nin Batılı kiliselerin tesirleri neticesinde mezhep değiştirme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Mezhep değiştiren Süryanîlerin büyük kısmı Katolik mezhebini seçerken, Protestan ve Rum mezheplerine girenler de olmuştur. Bunun yanında az sayıda da olsa Süryani mezhebine girenler olmuştur. Batılı kiliselerin tesirleriyle meydana gelen mezhep değiştirmeler çok fazla yaygınlaşmış; beraberinde kilise ve manastırların paylaşımı sorununu getirmiştir. Bu nedenle uzun yıllar devam eden hukuki bir süreç doğmuştur.

19. yüzyılın başından itibaren iç ve dış etkilerle Osmanlı tebaası arasında eşitlik kavramı yayılmaya başlamıştır. II. Mahmud'un "Müslümanları camide, Hıristiyanları kilisede ve Musevileri de havrada tanımak isterim." sözlerinden sonra, 1839 yılındaki

Tanzimat ve 1856 yılındaki İslahat Fermanları ile devlet, tebaası arasındaki hak ve sorumluluğu teminat altına almıştır. Osmanlı Devleti'nde görülmeye başlanan hürriyet ve eşitlik arayışları misyonerlik faaliyetleri için de uygun bir zemin hazırlamıştır [Özcan, Buzpınar,1997: 63-65].

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler kendi din ve mezheplerini muhafaza hakkına sahiplerdi. Ancak Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar ya da Müslüman olan gayrimüslimler İslam hukukuna göre din değiştiremezlerdi. İslam'dan dönenler ölüm cezası ile cezalandırılırdı. Asırlardır uygulanan bu kural, Müslümanlığı seçip sonradan vazgeçen gayrimüslimler için söz konusu olduğunda, başta İngiltere, Fransa ve Avusturya olmak üzere Batılı devletlerin şiddetli tepkilerine neden olmuştur. Batılı Hıristiyan devletler dinden dönen Müslümanlarla alakalı ölüm cezası hükmünün uygulanmamasını istemekteydiler [Bozkurt, 1989: 130-132]. Böylece Osmanlı topraklarında Hıristiyanlık propagandası yapan misyonerlerin çabaları kolaylaşacaktı [Subaşı, 2002: 1-34].

Osmanlı Devleti'nde İslahat Fermanı'ndan önce 1843'te İstanbul'da, 1852'de Halep'te ve 1853 yılında da Edirne'de dinden döndüklerinden dolayı üç kişi idam edilmiştir. İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Lord Stratford Canning bu konuda Osmanlı hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuştur.⁹⁴ Batılı devletlerin İrtidat eden Müslümanların cezalandırılmamaları şeklindeki isteklerinin temel nedeni, Hıristiyanlık propagandası yapan misyonerlerin çalışmalarını kolaylaştırmaktır.

21 Şubat 1910 (8 Şubat 1325 R.) tarihinde Diyarbakır Valisi Galip Efendi, Midyat'ta Süryanî bir kadının, bir Müslüman tarafından Nusaybin kazasına kaçırıldığını, kaçırılan kişinin evinin, kadının kocasının yakınları tarafından tahrip edildiğini, daha sonra da kaçakların yakalanarak Midyat'a getirildiğini bildirmiştir. Ancak kaçırılan kadının Müslüman olmakta ısrar etmesi ve Müslüman olmasının resmileşmesini istemesi

⁹⁴ Azmi Özcan, Ş. Tufan Buzpınar; İslamdan irtidat edenlerin idama kadar varan bir hüküm ile cezalandırılmalarının Canning'in müzakereleri neticesinde kaldırıldığını belirtmektedirler [Özcan, Buzpınar,1997: 66]. Gülnihal Bozkurt da Osmanlı hükümetinin tüm vaadlerine rağmen buna kalkışmayarak sadece pratikte bu kuralı uygulamamayı denediğini ifade etmektedir [Bozkurt, 1989: 133].

üzerine de meclis huzurunda ve Murahhasanın da tasdiki ile gerekli muamelenin ifa edildiği belirtilmiştir [B.O.A., DH. MUİ: 69-1/38].

23 Şubat 1914 (10 Şubat 1329 R.) tarihinde Diyarbakır Vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre yazıda, Midyat'ta Süryanî Kadim Cemaatinden Musul'lu Körye'nin kızı Nazo'nun, daha önce bir Hıristiyan nikahlısı bulunmasına rağmen, Hasan Şeyho isimli bir Müslüman delikanlısına kaçarak İslamiyet'i kabul ettiği belirtilmektedir. İslam dinine giren Nazo'nun Rumi takvime göre 20 yaşını doldurmaya 18 günü kaldığı, Hicri takvime göre ise bu yaşı doldurduğu da ifade edilmiştir. Bir gün sonra 24 Şubat 1914 (11 Şubat 1329 R.) tarihinde Diyarbakır Vilayetinden yine Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifrede de; Nazo'nun Diyarbakır Vilayetine göndermiş olduğu telgrafnamede İslamı kendi arzusu ve vicdanıyla kabul ettiğini, yaşının 22 olduğunu ancak doğduğu günde kayıt edilmediğini ısrarla ifade ettiği belirtilmiştir. Ancak kızın ailesi ve din adamları duruma itiraz ederek kızın kendilerine iade edilmesini istemişlerdir. Nazo'nun yaşının 17 olduğunu, aşk ve sevdasıyla ikinci kocaya varmasının uygun olmadığını ve kızın kendilerine teslim edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu gelişen olaylar neticesinde Dahiliye Nezareti, 25 Şubat 1914 (12 Şubat 1329 R.) tarihinde, Nazo'nun ihtidasının caiz olmadığını Diyarbakır Vilayetine bildirmiştir [B.O.A., DH. İD: 116/82].

Osmanlı Devleti'nde din değiştirerek Müslüman olmak isteyen gayrimüslimlerin bazı kurallara tabi tutuldukları görülmektedir. Kuralsız bir şekilde yapılan din değiştirme işlemleri kabul edilmemektedir. Bu kuralların başında da hiçbir baskı ve zorlamaya tabi olmadan Müslüman olduklarını kadı huzurunda ve şahitler karşısında beyan etmeleri gelmektedir. Yine din değiştirmede aranan şartlardan biri de yaş sınırlamasıdır. Şayet bir kişinin yaşı kanunlarda belirtilen çerçeveye uymuyorsa din değiştirmesi uygun bulunmamıştır.

4.2. Süryanîlerin Devlet Yönetimine Katılması

Osmanlı Devleti, gayrimüslimlere buldukları yerlerde idareye katılma hakkını sağlamıştır. Doğal olarak bu haklardan Süryanîler de istifade ederek cemaatlerini temsil etmişlerdir. Süryanîler oluşturulan İdare Meclislerinde nüfusları oranında temsil edilmişlerdir. Mesela; Hama İdare Meclis'nde 1914 yılında gayrimüslim cemaatlerin nüfusları nispetinde “münavebe”⁹⁵ usulüne göre temsil edildikleri görülmektedir.

Süryanî Kadim Patriği Vekili Umumisi Serpiskopos Buls, 30 Haziran 1913 (25 Recep 1331) tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, Hama İdare Meclisine bu yıl münavebe usulüne aykırı olarak, sırf valinin müdahalesi ile Rum Cemaatinden bir zatın getirildiğini belirtmiş ve bu duruma Hama'daki Müslüman ve Süryanîlerin de itiraz ettiklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte Buls, kararın Şura-yı Devlet'te değiştirilerek Süryanî Kadim Cemaatinden bir üye atanmasını talep etmiştir [B.O.A., DH. İD: 188/6]. Suriye Süryanî Kadim Matranı Abdunnur'da 25 Haziran 1914 (12 Haziran 330 R.) tarihinde bu konuda, Hama Mutasarrıfının haklarını gasp ederek adaletten mahrum bırakıldıklarını iddia etmiştir [B.O.A., DH. İD: 188/6].

4.3. Süryanîlerin Matbaa Kullanması

Matbaanın bulunması ve yaygınlaşması kültürel gelişim ve etkileşim açısından çok önemli bir olaydır. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler matbaacılık faaliyetlerinde önemli roller üstlenmişlerdir. İstanbul'da ilk matbaa Yahudiler tarafından 1492 yılında kurulmuştur. Yahudilerden sonra Ermeniler ve Rumlar da matbaa açmışlardır [Güler, 2000: 195].

Ancak Süryanîlerin matbaayı çok daha sonraları kullanmaya başladığı görülmektedir. Süryanî Kadim Patriği Petrus, Gabriyel Akyüz'ün belirttiğine göre 1876 yılında İngiltere'ye yapmış olduğu seyahat esnasında bir matbaa olarak Halep'te ikamet eden

⁹⁵ “Münavebe”, nöbetle iş görmek, nöbetleşmek anlamlarına gelmektedir [Yeğin, Badıllı, İsmail, Çalım, 1997: 703].

Antunius Aznar'ın yanına göndermiştir. 1881 yılının Mayıs ayında da uzun seyahatini tamamladıktan sonra Urfa'ya gelerek, Halep'e göndermiş olduğu matbaayı teslim almıştır. Patrik, yine aynı yıl içinde matbaayı Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı'nda yaptırmış olduğu iki katlı binaya yerleştirmiştir. Matbaanın kurulması ve çalıştırılmasını öğrenmesi için de Kudüs Metropolit Abdullah Sadedi'yi İngiltere'ye göndermiştir. Abdullah Sadedi, kurs aldıktan sonra dönüşte bir matbaa daha alarak beraberinde bir öğretmenle dönmüştür. Gabriyel Akyüz, matbaaların 1889 yılında faaliyete geçtiğini belirtmektedir [Akyüz, 1998a: 41-42]. Ancak Süryanî Kadim Patriği Petrus'un, 1892 yılında hükümetten matbaanın çalışması için ruhsat talebinde bulunduğu görülmektedir. Süryanî Kadim Patriği Petrus, 14 Ocak 1892 (2 Kanunisani 1307 R.) tarihinde Maarif Nezareti'ne çekmiş olduğu telgrafta, Londra'dan "Cemiyet-i Hayriye'den" alınarak Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırına kurulan matbaa için kendi mezhepleri dışında başka kitap basmamak şartı ile izin talebinde bulunmuştur. Ancak 18 Ocak 1892 (6 Kanunisani 1307 R.) tarihinde bu tür matbaalara ruhsat verme yetkisinin Dahiliye Nezareti'ne ait olduğu belirtilmiştir [B.O.A., Y. PRK. MF: 2/27].

Patrik Petrus'un matbaanın faaliyete geçmesi için izin talep ettiği tarih dikkate alındığında, Gabriyel Akyüz'ün vermiş olduğu tarihten en az üç yıl sonra matbaanın faaliyete geçmiş olması çok daha güçlü bir ihtimaldir.

4.4. Süryanî Milletine Yapılan Yardımlar

Osmanlı Devleti'nin, Süryanîlere ve diğer gayrimüslim vatandaşlarına zaman zaman yardımlarda bulunduğu görülmektedir. Yardımlar genellikle dinî bayram ve törenlerde patrikhane aracılığıyla cemaatlere ulaştırıldığı gibi değişik zamanlarda da ihtiyaç sahiplerine el uzatılmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin 09 Nisan 1902 (27 Mart 1318 R.) tarihli irade-i seniyye ile aralarında Süryanîlerin de bulunduğu çeşitli milletlere paskalya dolayısıyla yardımda bulunduğu görülmektedir. Bu irade-i seniyye ile "Paskalya münasebetiyle eytam ve

fukara-i etfale tevzi'i olunmak üzere Rumlar ile Ermenilere 25 bin, Bulgarlara 20 bin ve Katoliklere 10 bin ve Süryanîlere 5 bin kuruş ihsan buyurulması meblağı mezkûrenin cemaati merkumenin Patrik ve Eksarhanlarına teslim ve i'ta kılınması..." istenmekteydi. Yukarıda belirtilen meblağların bizzat cemaat patrikhanelerine teslim edilmesi ve teslim karşılığında beş tane de senedin takdim edilmesi istenmektedir. 5 bin kuruluşluk yardımın Süryanî cemaatine teslimi ile alakalı 10 Nisan 1902 (28 Mart 1317 R.) tarihli senedde "Paskalya münasebetiyle Süryanî Cemaati kulları eytam ve fukara etfaline tevzi'i olunmak üzere taraf-ı eşraf-ı hazreti padişahiden atıyye-i seniyye olarak inayet ve ihsan buyrulan 5 bin kuruş ahz olunduğu mebni iş bu sened takdim kılındı." denilmektedir. Yapılan bu yardıma iki gün sonra, 12 Nisan 1902 (22 Zilhicce 1318) tarihinde Süryanî Kadim Patrikliğinin teşekkür ettiği görülmektedir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 21/79].

"Hazine-i Hassa-i Şahane Nazırı"⁹⁶ 14 Nisan 1906 (20 Safer 1324) tarihli yazısından paskalya münasebetiyle Rum ve Ermeni Patrikhanelerine 25 bin, Bulgar Eksarhanesi'ne 20 bin, Ermeni Katolik Patrikhanesi'ne 10 bin ve Süryanî Patrikhanesi'ne de 5 bin kuruş yardımda bulunulduğu ve karşılığında aynı tarihte beş senet düzenlendiği anlaşılmaktadır. Yardımı alan patrikhaneler yapılan yardımdan dolayı da teşekkürlerini bildirmişlerdir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 24/52]. Adı geçen bu beş cemaate farklı miktarlarda yardım edilmesi onların mensuplarının nüfusları ile alakalı olmalıdır.

19 Nisan 1916 (16 Cemaziyelahir 1334) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesinde belirtildiğine göre Adliye ve Mezahib Nezareti paskalya münasebetiyle patrikhanelere her yıl yapılan yardımların, Süryanî Kadim Patrikhanesi için de yapılmasının uygun olduğunu ifade ederek Meclis-i Vükela'dan onay istemiştir. Süryanî Kadim Patrikhanesi'ne daha önceleri paskalyalarda yardımlar yapıldığı yukarıda belirtilmişti. Ancak nedeni bilinmeyen bir sebepten dolayı yardımlar kesilmiş olmalı ki, yardımların devam etmesi için istekte bulunulduğu görülmektedir. Paskalya münasebetiyle diğer cemaatlere yapılan yardımın Süryanî Kadim Patrikliği Vekaletine de yapılması ile alakalı Adliye ve Mezahib Nezareti'nin tezkeresi üzerine Meclis-i Vükela adı geçen

⁹⁶ "Hazine-i Hassa-i Şahane Nazırlığı", Padişahların şahsi varidat ve masarifine ait işlerle alakalı bulunan teşkilatın adıdır [Pakalın, 1993, C I: 787].

patrikliğe paskalyalarda 2 bin beş yüz kuruş verilmesinin uygun olduğunu belirtmiştir [B.O.A., MV: 201/70].

Osmanlı Devleti'nin manastırlarda bulunan Süryanî Kadim Patrikliği'ne bağlı din adamlarına da zaman zaman yardımda bulunduğu görülmektedir. 05 Eylül 1917 (17 Zilkade 1335) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde Süryanî Kadim Cemaati'nin, manastırlarında bulunan din adamlarının ihtiyaçları için yardım talebinde bulunduğu belirtilmiştir. Bu konuda Adliye ve Mezahib Nezareti tarafından uygun görülen 2 bin 500 lira yardım yapılması şeklindeki talep üzerine Meclis-i Vükela, talep edilen miktarın "Mesarif-i Mestureden" (gizli ödenek) ödenmesi için Harbiye Nezareti'ne bildirilmesini istemiştir [B.O.A., MV: 209/45].

Süryanî Katolik Patrikliğinin de muhtemelen Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle patrikhaneye ait gelirlerin kesilmesinden dolayı, papaz ve ruhbanların ihtiyaçları için yardım talebinde bulunduğu görülmektedir. 20 Mart 1918 (07 Cemaziyelahir 1336) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde, Süryanî Katolik Patrikliği'nin Halep, Musul ve Diyarbakır Vilayetlerinde patrikhaneye ait gelirlerinin kesilmesinden dolayı, papaz ve ruhbanın ihtiyaçlarını temin için Adliye ve Mezahib Nezareti aracılığı ile hükümetten yardım talebinde bulunmuştur. Adliye ve Mezahib Nezareti'nin konu ile alakalı tezkeresi gereğince de Meclis-i Vükela, Tahsisat-ı Harbiyeden 1000 lira yardım yapılmasını uygun görmüştür [B.O.A., MV: 211/128].

Meclis-i Vükela'nın 22 Kasım 1919 (28 Safer 1338) tarihli toplantısında Süryanî Kadim Patriği'nin cemaati adına yapmış olduğu bazı istekler görüşülmüştür. Bu istekler arasında şunlar yer almaktadır: Harp esnasında göç etmiş olan Süryanîlerin memleketlerine dönerek iskan edilmesi; taşınabilir ve taşınamaz mallarının geri verilmesi; hükümet tarafından Maarif-i Hassa İnesinden Süryanî memleketlerine yardım için tahsisat ayrılması; Galatasaray Sultani Mektebi'yle Mekatib-i Resmîyeye her sene ikişer çocuğun yatılı ve ücretsiz olarak kabul edilmesi; İstanbul'da kabristan olarak münasip bir yerin tahsis edilmesi; savaşta ve tehcir esnasında ölenlerin çocuklarına hükümetçe yardım yapılması; hükümet tarafından patrikliğe tahsis olunan ve bir seneden beri birikmiş olan iki bin kuruşun elli liraya tamamlanarak tahsis

edilmesi; Dersaadet ve taşrada meclis ve resmi dairelerde Süryanî Kadim cemaatinden daha ehil olanların istihdamlarının yapılması. Bu istekler üzerine Meclis-i Vükela, muharebede vefat etmiş olanlardan Süryanî Kadim Cemaati mensuplarının yetimlerine ve kanunen maaş tahsisinden istifade edemeyenlere bir defaya mahsus olmak üzere yüz elli liranın verilmesini, mezhep değiştirmek isteyenlere muhalefet edilmemesini, hükümetçe patrikliğe aylık beş bin kuruş tahsis edilmesini, cemaat mensuplarından meclis ve resmi dairelerde daha ehil olanlarının istihdamının gerçekleştirilmesini ve mektep için usulen müsaade istenmesinin gerektiğini belirten bir karar almıştır [B.O.A., MV: 217/127].

11 Mayıs 1920 (22 Şaban 1338) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesinde, Süryanî Kadim Cemaatinin Adliye ve Mezahib Nezareti vasıtasıyla hükümetten yardım talebinde bulunduğu görülmektedir. Bu talebinde Süryanî Kadim Cemaati, muharebede vefat eden ve kanunen maaş tahsis edilerek sevindirilemeyen yetim ve dullar için bir defaya mahsus yapılan 750 lira yardımın yetersiz olduğunu ve tekrar tahsisat ayrılmasını istemiştir. Bunun üzerine Meclis-i Vükela, Maliye Nezareti'nden yardım talebini karşılamak için hazinenin durumunu sormuş, ancak hazinenin durumunun bu sefer yardım yapmaya müsait olmadığı cevabını almıştır. Daha sonra ise durum Adliye ve Mezahib Nezareti'ne bildirilmiştir [B.O.A., MV: 219/32].

Yukarıdaki belgelerden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti, Süryanî vatandaşlarına başta dinî günlerinde olmak üzere değişik zamanlarda yardımlarda bulunmuştur. Bilhassa Sultan II. Abdülhamid zamanında paskalyalarda önemli miktarlarda yardımlarda bulunulduğu görülmektedir. Zaman zaman hem Süryanî Kadim Cemaati hem de Süryanî Katolik Cemaati hükümetten Adliye ve Mezahib Nezareti vasıtasıyla yardım talebinde bulunmuştur. Bu yardım taleplerine devletin hiçbir ayırım yapmadan hemen karşılık verdiği gözlerden kaçmamaktadır. Yardım isteklerine hem Birinci Dünya Savaşı esnasında hem de savaş sonrasında devletin olumlu karşılık vermeye çalışması ise gerçekten ilginçtir. Bu durumu ilgi çekici hale getiren sebepler arasında; gayrimüslimlerin önemli bir kısmının savaş esnasında düşmanlarla işbirliği yapması, savaşın çok zor ve çetin geçmesi ve daha da önemlisi savaştan mağlubiyetle çıkılması yer almaktadır. Bütün bu gelişmelere rağmen yardım talepleri karşılanılmaya

çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği, topraklarının parça parça işgal edildiği bir ortamda bile Süryanî Kadim Patrikhanesi'ne aylık beş bin kuruş tahsis etmiştir. İstanbul'un resmen işgal edildiği bir ortamda dahi ihtiyaç sahibi Süryanîlere yardım talebine olumlu cevap verebilmek için Maliye Nezareti'ne müracaat etmesi ise gerçekten manidardır.

4.5. İbadethaneler

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ile kendilerine mahsus mezarlıkları vardı. Kiliselere ve kiliselere ait vakıf topraklara kimse karışamazdı. Millet liderlerine verilen her atama beratında bu durum özellikle belirtilmekteydi [Bozkurt, 1989: 21; Eryılmaz, 1996: 45]. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'nin 11. maddesinde “Devleti Osmaniyenin dini İslâmdır. Bu esası vikaye ile beraber asayişî halkı ve adabı umumiyeyi ihlâl etmemek şartile memaliki Osmaniyede maruf olan bilcümle edyanın serbestii icrası ve cemaatı muhtelifiye verilmiş olan imtiyazatı mezhebiyenin kemakân cereyanı Devletin tahdi himayetindedir” [Erdem, 1982: 4]. denilerek, devletin resmi dininin İslam dini olduğu, kamu düzenine ve adaba aykırı olmamak kaydıyla tanınmış bütün dinlere serbest ibadet hakkı verildiği belirtilmiştir.

4.5.1. Kiliselerin Yapımı ve Tamiri

Osmanlı Devleti'nin yeni kilise ve havra yapımına XVIII. yüzyıla kadar sınırlı düzeyde müsaade ettiği, mevcutlarının tamiri hususunda da izin alınmasını şart koştuğu belirtilmektedir. Ancak bu yüzyıldan sonra gayrimüslimler için bu sınırlamanın ortadan kalktığı görülmektedir [Eryılmaz, 1996: 45; Güler, 2000: 62; Bozkurt, 1989: 22].

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Süryanîler de bütün gayrimüslimler gibi yeni kilise, manastır, hastahane, okul gibi pek çok bina inşa edebilmekte, mevcut binalarda ekler, değişiklikler ve tamirat yapabilmekte idiler.

1850 (1266) yılında Mardin'de ikamet eden Süryanî Yakubî Patriğinin, cemaatine mensup kiliselerin kiremitlerini aktarmak, sıva, cam, çerçeve ve kapılarının yenilenmesi ve tamirini sağlamak için tabi oldukları Ermeni Patrikhanesi'ne müracaat ettiği görülmektedir. Bunun üzerine Ermeni Patriği ve Millet Meclisi müştereken devletten istekte bulunarak tamire müsaade edilmesini istemiştir. Müsaade de bulunulmaması halinde kiliselere başkaları tarafından müdahalelerde bulunulabileceğini de belirtmişlerdir. Bundan dolayı da Kürdistan Valisine bir emirname yazılmasını istemişlerdir. Devlet derhal meseleye ehemmiyetle yaklaşmış, Kürdistan Valisine hitaben bir emirname yazılmış ve durum hakkında bilgi verilerek, kiliselerin tamirine müsaade edildiği bildirilmiştir [B.O.A., HR. MKT: 33/10].

1911 (1327 R.) yılında Dahiliye Nezareti tarafından Adliye ve Mezahib Nezaretine gönderilen yazıda Mardin'de bulunan Erba'in Kilisesi avlusunda inşaat ve tamirata ruhsat verildiği belirtilirken, yine 1911 (1327 R.) yılında Mardin'in Gölesiyân mahallesindeki Süryanî Kadim Cemaatine mahsus Mor Patris Kilisesi'nin genişletilerek inşasına dair harita ve evrakların gönderildiği de belirtilmektedir [B.O.A., DH. İD: 114-1/32].

Adliye ve Mezahib Nezareti'nin verdiği bilgiler doğrultusunda, Sadrazam 25 Ocak 1911 (23 Muharrem 1329) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne hitaben kaleme almış olduğu yazıda; Suriye Vilayetinin Humus kazasındaki Hamidiye mahallesindeki bir binanın Süryanî Katoliklerce kilise yapılmak üzere satın alındığını bildirmiştir. Bu binanın kilise yapılması isteğine Şura-yı Devlet kararı gereğince irade-i seniyye ile müsaade edildiği de adı geçen nezarete ifade edilmiştir. Dahiliye Nezareti'nin de 30 Ocak 1911 (28 Muharrem 1329) tarihinde durumu Suriye Vilayeti'ne haber verdiği görülmektedir [B.O.A., DH. İD: 114-1/19].

Kudüs-ü Şerif’de, Babulamud civarında Süryanî Katolik Cemaati’ne mensub Musa Bin Serkiz Efendi’nin arsasına Adliye ve Mezahib Nezareti’nin tezkeresi üzerine ve Şura-yı Devlet kararı ve 28 Ağustos 1912 (15 Ramazan 1330) tarihli irade-i seniyye ile kilise yapımına ruhsat verildiği görülmektedir. İrade-i seniyyede “İki bin beş yüz zira’ sırf mülk arsaya yirmi üç metro elli santimetro ve tul ve on sekiz metro arz ve yirmi kırat ibadetde cemaati merkumeye mahsus bir kilise ile yirmi bir buçuk metro tul ve ondörd metro arz ve kilisenin sakf dahil olmaksızın dokuz buçuk metro irtifaında yirmi dört kapı ve yirmi sekiz pencere ve on dört odayı muhtevi bir manastır inşasına Şura-yı Devlet kararı ile ruhsat verilmiştir.” denilmektedir. Bu irade-i seniyyede Sultan Mehmed Reşad, Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Vekili Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile Adliye ve Mezahib Nazırı Abdülhalim Paşa’nın da imzaları yer almaktadır. 17 Eylül 1912 (5 Şevval 1330) tarihinde Sadrazam Müsteşarının durumu Dahiliye Nezareti’ne bildirmesinden sonra, Dahiliye Nezareti de Kudüs-ü Şerif Mutasarrıflığı’ndan irade-i seniyye gereğince muamele yapılmasını istemiştir [B.O.A., DH. İD: 162-1/7].

Mardin’in Gölesiyân mahallesinde, Süryanî Kadim Cemaati Patriğinin tasarrufunda bulunan hanenin genişletilerek tamirine ve çan kulesinin inşasına Adliye ve Mezahib Nezareti’nin yazısı ve Şura-yı Devlet kararı ile düzenlenen 22 Ekim 1912 (10 Zilkade 1330) tarihli İrade-i Seniyye ile ruhsat verildiği anlaşılmaktadır. Sultan Mehmed Reşad imzalı bu irade-i seniyyede “Mardin’in Gölesiyân mahallesinde Süryanî Kadim cemaati patriğinin uhde-i tasarrufunda bulunub bir müddetten berü cemaati mezkûre için mabed ittihaz edilen hanenin çan kulesi inşa ve çan ta’lim (ya da ta’lik) ve isti’mal olunmak ve 18 buçuk metro ve tavil ve bir cihetden on diğer taraftan 14,5 metro arz ve 5 metro irtifaında olmak ve bir kapu ile beş pencereye havi bulunmak üzere tevsian tamirine Şura-yı Devlet kararıyla ruhsat verilmiştir. Bu irade-i seniyyenin icrasına Adliye ve Mezahib ve Dahiliye Nezaretleri memurdur.” denilmektedir [B.O.A., DH. İD: 162-1/29].

Hama’nın Akıbe mahallesinde 17 Kasım 1913 (17 Zilhicce 1331) tarihli olan ve onaya sunulan irade-i seniyyede, Süryanî Katolik Cemaatine mahsus İlyas bin Süleyman Musa adındaki bir şahsa ait arsa üzerine üst katı Maarif Nizamnamesi’nin 129. maddesindeki hükümlere riayet etmek şartıyla üst katı mektep olmak üzere kilise inşa

edileceği belirtilmektedir. Bina on beş metre yetmiş santimetre uzunluğunda, sekiz metre genişliğinde ve sekiz buçuk metre yüksekliğinde, bir kapı ve otuz iki pencereden ibaret olacak ve yüksek bir yerine de çan takılacaktır [B.O.A., MV: 230/93].

Ma'muratülaziz (Elazığ) Vilayeti Pötürge Kazası Taraksu Nahiyesi Vink Köyündeki kilise harabesi üzerine 03 Şubat 1914 (7 Rebiülevvel 1332) tarihli irade-i seniyye ile uzunluğu ondört, genişliği sekiz ve yüksekliği yedi metre olan bir kilise yapılmasına Şura-yı Devlet kararı üzerine ruhsat verildiği belirtilmektedir. Sultan Mehmed Reşad imzalı irade-i seniyyede, Sadrazam Mehmed Said Paşa'nın, Adliye Nazırı İbrahim Paşa'nın ve Maliye Nazırı Rıfat Paşa'nın isimleri yer almaktadır [B.O.A., DH. İD: 162-2/37].

Bitlis Vilayeti'ndeki, Siirt Süryanî Kilisesi'nde harap olan bir odanın yeniden inşasını sağlayabilmek için 22 Ocak 1912 (2 Safer 1330) tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti Müsteşarı'nın, yerel yöneticilerinden bilgi isteyeceğini belirttiği görülmektedir. Müsteşar, Bitlis Vilayeti aracılığı ile durumun incelenmesinden sonra gerekli izin verileceğini de ifade etmiştir [B.O.A., DH. İD: 114-1/37].

Yukarıda da görüldüğü gibi Süryanîlerin yeni bina yapımı, tamiri ve eki gibi pek çok isteği karşılanmaktaydı. Bir kısıtlamaya gidilmesi söz konusu değildi. Osmanlı Devleti'nin, her türlü inşa faaliyetini merkezden kontrol ettiği, inşa ve tamir işlerine İstanbul'dan izin verdiği, İstanbul'dan izin verirken de yerel yöneticilerinin olayı iyice araştırmasını sağladığı ve buna göre gerekli görürse izin verdiği belgelerden anlaşılmaktadır. Yeni yapılacak, tamir olunacak, ek ve değişiklikler yapılacak bina için cemaatler patrikhane aracılığıyla izin talebinde bulunmaktaydılar. Talep, Şura-yı Devlet tarafından incelenmekte, uygun görüldüğü takdirde ise bu isteğe olumlu cevap verilmekteydi. Binalarla alakalı verilen izinlerde en ince ayrıntıya dahi değinilmekteydi. Binanın nerede ve kime ait arsa üzerinde yapılacağı, hangi ölçülerde olacağı, genişliği, uzunluğu, yüksekliği, kaç kapılı ve kaç pencereli olacağı, ahşap mı, kargir mi olacağı belirtilmekteydi. Tamir, ek ve değişikliklerde binaların nerelerinin

tamir edileceği, hangi eklerin yapılacağı en ince ayrıntısına kadar tespit edildikten sonra izin verilmekteydi.⁹⁷

4.5.2. Kabristan Tahsisi

Osmanlı Devleti'nin, gayrimüslim vatandaşlarının her türlü dinî vecibelerini rahatça yerine getirebilmelerini sağlamak için gerekli çalışmalarını yaptığı görölmektedir. Osmanlı Devleti varlık mücadelesi verdiği zamanda bile gayrimüslim vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış olduğu bu yıllara ait belgelerden anlaşılmaktadır. 1920 (1339) yılında Süryanî Kadim Cemaati için Rum ve Ermeni kabristanlığı civarında üç dönümlük bir arazi tahsisi için çalışmalar yapıldığı görölmektedir [B.O.A., DH. KMS: 60-1/14]. 24 Ekim 1921 (22 Safer 1340) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde de İstanbul'daki Süryanî Kadim Cemaati için kabristan olarak kullanılmak üzere iki dönüm arazi alınarak bedelinin devlet tarafından karşılanacağı belirtilmektedir [B.O.A., MV: 222/118].

4.6. Süryanîlerin Taraf Olduğu Tartışmalar

Süryanîler arasında, bilhassa XIX. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan Katolik ve Protestan kiliselerinin misyon çalışmaları neticesinde mezhep değiştirmelerin yaygınlaştığı görölmektedir. Süryanî cemaatine mensup bazı kimselerin başta Katolik mezhebi olmak üzere diğer mezhep ve cemaatlere geçmeleri bir takım yeni sorunlar meydana getirmiştir. Bu sorunların en başında ise kilise ve manastırların paylaşımı konusu gelmektedir. Eski cemaatlerinde kalmaya devam edenlerle, farklı cemaatlere geçenler arasında ibadethanelerin aidiyeti hususunda büyük tartışmalar meydana gelmiştir.

Bu konuda akla şu sorular gelebilir: Osmanlı Devleti'nin konuya yaklaşımı nasıl olmuştur? Devlet bu meseleyi kamçılammış mı? Cemaatlerden birini destekleyerek diğerlerine karşı ayrıcalık tanımış mı?

⁹⁷ Daha geniş bilgi için bkz. [Beydilli, 2000: 255-266].

Devletin olaylara yaklaşımını ve cemaatlerin birbirleriyle yapmış oldukları tartışmaların boyutlarını daha iyi görebilmek için konu ile alakalı bazı örneklere bakmak daha yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'ndeki Süryanîlerin yaşamış olduğu hemen her yerde, mezhep değiştirmelerden kaynaklanan problemlerin yaşandığı görülmektedir. Bu problemlerin temeli, bir yerleşim yerindeki Süryanîlerin bir kısmının ya da tamamının başka bir mezhebe girmesi neticesinde, devam ettikleri mabetleri de kendi mezheplerine ait kiliseler olarak ittihaz ederek hak talebinde bulunmalarından kaynaklanıyordu. Bu nedenle devlete müracaat ederek bu kiliselerin kendilerine verilmesini talep etmekteydiler. Buna karşılık mevcut mezheplerinde kalanlar ise ibadethanelerin kendilerinde kalması gerektiğini belirterek kiliselerin el değiştirmesini engellemek için çaba sarf etmekteydiler. Her iki tarafta bu konuda devlet nezdinde girişimlerde bulunarak sorunun kendi lehlerine çözümünü arzu etmekteydiler.

4.6.1. Süryanî Kadim Cemaati ile Süryanî Katolik Cemaati Arasındaki İhtilaflar ve Osmanlı Devleti

Süryanîler içinde, Batılı kiliselerin tesiri ile mezhep değiştirenlerin çoğunlukla Katolik Mezhebi'ni kabul ettikleri bu dönemdeki belgelerden anlaşılmaktadır. Geleneksel Süryanî Kilisesi'nden ayrılarak Katolik mezhebini seçen Süryanîler, eski mezheplerinde kalan Süryanîlerle mabetlerin paylaşılması hususunda yıllarca devam eden tartışmalar içine girmişlerdir.

Bu konuda Süryanî Yakubîlerle Süryanî Katolikler arasında pek çok anlaşmazlık olduğu görülmektedir. Meydana gelen anlaşmazlıklardan bir tanesi de Musul'da ortaya çıkmıştır. Musul'da bir kısım Süryanî'nin, Katolik mezhebine girmesi ile ibadethaneleri kimin kullanacağı iki cemaat arasında problem oluşturmuştur. 1886 (1303) yılındaki Meclis-i Mahsus Zabıtnamesi'nde belirtildiğine göre daha önce Şurayı Devlet Dahiliye Dairesi Musul'da yer alan 4 adet kiliseden ikisini Süryanî

Katoliklere, diğerk ikisini de Süryanî Kadimilere verilmesi yönünde karar vermiştir [B.O.A., MKT. MHM: 491/38].

Ancak Musul Valiliğı kilise paylaşımı ile alakalı ferman dan hoşnut olmayan Süryanî Yakubîlerin derhal bu duruma itiraz ederek şikayette bulduklarını, heyecan ve telaşa kapıldıklarını bildirmiştir. Bunun üzerine devlet, 09 Nisan 1879 (28 Mart 1295 R.) tarihinde Musul'daki yöneticilerinden durumu Yakubîlere izah etmesini, arazi ve kabirler gibi bir takım meselelerin oluşturulacak bir komisyon tarafından halledileceğini belirtmesini istemiştir [B.O.A., MKT. MHM: 484/3].

Fakat sorun aşılammış olmalı ki Musul'daki kilise paylaşımı ile alakalı tartışma bu sefer Meclis-i Mahsus'ta görüşülmüştür. 1886 (1303) tarihli Meclis-i Mahsus Zabıtnamesi'nde belirtildiğine göre, Süryanî Kadimilerin verilen karara muhalefetinin devam etmesi üzerine, Süryanî Katolik Patriğı Azaryan'ın geri adım attığı bildirilmiştir. Sadaretin bu konudaki ifadesine göre Azaryan, mevcut durumda ihtilafın devam edeceğini, anlaşmazlık konusu olan kiliselerden üçünün Süryanî Kadimilere bırakılarak meselenin halledilmesi için gayret sarf edeceğini ifade etmiştir. Sadaret, ihtilafın bu şekilde ortadan kaldırılması için iki taraf nezdinde girişimlerde bulunularak neticenin bildirilmesi istenmiştir [B.O.A., MKT. MHM: 491/38].

Bütün bunlara rağmen olumlu bir netice elde edilemediğı yine 1886 (1303) yılında konunun bir kez daha Meclis-i Mahsus'ta ele alınmasından anlaşılmaktadır. Burada olayın geçmişten o güne kadar gelişen seyri hakkında bilgi verildikten sonra Süryanî Katolik Patriğı'nin sorunun çözümü yönünde yapmış olduğu teklif için Süryanî Kadimilerin iknaya çalışıldığı belirtilmiştir. Ancak Süryanî Kadim Cemaati'nin İstanbul'da vekili olan Abdunnur Efendi'nin bu teklifi kabul etmeyerek cemaatine havale etmesi üzerine bir netice alınmadığı da bildirilmiştir. Bu gelişmelere rağmen meselenin yine de sulh yolu ile halledilmesi istenmiştir [B.O.A., MKT. MHM: 491/65].

Yukarıda da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, Musul'da ihtilaf konusu olan kiliselerin paylaşımı hususunda önce kiliseleri iki cemaate paylaşmış ve bazı ayrıntıların yerel

bazda oluşturulacak bir komisyonla halledilmesini arzu etmiştir. Süryanî Kadimilerin bu paylaşmayı kabul etmemeleri üzerine, Osmanlı Devleti meselenin çözümünde zorlayıcı bir tavır takınmaktan ziyade, her iki tarafın anlaşarak meseleyi halletmeleri yolunu tercih etmiştir. Bu maksatla bilhassa Süryanî Katolik Patriği'nin kalıcı bir çözüm bulma yolunda çaba sarf ederek bazı ödünler verdiği de görülmektedir. Meselinin çözümü için yapılan çalışmalar yıllarca sürmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin, baskı yoluyla kendi düşüncesini kabul ettirme yoluna başvurmadığı da özellikle dikkat çekmektedir.

Hama Sancağı'na bağlı Humus Kazasının Karyeteyn Köyündeki Marelyan Manastırı'nın aidiyeti konusunda da iki cemaat arasında ihtilaf olduğu görülmektedir. 23 Mayıs 1910 (13 Cemaziyelevvel 1328) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde görülmektedir. Zabıtnamede, Marelyan Manastırı'nın önceleri Süryanî Kadim Cemaatine ait olduğu, Suriye Valiliğinin de bu yönde görüş bildirdiği, ancak nasıl olduğu bilinmeyen bir şekilde adı geçen manastırın Süryanî Katolik Cemaatine geçtiği ifade edilmiştir. Süryanî Kadim Patriklığı de manastırın kendilerine ait olduğunu ve evkafıyla beraber kendilerine teslim edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Karyeteyn Köyündeki cemaatin bir kısmının Katolik mezhebine geçmesi üzerine Süryanî Katolik Patriği, manastırın kendilerine geçtiğini ifade etmiş, bundan dolayı da manastır Fransız Müessesat Defteri'ne kaydedilmiştir. Bunun üzerine Şura-yı Devlet Marelyan Manastırı'nın Fransız Müessesat Defteri'nden çıkartılarak yeniden Süryanî Kadim Patriklığı'ne iade edilmesine karar vermiştir [B.O.A., MV: 140/53]. Süryanî Katolik Patriklığı'nin uhdesinde bulunan müesseselerin aynı zamanda Fransız Müessesat Defteri'ne kaydedilmesi bizlere Süryanî Katolik Cemaatinin Katoliklerin hamiliğini üstlenen Fransızların himayesi altında olduğunu göstermektedir.

Sadrızam namına müsteşarının 01 Aralık 1914 (12 Muharrem 1333) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği tezkereden, Hama'daki Karyeteyn Köyü Marelyan Manastırı'nın hemen Süryanî Kadim Cemaatine teslim edilmemiş olduğu, Süryanî Kadim Patriklığı'nin manastırın kendilerine devredilmesi konusunda istekte bulunmasından anlaşılmaktadır. Yazıda manastırın adı geçen patriklığe teslim edilmesinin gerektiği belirtilmektedir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Suriye

Vilayeti'nden manastırın Süryanî Kadim Cemaatine teslimi hakkındaki kararın yerine getirilmesini istemiştir [B.O.A., DH. İD: 154/16].

Süryanî Katolik Patriği Efram Rahmani 01 Mart 1915 (16 Şubat 330 R.) tarihinde, Hama'da bulunan Marelyan Manastırı'nın Süryanî Kadim Cemaatine verilmesinden hoşnut olmayarak, göndermiş olduğu telgraf ile olaydan duyduğu rahatsızlığı belirtmiş ve adı geçen manastırın kendilerine bırakılması yönünde istekte bulunmuştur [B.O.A., DH. İD: 154/16].

Marelyan Manastırı hakkındaki gelişmelerin yukarıda ifade edilenlerle sınırlı kalmadığı görülmektedir. 30 Nisan 1921 (21 Şaban 1339) tarihli Meclisi Vükela Zabıtnamesi'nde, Süryanî Kadim Cemaatine ait iken bir ara Süryanî Katolikler tarafından el konulan ve Şura-yı Devlet kararıyla Süryanî Kadim Cemaatine iade edilen Marelyan Manastırı hakkındaki "Emr-i Âlî"⁹⁸ Süryanî Kadim Patrikliği tarafından istendiği belirtilmektedir. Bunun üzerine Meclisi Vükela, Emr-i Ali'nin bir suretinin adı geçen patrikliğe verilmesinde bir sakınca görülmediğini belirtmiştir [B.O.A., MV: 221/129].

Süryanî Kadim Cemaatinin yukarıda belirtilmiş olan isteği gerçekten ilginçtir. İsteğin yapıldığı 1921 yılı dikkate alınırsa adı geçen manastırın bulunduğu topraklar Fransız işgali altında yer almaktadır. Süryanî Kadim Cemaati kendileri gibi Hıristiyan olan bir devletten bu konuda yardım talep etmeyerek Osmanlı Devleti'nin daha önceleri vermiş olduğu karar gereğince sahip olduğu manastırı güvence altına almak istediği görülmektedir. Belki de manastırı, Fransız himayesi altında bulunan Süryanî Katolik Cemaati'ne karşı güvenceye almak için Osmanlı Devleti'nden kendine ait olduğunu gösterir bir belge talep etmiştir.

Kilise ve manastırların paylaşılması hususunda Süryanî Yakubîlerle, Katolikliği seçen Süryanîler arasında Şam'daki Beş Bab kilise ve Manastırı'nın aidiyeti hususunda da anlaşmazlık çıktığı görülmektedir. 1853 (1269) yılında Ermeni Patrikliği ve Ermeni Millet Meclisi, kendilerine tabi olan Süryanî Yakubî Cemaati adına Beş Bab Kilise ve

⁹⁸ "Emr-i Âlî" padişah tarafından verilen emir demektir [Develioğlu, 1997: 219].

Manastırı'na yönelik Süryanî Katoliklerin müdahalesinin engellenmesini istemektedir. Bu girişimden başka Süryanî Yakubî Rahibi Pedrus, Süryanî Katolikler tarafından yapılan müdahalenin engellenmesi için girişimlerde bulunmak üzere İstanbul'a gelmiş ve iki yıl kadar da burada kalarak sorunun kendi cemaati lehinde çözümlenmesi için çalışmalarda bulunmuştur [B.O.A., A. DVN: 92/39]. Osmanlı Devleti 1853 (1269) yılında Şam-ı Şerif Valisi'nden Ermeni milletine tabi Süryanî Yakubîlerle, Süryanî Katolikler arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için çaba göstermesini istemiştir [B.O.A., A. MKT. UM: 144/89].

4.6.2. Süryanî Cemaati ile Ermeniler Arasındaki İhtilaflar ve Osmanlı Devleti

Süryanîler ile Ermeniler arasında meydana gelen ihtilaflar; ibadethanelerin paylaşılması, Süryanîlerin Ermeni Patrikhanesine bağlı kalmak istememesi, Ermenilerin çıkardığı olaylardan Süryanîlerin rahatsız olarak zarar görmesi gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Süryanîlerle Ermeniler arasında meydana gelen ihtilafların zaman zaman çatışmaya kadar vardığı görülmektedir. 16 Kasım 1890 (4 Teşrinisani 1306 R.) tarihinde Vekil Mutasarrıf Kadısı Asım Bey'in Adliye Nezareti'ne çekmiş olduğu telgrafta Süryanîlerle, Ermeni Katolikler arasında Kırmakilise'de Ermenilere ait odanın sıvanması nedeniyle iki taraf arasında huzursuzluk meydana geldiği belirtilmiştir. Bu huzursuzluktan dolayı çatışma çıkabileceğinin önceden haber alınması üzerine bölgeye polis ve zabıt sevk edilmiştir. Ancak buna rağmen Süryanîler, Ermeni Katoliklerden birine saldırınca iki taraf arasında meydana gelen çatışmada 9 kişinin hafifçe yaralandığı ve olaya sebebiyet verenlerin de yakalandığı bildirilmiştir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 4/71].

Diyarbakır Vilayeti Lice Kazası'ndaki Akkilise Manastırı'nın aidiyeti hususunda da Ermeniler ile Süryanîler arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Şura-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi'nin 14 Nisan 1914 (18 Cemaziyevvel 1332) tarihli kararında Akkilise'nin Ermenilere ait olduğu

belirtilmiştir. Diyarbakır Valisi 12 Haziran 1914 (18 Recep 1332) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Akkilise Manastırı'nın Ermenilere ait olduğunu belirten kararın Lice Kaymakamlığı vasıtasıyla cemaatlere tebliğ edildiğini bildirmektedir. Bu gelişme üzerine Süryanî Kadim Serpikoposluğu'ndan yapılan itirazda Vilayet İdare Meclisi'nin tarafgirane bir karar ile Akkilise Manastırı'nı Ermenilere verdiği belirtilerek kararın Süryanî Kadim Cemaati Patrikliği'ne tebliğ edilmesi gerektiği, episkoposluğa yapılan tebligatın bir geçerliliğinin olmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca alınan bu kararın patrikliğe tebliğ edilerek alınacak cevaba kadar da tehir edilmesi gerektiği ve cemaatlerinin de bu karardan ötürü çok müteessir olduğu bildirmiştir. 06 Temmuz 1914 (12 Şaban 1332) tarihinde Sadrazam namına müsteşarının Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği tezkerede Süryanî Kadim Patriği'nin çekmiş olduğu telgrafta Şura-yı Devlet'in vermiş olduğu karara itiraz edeceklerini, manastırın kendilerine aidiyeti hususunda deliller sunacaklarını, kesin netice alınana kadar da manastırın Ermenilere teslim edilmemesini istediği belirtilmiştir. Ancak Sadaret yine de kararın tehir edilemeyeceğini ifade etmiştir [B.O.A., DH. İD: 162-2/51].

Süryanîler uzun yıllar Ermeni Patrikhanesi'ne tabi olarak devletle ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Ancak buna rağmen Süryanîlerle Ermeniler arasında zaman zaman huzursuzluklar çıkmıştır. Süryanîlerin, Ermeniler hakkındaki şikayetleri temelde iki nedene dayanmaktadır: Birincisi; Ermenilerin Süryanîleri kendi cemaatleri içinde göstermesi, ikincisi ise; Ermenilerin çıkardıkları olaylardan zarar görmeleri. Bu nedenlerden dolayı Süryanîler Ermenilerden duydukları rahatsızlıkları devlete şikayet ederek bildirmişlerdir.

08 Mart 1893 (19 Şaban 1310) tarihinde Başkitabet'e yazılan cevapta Süryanîlerin, Ermeni Patrikhanesi tarafından yapılan müdahaleleri kabul etmeyerek hemen şikayette bulduklarını, patrikhanenin ise onları kendi dairesinde kabul ederek ayrı mezhepleri ve müstakil patrikleri olduğu halde onların nüfuslarını Ermeni Nüfus Defterlerine kaydederek, Ermeni nüfusunu fazla gösterdikleri belirtilmiştir [B.O.A., Y. EE: 38/69].

19 Aralık 1895 (7 Kanunuevvel 1311 R.) tarihinde Süryanî Kadim Milleti Patriği Abdülmesih Efendi ve diğer ileri gelenlerin de imzasının yer aldığı belgede,

Süryanîlerin, Hazreti Ömer'den beri İslam Devletleri ve beş yüz seneden beri de Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşadıkları belirtilmiştir. Bu esnada din ve mezheplerinin, mal, can ve ırzlarının İslam hükümetleri tarafından ve komşuları İslam ahalisi tarafından korundukları vurgulanarak hal ve idarelerinden memnun olarak hazret-i Hilafetpenahiye müteşekkik olduklarını ifade etmişlerdir. Bir süre önce Diyarbakır ve kendi çevrelerinde Ermenilerin yapmış oldukları olaylarda zorlama ve tehditlere rağmen yer almadıklarını babalarımız ve dedelerimizden bizlere kalan en kıymetli miras olan bu gerçek yoldan çıkmayarak, cahillerini de bu olaylara katılmaktan men ettiklerini belirtmişlerdir. Padişaha farz olan itaat nimetinin kıymetini bilerek de hiçbir olaya katılmadıklarını ve fitne çıkaranları reddettiklerini bildirmişlerdir [B.O.A., Y. PRK. AZN: 15/1].

Dersaadet Süryanî Kadim Patriki Vekili Serpiskopos Buls 26 Aralık 1895 (10 Recep 1313) tarihinde Sadarete hitaben kaleme almış olduğu yazıda Anadolu'da Bitlis, Ma'muratilaziz ve Diyarbakır Vilayetleri ile Urfa Sancağında bulunan Süryanî Kadim Cemaati mensuplarının Ermenilerin çıkarmış olduğu fesattan zarar gördüklerini, Devlet-i Ebed Müddet'e olan sadakatlerinden dolayı bunları arz etmeye mecbur kaldığını belirtmektedir. Serpiskopos Buls; Ermenilerin nüfuzunu kabul etmediklerinden dolayı, Ermenilerin kendilerine düşmanlık ederek kilise ve manastırlarına, din adamlarına, kabristanlarına ve ibadetlerini yapmakta olan cemaat mensuplarına yönelik hareketler içinde bulunarak zulüm yaptıklarını ifade etmektedir. Serpiskopos Buls; şikayetlerine devam ederek karışıklıklar esnasında, milletin Kürtlerin saldırısına uğramasından daha ziyade Ermeni eşkiyasının hedefi olduğunu, şehir ve kasabaların içinde ve dışında bulunan kiliselerle, cemaatin, yağma, katliam ve yaralanmalarla perişan ve tarumar, kalanların da çıplak, aç ve ilaçsız bir halde bulunduğunu söylemektedir. Süryanî milletin Ömer Bin Hattab zamanından beri, İslam Devleti ile Osmanlı Devleti'nin merhametinde bulduklarını, Memalik-i Şahane'deki Hıristiyanlar arasında nüfus çokluğunda üçüncü, adı geçen mahallerde ise ikinci derecede bulduklarını, şimdiye kadar Ermeni ve sair yabancılardan teşvik görmelerine rağmen onlara kapılmayarak asla doğru yoldan ayrılmadıklarını, canlarından aziz bildikleri padişaha dua ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca Ermenilerin kendilerini mazlum göstererek Avrupa'nın muhtelif yerlerinde para topladıklarını, Süryanî Kadim Cemaati mensuplarının Avrupa'nın hiçbir erbabıyla alakaları

olmadığını, müstakil bir mezheplerinin olduğunu, tabiiyetçe de eskiden beri Osmanlı Devleti ve Hilafetpenahiye iltica eylemekte olduklarını, İslam milleti ile kardeşçe yaşadıklarını, devlet ve hükümetten başka hiçbir taraftan ümit ve beklenti içinde olmadıklarını da belirtmiştir. Buls, çaresiz durumda kalan cemaatlerinin himayede bulundurulmalarını isteyerek vilayetlerdeki mülkiye, askeriye ve adliye memurlarına gerekli talimatların verilmesini istirham etmektedir [B.O.A., A. MKT. MHM: 609/36].

Süryanî Kadim Milleti Patriği Abdülmesih Efendi ve Dersaadet Süryanî Kadim Patriği Vekili Serpiskopos Buls'un bu istekleri üzerine Diyarbakır, Ma'muretilaziz ve Bitlis Vilayetlerine 31 Aralık 1895 (15 Recep 1313) tarihinde gönderilen yazıda, Ermeniler tarafından çıkartılan kargaşalıklarda Süryanîlerin perişan bir halde buldukları, ihtiyaç sahibi Süryanîlere merhamet gösterilerek yardımda bulunulması istenmiştir [B.O.A., A. MKT. MHM: 609/36].

4.6.3. Süryanî Kadim Cemaati ile Diğer Cemaatler Arasındaki İhtilaflar ve Osmanlı Devleti

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki incelenilen belgelere göre Nusaybin'de de mabet paylaşımından kaynaklanan ihtilaf olmuş, Süryanî, Nasturî ve Keldaniler karşı karşıya gelmişlerdir.

18 Şubat 1862 (18 Şaban 1278) tarihinde Osmanlı Devleti, Kürdistan Valisi Halil Kamil Paşa'dan Mardin Sancağına bağlı Nusaybin Kazasındaki Mor Yakub Kilisesi⁹⁹ üzerinde tasarruf etmek isteyen Süryanî, Nasturî ve Keldanî milletleri arasında meydana gelen çekişmenin halledilmesini istemiştir. Meclis-i Vala'da tanzim edilen mazbata üzerine konunun eyalet meclisinde, vakıf mütevellilerinin ve konuya taraf olanların da hazır bulunmasıyla görüşülmesi Kürdistan Valisi Halil Kamil Paşa'ya ifade edilmiştir [B.O.A., A. MKT. MVL: 141/66].

⁹⁹ Daha geniş bilgi için bkz. [Akyüz, 1998c].

Süryanîler arasında zaman zaman Rum mezhebini kabul edenler de olmuştur. 15 Mart 1913 (6 Rebiulahir 1331) tarihinde Süryanî Kadim Patriği Vekili Serpiskopos Buls Efendi, Humus Süryanî Kadim Matranlığından azledilen ve Rum mezhebini kabul eden Batros Efendi'nin, Humus'un Saded karyesindeki Mar Mihail kilisesine bir Rum muallim aracılığıyla müdahale ettiğini, böylece mezhepleriden olanlara telkinatta bulunulduğunu ileri sürerek şikayette bulunmuştur. Buls Efendi, ayrıca bu durumun Süryanî Kadim Milleti'nin hukukunun mahvine neden olduğunu da ifade etmiştir. 25 Temmuz 1913 (20 Şaban 1331) tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti, yapılan incelemelerden sonra, Batros Efendi'nin şikayet gerektirecek bir hali olmadığını Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Ancak Humus Kazası Saded karyesindeki Mar Mihail Kilisesinde Yusuf isminde bir Rum mualliminin, Süryanî ahalisinden Rum mezhebini kabul edenlere ders verdiği belirtilerek, bu muallimin Süryanî ahalisinden Rum mezhebini kabul edenler var ise onların çocuklarına Rum Kiliselerinde ayin ve Rum Mekteplerinde de ta'lim yaptırmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Yusuf ismindeki muallimin bu kiliseden çıkartılarak Süryanî müesseselerine müdahalesinin de engellenmesi ve şikayetlere mahal verilmemesi de özellikle vurgulanmıştır [B.O.A., DH. İD: 172/7].

Osmanlı Devleti'nin, konu ile alakalı incelenen belgelere göre, bu tartışmalara taraf olmadığı, cemaatler arasında çatışmaya kadar varan olayları sükunetle halletmeye çalıştığı, tarafları uzlaştırmaya ve hepsinden önemlisi adaletle, meseleleri önemseyerek çözmeye büyük çaba sarf ettiği görülmektedir.

4.7. Süryanîlerin Karşılaştığı Asayiş Problemleri ve Yerel Yöneticilerle İlişkileri

Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Süryanîlerin zaman zaman kendilerine yönelik bazı davranış ve olumsuz hareketleri devlete şikayet ettikleri görülmektedir. Şikayetleri iki noktada toplamak mümkündür. Birincisi, yerel yöneticilerin Süryanîlere kötü muamelede bulunduğu iddia edilmesi, ikincisi ise asayişle alakalı sorunlar.

Ermeni Milleti Patriği ve Ermeni Millet Meclisi'nin 1851 (1267) yılında kendilerine tabi Süryanî halkının Diyarbakır sancağına bağlı Midyat'da Cebeli Tur denilen yerde zorla çiftliklerde çalıştırılmak ve kötü muamelenin şikayet konusu olması üzerine Osmanlı Devleti yapılan bu davranışların derhal önlenmesini istemiştir [B.O.A., A. DVN: 66/89].

Osmanlı Devleti 1852 (1268) yılında, Ermeni Patriği ve Ermeni Millet Meclisi'nin kendilerine tabi olan Süryanîlere, Diyarbakır sancağındaki Midyat kazası hakiminin kötü muamelede bulunduğu, tereke taksiminde adaletli olmadığı şeklindeki şikayeti üzerine, devlet Kürdistan Valisi'nden haksız muamelelere engel olunması istemiştir [B.O.A., HR. MKT: 46/14].

1854 (1270) yılında Ermeni Patriği ve Ermeni Millet Meclisi'nin müştereken ifade ettiklerine göre kendilerine tabi Süryanîlere tereke taksiminde adil davranılmadığı belirtilmiş, bunun üzerine de Osmanlı Devleti, Musul Mutasarrıflığı'ndan tereke taksiminde adil davranılmasını istemiştir [B.O.A., HR. MKT: 73/18].

1861 (1278) yılındaki bir belgede Kürdistan Eyaleti dahilinde bulunan Mardin, Cizre, Midyat, Nusaybin, Savur ve değişik yerlerdeki Süryanî Yakubî ahalisine, aşiretlerin kötü muamele ve zulüm ettikleri, bu nedenle halkın bir kısmının göç ettiği belirtilmiştir. Süryanî Patriği'nin olayların durmaması halinde göçün devam edeceğini ikazı belirtmesi üzerine, Kürdistan Valisi'nden seri bir şekilde huzuru sağlayarak eşkıyanın def edilmesi istenmekte, emniyetin sağlanmadığı takdirde de valinin mesul tutulacağı ifade edilmektedir [B.O.A., A. MKT. UM: 499/70].

1863 (1280) yılındaki bir belgede Süryanî Patriğinin Diyarbakırlı Hacı Şeyh Ağa'yı Süryanîlere kötülük yaptığını iddia ederek devlete şikayet etmesi üzerine Osmanlı Devleti, durumu tahkik ettirmiştir. Dördüncü Ordu Müşirliği de yaptığı incelemede, Diyarbakırlı Hacı Şeyh Ağa'nın olumsuz hareketlerde bulunduğunu beyan etmiştir. Yapılan bu incelemeler neticesinde Hacı Şeyh Ağa'nın beş sene süre ile Erzurum'a sürgüne gönderilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir [B.O.A., A. MKT. MHM: 272/29].

Bitlis Vilayeti Vali Vekili 02 Kasım 1913 (20 Teşrinievvel 1329 R.) tarihinde çekmiş olduğu telgrafta, Siirt Sancağının Zernik Köyünün Süryanî papazının katili olan Şirvanlı Mehmed Emin adındaki eşkıyanın şiddetle takip edilmekte olduğunu Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dahiliye Nezareti'de Zernik Köyünün Süryanî papazının katili olan Şirvanlı Mehmed Emin'in takip edildiğini Adliye ve Mezahib Nezareti'ne bildirmiştir [B.O.A., DH. EUM. EMN: 37/4].

14 Eylül 1919 (18 Zilhicce 1337) tarihinde Diyarbakır valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı'ndan Mardin'e gitmekte olan Süryanîlere saldıranların Kasap Hamdi hariç devriyeler tarafından yakalandıkları, Kasap Hamdi'nin de şiddetle takip edildiği bildirilmiştir [B.O.A., DH. EUM. AYŞ: 21/84].

Yukarıda da görülmüş olduğu gibi Osmanlı Devleti, kendisine tabi bütün vatandaşlarının sorunlarıyla ilgilenmiş, olayları kesinlikle ört bas etmemiştir. Varsa yapılan kötü muameleleri engellemek için hemen harekete geçmiş ve bu konularla alakalı idarecilerine meselelerin çözümü için talimatlar vermiştir. Asayişle alakalı olaylar da aynı şekilde devletin sıkı takibinde olmuş, suçluların cezalandırılması için hemen girişimlerde bulunulmuştur.

4.8. Süryanîlerin Devlet Aleyhindeki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti vatandaşı olan Süryanîlerden bazılarının, zaman zaman devlet aleyhinde bir takım eylemler içinde buldukları da görülmektedir. Yüzyıllardır barış ve huzur içinde yaşadıkları devletlerinin aleyhinde bir takım faaliyetler içinde bulunan Süryanîlerin devlet içinde asayiş bozdukları ve bir kısmının da gizlice yurt dışına kaçtıkları görülmektedir.

26 Nisan 1888 (15 Şaban 1305) tarihli ve Serasker imzalı belgede, Midyat Kazası Hıristiyanlarının Diyarbakır'a barut sevki yaptıklarının öğrenilmesi üzerine, güvenlik

kuvvetlerinin bunları tutukladıkları belirtilmektedir. Bundan başka Mardin'e yarım saat mesafede bulunan ve Süryanî Kilisesi'nin de yer aldığı bir köyde de barut imal edildiği de belirtilmiştir [B.O.A., Y. PRK. ASK: 45/97].

30 Eylül 1901 (17 Eylül 1317 R.) tarihinde Zabtiye Nazırı, Mardin Süryanî Kadim Milleti Patrik Vekili Agnadiyos'un, metropolit seçtirmek üzere Mardin'den Halep'e doğru hareket etmediğini, Süryanî milletine ait bazı kiliselerin Süryanî Katolik Patrikliği'ne teslimi hakkında emir verilmesinden müteessir olarak Avrupa'ya firar etmek için gittiğini haber vermektedir [B.O.A., Y. PRK. ZB: 30/65].

26 Mart 1902 (16 Zilhicce 1319) tarihli belgede Diyarbakır Süryanî Kadim Murahhası Matran Mansur'un kışkırtmasıyla Mardin kapısı civarında birkaç kadının ellerindeki değneklerde, kanlı gömlekler olduğu halde feryatlarla çarşıları dolaşıp hükümet konağına giderek asayiş ihlal ettikleri bildirilmektedir [B.O.A., Y. PRK. BŞK: 66/38].

02 Kasım 1902 (1 Şaban 1320) tarihindeki Meclis-i Vükela Zabıtnamesi'nde ifade edildiğine göre Süryanî Katolik Patriğinin istifasına dair Roma'ya telgraf çektiği haberi üzerine Osmanlı Devleti olayın sıhhatini araştırmaktadır. Süryanî Katolik Patriğinin tedavi olmak için İstanbul yoluyla Avrupa'ya gitmek için Osmanlı pasaportu ile Beyrut'tan İzmir'e gittiği, buradan da vapurla izin almaksızın gizlice Roma'ya hareket ettiği de belirtilmektedir. Bundan başka cemaatin ve ruhanîlerin büyük kısmının kendisinden hoşnut olmadığı ve Roma'ya gitmesinden de cemaatin üyan içinde bulunduğu da ifade edilmektedir [B.O.A., MV: 105/13].

10 Ocak 1909 (17 Zilhicce 1326) [BOA., MV: 123/26] ve 11 Mart 1909 (18 Safer 1327) [BOA., MV: 125/50] tarihli Meclisi-i Vükela Zabıtnameleri'nde ifade edildiğine göre Ma'mûratilaziz, Diyarbakır ve Bitlis Vilayetleri Süryanî Kadim ahalisinden vaktiyle firar ederek Avrupa ve Amerika'ya gidenler olduğu ve bir kısmının İstanbul'a geldiği, ancak bunlardan başka üç dört bin kişinin daha geriye dönerek memleketlerine gitmek istedikleri, fakat bunlardan büyük kısmının fakir ve yardıma ihtiyaç duyan kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Süryanî Kadim Cemaati Patrik Vekaleti de ihtiyaç

sahibi olan ve geriye dönmek isteyen bu kimselere devlet tarafından maddi yardımda bulunulmasını istemektedir.

Osmanlı Devleti, kendisi aleyhine yapılan davranışlarda devlet olmanın gerektirdiği davranışları sergileyerek, bütün Süryanîleri aynı kefeye koymadığı bu döneme ait belgelerden anlaşılmaktadır. Suçlular bahane edilerek bütün Süryanîler aynı muameleye tabi tutulmamıştır. Devlet bütün vatandaşlarına olduğu gibi Süryanîlere de gerekli yükümlülüklerini yerine getirmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde, dinî mensubiyet, toprak bağı ve etnik kimliklerden daha önemlidir. Hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin etnik kökenleri ve farklı dilleri önemli değildir. Türk, Arap, Arnavut veya başka bir etnik gruba mensup herkes, Müslüman olduğu için İslam milletine dahildir. Millet kavramı Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de aynı din ve mezhebe inanan toplulukları ifade etmektedir. Rum milleti denildiğinde dili ve ırkı ne olursa olsun Hıristiyanlık dininin Ortodoks mezhebine dahil olan Sırp, Rum, Bulgar gibi herkes anlaşılmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed, 1453 yılında İstanbul'u fethettikten sonra Bizanslılara günlük hayatlarını eskisi gibi sürdürebileceklerini, dinî vecibelerini yerine getirebileceklerini bildirmiş, Rum din adamlarından kendi geleneklerine göre bir patrik seçmelerini istemiştir. Rum din adamları da Georgios Scholarius'u "Gennadios" unvanıyla patrik olarak seçmişlerdir. Böylece İstanbul'daki Rum Patrikhanesi Rumeli, Anadolu, Mısır, Suriye, Filistin ve Rus Ortodoksın ruhanî ve idarî merkezi haline getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra Ortodoks Rumlara tanımış olduğu statünün aynısını Ermenilere de tanımış; 1461 yılında Ermenilerin en yüksek dini lideri olan ve Bursa'da ikamet eden Hovakim (Ovakim)'i İstanbul'a getirterek, kendisine Ermeni Patriği unvanını vermiştir. Böylece İstanbul'da oluşturulan patrikhane, Osmanlı Ermenilerinin merkezi haline getirilmiştir. Ermeni milletine, Musevilerin ve Ortodoks Hıristiyanların dışında kalan bütün Hıristiyanlar üzerinde idarî bir yetki tanınmıştır. Fatih devrinde, Rum Ortodoks ve Ermeni Patriklerine verilen yetkiler, Yahudi Hahambaşına da tanınmıştır. Böylece Yahudiler, hahambaşının liderliğinde bir millet olarak düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed'den itibaren uygulamaya koyduğu ve kısaca "millet sistemi" olarak açıklanan yapı içinde gayrimüslimlerin hem Müslümanlarla hem de diğer cemaatlerle karışarak asimile olmasını engellemek istediği sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu nedenle gayrimüslimlerin bazı kısıtlamalara ve farklı

uygulamalara tabi tutuldukları görülmektedir. Böylece küçük topluluklar bile varlıklarını yüzyıllar boyunca devam ettirebilmişlerdir.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed'ten itibaren dini ve mezhebi esaslara göre gayrimüslim "milletleri" teşkilatlandırmıştır. Bu yapıda XIX. yüzyıldaki Tanzimat Fermanı'na kadar geçen ve klasik dönem olarak adlandırılan zaman diliminde çok büyük değişiklikler olmamıştır.

1839 yılındaki Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile bütün Osmanlı tebaasının eşitliği ilkesi benimsenerek, hakim millet anlayışı terk edilmiştir. 1856 yılındaki Islahat Fermanı, gayrimüslimlere, askerlik mükellefiyeti getirmiş olmakla birlikte onlara devlet hizmetinde ve idaresinde görev alma hakkı da tanımıştır. Din adamı hüviyeti taşımayan gayrimüslimlerin kendi cemaatlerinin yönetiminde de söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Islahat Fermanı ile ortaya çıkan yeni duruma ilişkin düzenlemeler yapılması için komisyonlar oluşturulmuş ve her "millet" için birer nizamname hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştur. Yine Tanzimat'tan itibaren hem merkezî idarede hem de yerel idarede gayrimüslimlerin etkinliklerinin arttığı da görülmektedir.

Kendilerine has dilleri, yazıları, kültürleri ve inanışları olan Süryanîlerin Asurlulara, Aramilere ve diğer eski Mezopotamya halklarına dayandığını iddia eden pek çok görüş vardır. İster Asurlulara, ister Aramilere veya diğer Mezopotamya halklarına dayansın, gerçek olan bir şey var ki; Süryanîler yüzyıllardır Yukarı Mezopotamya ve çevresinde yaşamaktadırlar.

Hıristiyanlık dininin Süryanîlerin yaşadıkları bölgede yayılışında Süryanî olarak adlandırılan topluluğun önemli katkıları söz konusudur. Hıristiyanlık içinde yaşanan derin görüş ayrılıklarının neticesinde Süryanîler muhalif guruplar arasında yer almışlar ve Bizans Devleti'nin büyük baskılarına maruz kalarak katliamlara uğramışlardır. Hatta bu baskılar neticesinde Süryanî Kilisesi'nin yok olma tehlikesi dahi geçirdiği, Yakup Bardai isimli bir piskopos tarafından tekrar örgütlenerek bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladığı görülmektedir. Yakup Bardai'den dolayı bu kilisenin mensuplarına Süryanî Yakubî de denilmiştir. Süryanî Kilisesi'ne yönelik baskılar

neticesinde asıl merkezleri olan Antakya'nın dışında pek çok yerde patriklik merkezi oluşturdukları ve XIII. yüzyıldan itibaren de devamlı olarak Mardin Deyrulzafaran Manstırı'nı patrikhane merkezi yapmışlardır. Süryanîlerin, yaşadıkları bölgelerin Halife Hz. Ömer zamanında Müslüman denetimine geçmesi ile Bizans Devleti'nin baskısından kurtuldukları ve rahat bir nefes aldıkları anlaşılmaktadır. Süryanîler bu tarihten günümüze kadar da Müslümanlarla iç içe yaşayarak varlıklarını günümüze kadar taşımışlardır.

Yavuz Sultan Selim zamanında başlayan Osmanlı egemenliği ile Süryanîler için yeni bir sayfa açılmıştır. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Mısır Seferi esnasında Kudüs'e geldiği sırada Kudüs Ermeni Patriği Serkis'e verdiği fermanla Süryanî, Habeş ve Kıbtî Kiliselerini Ermeni Patrikliği'ne tabi kılmıştır. Böylece Süryanî Cemaati, devletle olan işlerini Ermeni Patrikhanesi aracılığıyla yürütmeye başlamıştır.

Süryanîler, Osmanlı Devleti'nin kendilerine sağladığı idarî statü ve hoşgörü içerisinde dillerini, yazılarını, kültürlerini ve inanışlarını muhafaza ederek günümüze kadar benliklerini korumuşlardır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Batılı kiliselerin tesirleri ile Süryanî kilisesinde meydana gelen ayrılıklar neticesinde Süryanîlerin önemli bir kısmı Katolik mezhebine geçerken Protestan ve Rum mezheplerine girenler de olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 1845 yılında Süryanî Katoliklere, 1852 yılında Süryanî Protestanlara ve daha sonraki yıllarda da Süryanî Yakubîlere (Kadim Süryanîler) millet statüsü verdiği görülmektedir.

Geleneksel Antakya Süryanî Kilisesi'nin temsilcisi olduğu belirtilen Süryanî Yakubî Kilisesi'nin Süryanî Kadim adını kullanmaya başlaması bir kısım Süryanî'nin Batılı mezheplere geçmesiyle söz konusu olduğu, bu tabirle eskiden gelen geleneği kendilerinin devam ettirdiği mesajının verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ancak Süryanî Yakubî'den Süryanî Kadim'e geçiş bir sürecin neticesidir.

Osmanlı Devleti'nde Süryanîler patrikleri de dahil olmak üzere kendi dinî liderlerini seçmekteydiler. Ancak seçilen dinî liderlerin atamasını devlet gerçekleştirmekteydi. Bir görev için atanması gereken din adamlarını Süryanî Patrikliği Osmanlı

Devleti'nden istemekte ve tayin de bundan sonra gerçekleşmekteydi. Osmanlı Devleti'nin din adamlarının liyakatli kimseler olmasını titizlikle istediği anlaşılmaktadır. 1895-1905 yılları arasında patriklik yapan Abdülmesih Efendi'nin hal ve hareketinden Osmanlı Devleti'nin son derece rahatsız olduğu bu döneme ait belgelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin titizlikle üzerinde durduğu konulardan birisi de din adamlarının görev ve yetkilerinin dışına çıkmaması ve görevlerinin başındakilere müdahale edilmemesiydi.

Süryanîler Osmanlı Devleti'nin yaptığı yardımlara, gerçekleştirilen tayinlere ve yapılan bazı uygulamalara duydukları memnuniyetlerini teşekkür ederek bildirmekteydiler. Yine Süryanîler bayramlar, Culus-ı Hümayunlar ve Veladet-i Hümayunlar gibi özel günlerde de padişaha tebriklerini ifade etmekteydiler. Islahat Fermanı'ndan sonra diğer gayrimüslim milletlere olduğu gibi Süryanîlerin de ileri gelen din adamlarına maaş bağlamış ve onların ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Osmanlı Devleti din adamlarına ve ileri gelenlere de zaman zaman nişanlar vererek onları onurlandırmıştır. Nişanlar verilirken hiyerarşiye de özellikle dikkat edilmiştir. Ayrıca Süryanî dini liderlerinin yurt içi ve yurt dışı seyahat istekleri de Osmanlı Devleti tarafından karşılanmış değişik zamanlarda ve farklı amaçlarla yapılan seyahatlere müsaade etmiştir. Seyahatler esnasında da yerel yöneticilerinden seyahat eden din adamlarına gerekli hürmetin ve yardımın yapılmasını istemiştir.

Osmanlı Devleti Süryanîlere her türlü din hürriyetini sağlamıştır. Başta kiliselerinin inşası, tamiri gibi ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra kendilerinin din ve ibadet özgürlüklerine de hiçbir şekilde engel olunmamıştır. Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin din ve mezhep değiştirmelerine önceleri pek sıcak bakmamıştır. Hatta Sultan II. Mahmud, mezhep değiştirme yasağı dahi getirmiştir. Ancak başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin baskısı ile bu yasak bir süre sonra kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yoğunlaşan Batılı misyonerlerin çalışmaları Müslümanlar üzerinde etkili olmayınca, Batılı mezheplerin Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanlara yönelik propagandasına dönüşmüş ve bilhassa Katolik ve Protestan mezhepleri gayrimüslim Hıristiyanlar arasında yayılmaya

başlamıştır. Bu nedenle pek çok Süryanî mezhep değiştirme yoluna gitmiştir. Bunun yanında sayıları çok az olmakla birlikte bazı kimselerin de Süryanî mezhebine girdikleri bu döneme ait belgelerden anlaşılmaktadır.

Süryanîler değişik devlet memuriyetlerinde de bulunmuşlar ve devlet idaresine de oluşturulan meclisler vasıtasıyla katılmışlardır. Osmanlı Devleti, Süryanîlere ve Süryanî Patrikhanesi'ne hem paskalya yortusu gibi bayramlarda hem de ihtiyaç sahibi cemaat mensuplarına çeşitli zamanlarda maddi yardımlarda bulunmuştur. Hatta devletin adım adım parçalanmaya gittiği Birinci Dünya Savaşı sonrasında dahi Süryanîlerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Şayet Gabriele Yonan gibi bazı araştırmacıların iddia etmiş olduğu gibi Süryanîlere Osmanlı Devleti'nin planlı bir şekilde soykırım uyguladığı iddiası doğru olsaydı en sıkıntılı günlerinde Osmanlı Devleti Süryanî vatandaşlarına kucak açarak yardımda bulunmazdı.

Osmanlı Devleti, Süryanîlerin ibadethane inşa ve tamiri hakkındaki isteklerini daima karşılamıştır. Süryanîler Ermenilere tabi oldukları dönemde bu tür ihtiyaçları için Ermeni Patrikhanesi vasıtasıyla daha sonraları ise direkt kendileri bu müracaatlarını Osmanlı Devleti'ne yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin binaların inşası ile alakalı vermiş olduğu izinlerde en ince ayrıntıya dahi değinilmekteydi. Binanın nerede ve kime ait arsa üzerinde yapılacağı, hangi ölçülerde olacağı, genişliği, uzunluğu, yüksekliği, kaç kapılı ve kaç pencerele olacağı, ahşap mı, kargir mi olacağı belirtilmekteydi. Tamir, ek ve değişikliklerde binaların nerelerinin tamir edileceği, hangi eklerin yapılacağı en ince ayrıntısına kadar tespit edildikten sonra izin verilmekteydi.

Daha önce ifade edilmiş olduğu gibi Batılı kiliselerin tesirleri neticesinde pek çok Süryanî Katolik, Protestan ve Rum mezheplerine geçmişti. Bu nedenle Süryanî Kilisesi'nden ayrılarak başka mezheplere geçen Süryanîler ile mevcut mezheplerinde kalanlar arasında ibadethanelerin paylaşımı hususunda ihtilaflar olmuştur. Başta ibadethanelerin paylaşımı olmak üzere oluşan her türlü ihtilafı halletmek için Osmanlı Devleti'nin büyük çaba sarf ettiği bu konuya ait belgelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti bir gurubu başka bir guruba tercih etmemiştir.

Osmanlı Devleti, Süryanîlere yönelik bazı yerel idarecilerin kötü muamelelerde bulunduğu şeklinde Süryanîler tarafından yapılan şikayetleri dikkate alarak derhal müdahale etmiş ve bunların önlenmesini sağlamıştır. Süryanîlerin karşılaştığı asayiş problemlerine de ehemmiyetle eğilerek meydana gelen hadiseleri ciddiyle takip etmiştir. Osmanlı Devleti, kendisi aleyhine yapılan davranışlarda da devlet olmanın gerektirdiği davranışları sergileyerek, bütün Süryanîleri aynı kefeye koymamış suçlular bahane edilerek bütün Süryanîler aynı muameleye tabi tutulmamıştır.

Halife Hz. Ömer Devri'nde başlayan ve Osmanlı Devleti hükümdarı Yavuz Sultan Selim'le devam eden süreç içerisinde Süryanîler, asırlarca İslam toplumu ile iç içe yaşayarak, varlıklarını; müesseseleri ve kültürleri ile birlikte günümüze kadar taşıyabilmişlerdir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKYÜZ, Gabriyel**, Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi, Resim Matbaacılık, Mardin, 1998.
- AKYÜZ, Gabriyel**, Mardin İlinin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, Resim Matbaacılık, Mardin, 1998.
- AKYÜZ, Gabriyel**, Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu, Resim Matbaacılık, Mardin, 1998.
- ANDREWS, Peter Alford**, Türkiye'de etnik gruplar, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.
- ATMAN, Sabri**, Asurlar Süryanîler, Analiz Yayınları, İstanbul, 1997.
- BİLGE, Yakup**, Geçmişten Günümüze Süryanîler, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul, 2001.
- BİLGE, Yakup**, Süryanîler: Anadolu'nun Solan Rengi, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, 1996.
- BOZKURT, Gülnihal**, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu: 1839-1914, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.
- ÇADIRCI, Musa**, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1991.
- ÇELİK, Mehmet**, Süryanî Tarihi, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996.
- DAĞLI, Yücel**, Cumhuriyet Üçer, Tarih Çevirme Kılavuzu, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1997.
- DAVIDSON, Roderic H**, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876, C.I., Papirus Yayınları, İstanbul, 1997.
- DEVELLİOĞLU, Ferit**, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Yayınları, Ankara, 1997.
- ERCAN, Yavuz**, Osmanlı İmparatorluğunda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları, M.E.B. Yayınları, Ankara, 2002.

- ERCAN, Yavuz**, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler : Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.
- ERDEM, Tarhan**, Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet**, Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar), Seba Yayınları, Ankara, 1997.
- ERYILMAZ, Bilal**, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.
- GÜLER, Ali**, Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar, Tamga Yayınları, Ankara, 2000.
- GÜLER, Ali**, Rakamlarla Türkiye'de Azınlıklar, Berikan Yayınları, Ankara, 2001.
- GÜNEL, Aziz**, Türk Süryanîler Tarihi, Diyarbakır, 1970.
- İŞİK, İrfan**, Birlikte Olduğumuz Halklar: Keldani-Assuri-Süryanî-Ermeni, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000.
- KOLUMAN, Aziz**, Ortadoğu'da Süryanîler (dini-sosyal-kültürel hayat), Avrasya-Bir Vakfı Avrasya ASAM, Ankara, 2001.
- Komisyon Tarafından Hazırlanmıştır**, İmlâ Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- OĞUZ, Süleyman**, Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti 1878-1885, Ankara, 1986.
- ORTAYLI, İlber**, Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayınları, 1985.
- ÖZBAY, Kemal**, Süryanîler, Kadim Süryanîler ve Türkiye'deki Durumları, (İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayın Tarihi Enstitüsü ; 63), Baha Matbaası, İstanbul 1975.
- PAKALIN, Mehmet Zeki**, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C., I, II, III., M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993.
- SUBAŞI, Turgut**, An Interpretation of a letter of Kostaki Musurus Pasha, the Turkish Ambassador to London, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Birmingham Üniversitesi, İngiltere, 1989, 28-39.

- SUBAŞI, Turgut**, Anglo-Ottoman Relations and the Reform Question in the Early Tanzimat Period 1839-1852: with Special Reference to Reforms Concerning Ottoman non-Muslims, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi, İngiltere, 1995.
- SÜSLÜ, Azmi**, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 1990.
- TEKELİ, Sadık, Cenap ÇÜRÜK, Ersin BİLGÜTAY, Tülin ÇORUHLU, Aysel ÇÖTELİOĞLU ve Sibel YACAN**, Askeri Müze Koleksiyonları, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları, İstanbul, 1996.
- TÜMER, Günay, Abdurrahman KÜÇÜK**, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
- VAHAPOĞLU, M. Hidayet**, Osmanlı'dan Günümüze azınlık ve yabancı okullar (Yönetimleri Açısından), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990.
- YEĞİN, Abdullah, Abdülkadir BADILLI, Hekimoğlu İSMAİL, İlham ÇALIM**, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, Türdav Yayınları, İstanbul, 1997.
- YONAN, Gabriele**, Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust, Çev. Erol Sever, Pencere Yayınları, İstanbul, 1999.

Makaleler

- AKARLI, Engin Deniz**, "Osmanlı Topraklarında Cemaatlerin Hak ve Durumları: Genel Düşünceler", Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, ss.27-40.
- AKBULUT, İlhan**, "Osmanlı Madalya ve Nişanları", Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Yıl 27, Şubat 2002, Sayı 52, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2002, ss.179-187.
- ARMAĞAN, Servet**, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri" Armağan :Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, ss.149-168.

- BEYDİLLİ, Kemal**, “Osmanlı Döneminde Kilise Siyasetinden Bir Kesit”, Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, ss.255-266.
- BRAUDE, B.**, “Foundation Myths of the Millet System”, Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functionine of a Plural Society, C., I., New York and London, 1982, ss.69-88.
- ÇERME, Tomas**, “Süryanîler”, Tarih ve Toplum Dergisi, sa.235, Temmuz 2003.
- ÇOKER, Fahri**, “1876 Kanun-i Esasi’ne Göre Kurulan Ayan ve Mebusan Meclislerinde Kişiler ve Olaylar”, Milli Egemenlik Sempozyumları 1996, TBMM Basımevi, Ankara 1998, ss.226-240.
- İPŞİRLİ, Mehmet** “Osmanlı’da Mensubiyet ve Kıyafetler”, Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, ss.161-169.
- ORTAYLI, İlber**, “İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili”, Armağan : Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, ss.169-182.
- ORTAYLI, İlber**, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.216-220.
- ÖZCAN, Azmi**, “Islahat Fermanı ve Din Hürriyeti”, Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, ss.107-114.
- ÖZCAN, Azmi, Ş. Tufan BUZPINAR**, “Tanzimat, Islahat ve Misyonerlik 1858-1880”, İstanbul Araştırmaları (1), İstanbul Araştırmaları Merkezi, Ankara Nisan 1997, ss.63-79.
- SUBAŞI, Turgut**, “The Apostasy Question in the Context of Anglo-Ottoman Relations, 1843-44”, Middle Eastern Studies, vol. 38, No. 2, A Frank Cass Journal, London, April 2002, England, pp. 1-34.
- SONYEL, Salahi R.** “Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü”, Belleten, C. XLIX, sa.195, T.T.K., Aralık 1985, Ankara, 1986, ss.647-656.
- URSINUS, M.O.H.**, “Millet”, The Encyclopedia of Islam, new ed., VII., London and Leiden, 2 nd ed. 1954, s.614.
- ZIROYEVIC, Olga**, “Osmanlı Dönemi Hıristiyan Vakıflar”, Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, ss.207-215.

Diğer Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi

B.O.A. A. DVN.	66/86	66/89	92/39	135/65
B.O.A. A. DVN. MHM.	26/53	36/80		
B.O.A. A. MKT. DV.	65/8			
B.O.A. A. MKT. MVL.	57-A/72-35	141/66		
B.O.A. A. MKT. MHM.	1/84	258/80	272/29	362/36
	484/3	491/38	491/65	637/34
	546/16	653/23		
B.O.A. A. MKT. NZD.	65/99			
B.O.A. A. MKT. UM.	116/12	117/26	144/89	194/46
	290/30	325/14	369/26	499/70
B.O.A. DH. EUM. AYŞ.	21/84			
B.O.A. DH. EUM. EMN.	29/23	37/4	38/30	
B.O.A. DH. EUM. MTK.	74/51			
B.O.A. DH. EUM. 4.ŞB.	20/48			
B.O.A. DH. İD.	114-1/19	113/19	113/20	114-1/32
	114/37	114-1/41	162-1/7	162-1/29
	34/77	116/82	162-2/37	172/7
	162-2/51	188/6	154/16	
B.O.A. DH. KMS.	49-1/82	52-1/68	53-1/46	60-1/14
B.O.A. DH. MUİ.	6-1/37	20-1/61	11-3/4	54-1/29
	69-/38	12-3/20	119/12	88/62
B.O.A. HR. MKT.	7/32	7/45	17/68	33/10
	46/14	73/18	88/80	
B.O.A. MV.	98-1/25	103/73	104/58	105/13
	108/18	123/26	125/50	140/53
	182/25	230/93	233/60	201/70

	204/40	246/98	257/23	209/45
	211/128	217/127	219/32	221/129
	222/118			
B.O.A. Y. A. RES.	97/42			
B.O.A. Y. EE.	33/109	33/110	33/111	33/112
	33/108	38/69	38/71	131/32
B.O.A. Y. MTV.	282/74	26/36	49/108	71/41
	106/77			
B.O.A. Y. PRK. ASK.	188/50	45/97		
B.O.A. Y. PRK. AZN.	4/15	4/41	4/71	6/45
	13/42	15/1	18/59	20/65
	21/79	22/1	22/26	22/25
	22/48	23/72	24/52	25/20
	25/40			
B.O.A. Y. PRK. AZJ.	14/105			
B.O.A. Y. PRK. BŞK.	11/29	66/38	17/89	
B.O.A. Y. PRK. DH.	6/77	6/16		
B.O.A. Y. PRK. EŞA.	50/112			
B.O.A. Y. A. HUS.	520/19	524/86		
B.O.A. Y. PRK. MF.	2/27			
B.O.A. Y. PRK. UM.	16/77	33/87	52/9	
B.O.A. Y. PRK. ZB.	16/55	30/65		

EKLER

EK: 1

مصدقہ پندرہ ہزار گینہ لریک
 درسامہ و مالک کریمہ طرفہ شاہانہم واقع ملت خاچنہ نرہ منسوب کلیسارک کورسیرینی افتخار معہ وجہ و جام و حصص و قابلہ لری
 تجیر ایتمک مثلہ تعمیرہ فرزند لری و فرغہ بدو استیذانہ اجزا الہی خصص مشرف وقت اولی سید و حضور بیدریونہ اور فرزند وقت
 شرفشاهی منقولہ منقی اوزک کثیف با اور نام رسیمہ بالجمہ ماہریمہ سلطنت سنیہ بہ بیدریونی و اویجہ طرفہ کثیفہ خطا با دنیہ
 مایحیم مدرسہ باض اوزرہ برقیہ بیدریونی عالی شرف حضور بیدریونی اوزک ملت کورہ نرہ تابع سرمانی طائفہ منسوب اور کورہ کلیسارک
 اور مثلہ تعمیرہ فرزند لری و فرغہ استیذانہ اور کثیف تعمیرہ وقت و برین بولہ لقرودہ ایہ بعض کسانہ طرفہ نرہ مدافعت و محافظت و فرغہ کلیدی
 بانیہ حفاظت اجزی لطف و احسانہ بیدری ماردنک مانگرہ سرمانی بطریقہ بنی لری جابنہ بولہ نیزہ واسیہ تمام اوزک اور کورہ بیدری
 مایح سنیہ مذکورہ اور مثلہ تعمیرہ فرزند کثیف طرفہ مدافعت اور کورہ اوزک کورسارہ والیہی دوسرہ مایح و فرزند برقیہ اور نامہ
 سانی و فرزند صدارتہای شہری خصصہ مایح جنابہم عدلیہ بیدری و از نرہ بیدری بانیہ و قوصالک اور فرزند و فرزند و فرزند اور کورہ

1850 (1266) yılında Ermeni Patriği ve Millet Meclisi kendilerine tabi, Süryanî Yakubî Patrikliği'ne ait kiliselerin tamirini sağlamak için Osmanlı Devleti'ne yaptığı müracaatı gösteren belge [B.O.A., HR.MKT: 33/10].

EK: 3

جانباً شيرازہ پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد شہنشاہ معزز و قیامت باقتر اقدس حضرت پیرایہ الافرالدودنا وقت علی جنبہ شامیہ طائران پرورد آید .
 ممالک محروسہ شاہانہ پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد شہنشاہ معزز و قیامت باقتر اقدس حضرت پیرایہ الافرالدودنا وقت علی جنبہ شامیہ طائران پرورد آید .
 زیر حمایت مدعا کرتے مستحق اسدولامان الوردیہ پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد شہنشاہ معزز و قیامت باقتر اقدس حضرت پیرایہ الافرالدودنا وقت علی جنبہ شامیہ طائران پرورد آید .
 لہذا پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد شہنشاہ معزز و قیامت باقتر اقدس حضرت پیرایہ الافرالدودنا وقت علی جنبہ شامیہ طائران پرورد آید .
 بلکہ پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد شہنشاہ معزز و قیامت باقتر اقدس حضرت پیرایہ الافرالدودنا وقت علی جنبہ شامیہ طائران پرورد آید .
 قیمت حضرت خدیوہ پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد شہنشاہ معزز و قیامت باقتر اقدس حضرت پیرایہ الافرالدودنا وقت علی جنبہ شامیہ طائران پرورد آید .
 عرضہ و تقدیرہ پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد شہنشاہ معزز و قیامت باقتر اقدس حضرت پیرایہ الافرالدودنا وقت علی جنبہ شامیہ طائران پرورد آید .

الذی
 دستاورد پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد
 رکبہ سرور پناہگاہ پادشاہ رعایا پرورد
 قیادت

Dersaadet Süryanî Kadim Patriği Vekili Serpiskopos Buls'un 29 Ağustos 1899 (22 Rebiulahir 1317) tarihli Sultan II. Abdülhamid'in Cülus-u Hümayunu'nu kutladığını gösteren tebriknamesi [B.O.A., Y.PRK.AZN: 20/65].

EK: 4

باسمه سنه ١٣١٧ ر.م. في شهر ربيع الثاني
 في مدينة مار ساجيد في عطفه سيد اولاد رعد عناية
 رعاياهم في يوم السبت ١٠ نيسان ١٩٠٢
 في مدينة مار ساجيد في عطفه سيد اولاد رعد عناية
 رعاياهم في يوم السبت ١٠ نيسان ١٩٠٢

Paskalya münasebetiyle Süryanî Cemaatine yapılan 5 bin kuruşluk yardımın Süryanî
 Cemaatine teslim edildiğine dair düzenlenen 10 Nisan 1902 (28 Mart 1317 R.) tarihli
 sened [B.O.A., Y.PRK.AZN: 21/79].

EK: 5

اداره سینه صوریه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 ذَا الصَّلَاةِ الْاَبْرَارِ
 حَکِّمٌ مُّبِیْنٌ

سار دینک کولہ سبارہ محلہ سنک سریاذا قدیم جمعیط بطریقنا عویظ نقرندہ بولنہ برمدتینری جماعت نقرندہ
 اجمیوہ معبد اتخاز اییلہ خانہ تک هایک فلسنا و حیاک نقیحہ دستغری اولنہ و اولنک جمیوہ مرد طول
 و برجهتہ اولہ دیگر طرفدہ اولہ درہ جمیوہ مزد عرصہ و بسہ مزدو انتفاعندہ اولنہ و برقبولہ بسہ بخیرید
 عادی بولنہ اولرہ نویسیفا بغیرہ سوری دولت و قریبہ رخصت و برطندہ
 بو اداره سینه نہ اجرائہ عدلہ و مذاہبہ و داعیہ نقرندہ مافوردہ در اجرائہ نقرندہ لایرہ صوریه

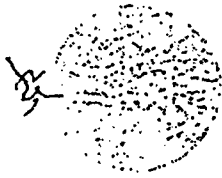
صدرتاد

صدر اعظم
 عازری احمد مختار

رائدہ ناظری
 دانش

عدلیہ و مذہب ناظری
 عبدالمجید

مہر و مہر بقدر

Mardin'in Gölesiyân mahallesinde, Süryanî Kadim Cemaati Patriğinin tasarrufunda bulunan hanenin genişletilerek tamirine ve çan kulesinin inşasına ruhsat verildiğini gösteren 22 Ekim 1912 (10 Zilkade 1330) tarihli İrade-i Seniyye sureti [B.O.A., DH.ID: 162-1/29].

EK: 8

۲۲۲
مارت ۱۹۱۷
۲۲۵
۲۸
۱۹۱۷
۱۹۱۷

سریانی قدیم بطریق اعنایطوس ایاس اقدیمی به برنج رتبه مجیدی نشان اعطا و شد -

برادر امینیه نیک اجزانه عدلیه و مذاهبتان طریقه

صدر اعظم

عدلیه و مذاهبتان طریقه

Süryani Kadim Patriği İlyas Efendi'ye Birinci Rütbe Mecidi Nişanı'nın verildiğini gösteren 28 Mart 1917 (05 Cemaziyelahir 1335) tarihli irade-i seniyye [B.O.A., MV: 257/23].

EK:9

تاریخ	تاریخ	موضوع	تاریخ
۱۷ دی ۱۳۱۶	۲۹	مذاکره مخصوص ضبط نامه	۱
خلاصه مالی			
<p>سریانی قدیم جماعتی مشارکتیہ مقیم رہائش گاہوں میں واجبات سائرہ مذک تیسری ایجنڈہ حکومت سیریا مقدسہ اعلانہ اعلیٰ جماعت مذکورہ بطریقہ مذکورہ سے عارضی طور پر سیریا میں تینہ جوائیا جماعت سائرہ رؤسای مذہب سے تفرج پروردہ اجازت مقدار فیما مذکورہ بطریقہ مذکورہ سے عارضی طور پر سیریا میں تینہ جوائیا جماعت سائرہ رؤسای مذہب سے مذہب نصرانیہ مذکورہ ۱۵ دی ۱۳۱۶ تاریخ و ۹۷ رقمی مذکورہ اور قریبی.</p>			
قراری			
<p>برود اشعار سریانی قدیم بطریقہ مذکورہ دائرہ حویہ معارف مشورہ ترتیبہ نہ ایک بیلج سے یوزیرا اعلیٰ مذکورہ حویہ نصرانیہ اشعار و عدلیہ نصرانیہ معلومات اعلیٰ مذکورہ قندی.</p>			
			

Süryanî Kadim Patriklîği'nin manastırlarında bulunan din adamlarının ihtiyaçları için "Mesarif-i Mestureden" 500 lira yardım yapılmasını gösteren 05 Eylül 1917 (17 Zilkade 1335) tarihli Meclis-i Vükela Zabıtnamesi [B.O.A., MV: 209/45].

EK: 10

تاریخ تصدیق	تاریخ اولدین دواز	<p style="text-align: center;">مجلس وکلاء</p> <p style="text-align: center;">مذاکره مخصوص ضبط نامه</p>	تاریخ	تاریخ
۱۳۳۹	۱۳۳۹		۱۳۳۹	۱۳۳۹
خلاصه مالی				
<p>سریانی قدیم جماعت عاشره ایلمه براره لوه سریانی قونیکلری طرفنده وضع یه ایلمسه و بالادغه شوری دولت قاریو سریانیله تودیع قلمسه اولدنه مارا ایلمه ماستری صدر ایلمه دیوانه همایونده محفوظ بورانه ارشادینجه کندیسه تودیمی جماعت مذکوره بطریقک طرفنده با تقیر استماع ایلمه کینی منضمه عدله و مذاهب و بوابه ایلمه ایلمه سقیفای هاری حقوقه صادرکننده باز ایلمه مذکوره نجه کوندر لیکینی مشر هاجیه نفعه ییز مذکوره لری مذکوره ایلمه برابر اولوندی.</p>				
قراری				
<p>ارغالی صورتتک اعصه منده بر باس کورین مدینه کیفیتک دیوانه همایونده کجلیکجه هولاسی صورتتک نفعه عدله و مذاهب نفعه مذکوره تسلیمی و خارجیه نفعه منعمات اعصه مذکوره کندی.</p>				
<p>تاریخ تصدیق: ۱۳۳۹</p> <p>تاریخ تصدیق: ۱۳۳۹</p> <p>تاریخ تصدیق: ۱۳۳۹</p> <p>تاریخ تصدیق: ۱۳۳۹</p>				

Süryanî Katolikler tarafından el konulan ve Şura-yı Devlet kararıyla Süryanî Kadim Cemaatine iade edilen Hama'daki Marelyan Manastırı hakkındaki "Emr-i Âlî"nin, Süryanî Kadim Patrikliği'ne verilmesinde bir sakınca görülmediğini gösteren 30 Nisan 1921 (21 Şaban 1339) tarihli Meclisi Vükela Zabıtnamesi [B.O.A., MV: 221/129].

EK: 11

Mardin'deki Mort Şmuni Kilisesi'nin onarımı ile alakalı Süryanice kitabe [Akyüz, 1998b: 68].

EK: 12

Mardin'deki Süryanî Kadim Cemaati'ne ait Kırklar Kilisesi'nde Papaz Gabriyel Akgüz ile yapılan görüşme.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa ÇİÇEK, 01.05.1976 tarihinde Sakarya ilinin Akyazı ilçesine bağlı Kuzuluk Beldesi'nde doğdu. İlk öğrenimini Kuzuluk'ta, orta öğrenimini Akyazı İmam Hatip Lisesi'nde tamamlayan Çiçek, 1995 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğrenim görmeye hak kazandı. Tarih Bölümü'nü 1999 yılında tamamladıktan sonra aynı yıl Mardin'e öğretmen olarak atandı.

Halen Sakarya Akyazı Şehit Yüzbaşı Halil İbrahim Sert Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak görev yapan Mustafa Çiçek, evli ve bir çocuk babasıdır.

